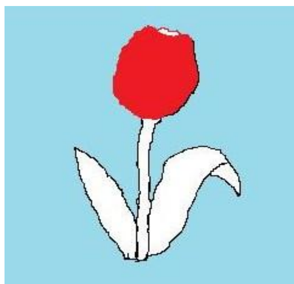

“САКАВІК”

незалежны перыядычны *on-line* часопіс
у падтрымку беларускай культуры
і беларускасьці

Рэдактар Пётра Мурзёнак

Часопіс заснаваны ў сьнежні 2012 года
Выходзіць раз на тры месяцы
Аттава, Канада

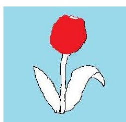

Зьмест

(старонка)

Пётра Мурзёнак **Слова да чытачоў** (3)

Пётра Мурзёнак **Шляхі да нацыянальнай дзяржавы.**

I. Ці магчыма будаўніцтва нацыянальнай дзяржавы? (4)

II. Адносіны з суседзямі (12)

III. Моўнае пытаньне (23)

IУ. Высновы (28)

Галіна Туміловіч **Белорусская идентичность: ключевые факторы и спорные моменты** (30)

Віталь Воранаў **Несьвядомая небясьпека сьвядомасьці** (53)

Viktoryia Kozlova **Democratization of authoritarian regimes through unified multilateral approach: the case study of Belarus** (59)

Леанард Э. Рыд **Я, Аловак: Мой радавод апаведзены Леанарду Э. Рыду.** Пераклад Віталя Воранава (70)

Наступны нумар часопіса выйдзе ў чэрвені

Дарагія сябры!

Перад Вамі першы нумар часопіса «САКАВІК». Вядома, гэта хвалюючы момант для тых, хто ўдзельнічаў у яго падрыхтоўцы. Часопіс плануецца як перыядычнае электроннае выданьне, прысвечанае абмеркаваньню культуралагічных праблем, звязаных з жыцьцём беларускай нацыі. Вы можаце сказаць, што існуе ўжо шмат выданьняў, прысьвечаных гэтай тэме, але ці можа быць чагосьці замнога ў адносінах да беларускай гісторыі і культуры, якімі сёньня цікавіцца ўсё больш людзей.

Хацелася б, каб часопіс стаў яшчэ адной платформай для абмеркаваньня сучасных праблем беларускай культуры як прадстаўнікамі беларускай нацыі, так і ўсімі зацікаўленымі асобамі. У часопісе плануецца зьмяшчаць аналітычныя артыкулы і эсэ па гісторыі, культуры, літаратуры, сацыялогіі, традыцыях і іншых пытаньнях, якія маюць дачыненьне да беларускай нацыі і яе развіцьця.

Спадзяёмся, што часопіс выклікае ў Вас станоўчыя эмоцыі і жаданьне ўдзельнічаць у яго працы. Запрашаем аўтараў дасылаць свае матэрыялы.

Пётра Мурзёнак

Шляхі да нацыянальнай дзяржавы:
I. Ці магчыма будаўніцтва нацыянальнай дзяржавы?

Пётра Мурзёнак

У артыкуле разглядаюцца мадэлі будаўніцтва нацыянальнай дзяржавы, суадносіны з суседнімі краінамі, умовы і мадэлі існаваньня Мовы і неабходнасьць асьветы насельніцтва для рэалізацыі беларускай ідэі.

Ключавыя словы: беларусы, нацыя, будаўніцтва нацыянальнай дзяржавы

Тэарэтычным і гістарычным асьпектам узьнікненьня беларускага этнасу і нацыі прысьвечаны шматлікія дасьледаваньні, аднак тэма гэта ўсё яшчэ дыскутуецца. Некаторыя беларускія гісторыкі і этнографы хаця і спрачаюцца аб ступені завершанасьці працэса станаўленьня беларускай нацыі, усё ж лічаць, што беларусы сфармаваліся як маладая нацыя ў пачатку 20 стагоддзя, поруч з літоўцамі, украінцамі, латышамі, другія ж сьцвярджаюць аб незакончанасьці гэтага працэса. У апошні час сярод беларускай эліты ўзнікаюць палемікі, часта песcымістычнага характару, адносна абмежаванага ўжываньня Мовы і ўмоў існаваньня беларусаў як нацыі ў будучыні (С. Законьнікаў; Я. Максімюк; В. Марціновіч; 2012).

Нацыя (ад лац. *natio* – племя, народ), у сучасным вызначэньні, гэта сацыяльна-эканамічная і духоўная супольнасьць людзей з пэўнай псіхалогіяй і самасьвядомасьцю, якая мае агульную мову, адметную культуру, побыт і тэрыторыю сталага пражываньня. Слова нацыя можа ўжывацца як у адносінах да самой дзяржавы, так і ў адносінах да культурнай супольнасьці людзей, інакш кажучы, як да супольнасьці грамадзян ці як да этнічнай супольнасьці, адпаведна. У першым выпадку нацыя адпавядае насельніцтву нацыянальнай дзяржавы, у другім – нацыя можа быць большай альбо меншай, чым насельніцтва, якое пражывае ў гэтай дзяржаве. Да прыкладу, у Рэспубліцы Беларусь (РБ) пражывае каля 9.5 мільёнаў грамадзян, з іх 8 мільёнаў беларусаў, і яшчэ каля 2 мільёнаў беларусаў жыве па-за межамі краіны. Калі прытрымлівацца тэорый і дэфініцый, то на першы погляд можна казаць, што людзі, якія жывуць на тэрыторыі сучаснай Беларусі, у цэлым, за выключэньнем Мовы, адпавядаюць вышэйапісаным характарыстыкам, менавіта тым, якія разам вызначаюць беларусаў як нацыю.

Розныя тэорыі ўзьнікненьня і станаўленьня нацый у дачыненьні да беларускай нацыі даюць як станоўчыя, так і адмоўныя адказы. Паводле тэорыі Сміта (A. Smith, 1986), у аснове якой ляжыць этнічны кампанент, нацыя вызначаецца як супольнасьць людзей, якія падзяляюць гістарычную тэрыторыю, агульныя гістарычныя міфы і памяць, культуру, эканоміку, агульныя правы і абавязкі для яе членаў. Здаецца, гэта падыходзіць і для характарыстыкі насельніцтва Беларусі. Часам, у дачыненьні да беларусаў як нацыі, выкарыстоўваюць тэорыю Андэрсана (B. Anderson, 1983) пра ўяўную нацыю, “an imagined community”. Гэта ўяўная нацыя, жывучы ва ўстаноўленых межах і маючы суверэнітэт, не адпавядае рэальнасьці і кожнадзённаму ўзаемадзеяньню паміж яе людзьмі – маецца на ўвазе ментальнае ўяўленьне людзей пра сваю лучнасьць і пра Айчыну ў выпадках, калі ўяўная супольнасьць ці нацыя саўдзельнічае ці суперажывае ў нейкай вялікай масавай падзеі, напрыклад, падчас Алімпійскіх гульняў.

Сапраўды, РБ існуе на карце, г.зн. ёсць тэрыторыя. Больш як 80%, а дакладней 83.7% насельніцтва (2009) вызначае сябе беларусамі і нейкая частка з іх ведае, што карані беларускага народу бяруць пачатак з канца 9-га стагоддзя ад Княства Полацкага, а крыху пазьней, з сярэдзіны 13-га стагоддзя, ад Вялікага Княства Літоўскага (ВКЛ). Гэта значыць, ёсць гісторыя, якая не абмяжоўваецца толькі гісторыяй Вялікай Айчыннай вайны ці Кастрычніцкай рэвалюцыі. Нарэшце, нават пры сёняшней уладзе гістарычная навука пачынае фрагментарна выкарыстоўваць гісторыю ВКЛ і іншыя падзеі са старажытнага перыяду, якіх яшчэ нядаўна прытрымліваліся толькі асобы ці арганізацыі нацыянальна-сьвядомага напрамку. Вось што напісана ва ўводзінах да першай кнігі фундаментальнага выданьня “Гісторыя беларускай дзяржаўнасьці ў канцы XVIII — пачатку XXI ст.”: “Полацкая, Тураўская і Кіеўская Русь — гэта ў аднолькавай ступені першыя гістарычныя формы дзяржаўнасьці, якія былі ўтвораны на тэрыторыі беларускіх земляў. Вялікае Княства Літоўскае, Рускае і Жамойцкае, куды ўваходзілі і беларускія землі, — гэта другая гістарычная форма дзяржаўнасьці. Трэцяй гістарычнай формай была дзяржаўнасьць Рэчы Паспалітай. Расійская імперыя і яе дзяржаўнасьць не былі беларускімі, але яны існавалі на беларускіх землях” (*Звязда, 22 сьнежня 2012, №247*).

Аднак некаторыя прадстаўнікі з нацыянальна-сьвядомага асяроддзя кажуць толькі пра значную этнічную і гістарычную базу для развіцьця і станаўленьня нацыі і лічуць, што беларусы існуюць як патэнцыйная, але яшчэ не рэалізаваная нацыя. Відаць гэта дыктуецца сучаснай сітуацыяй і пагрозамі, якія перашкаджаюць хаця б адчуваць нацыю як рэальнасьць: страхі аб страце незалежнасьці і суверэнітэту, катастрафічнае моўнае пытаньне, уціск расійскай «масс-культуры», адсутнасьць сапраўднай, не дэкларатыўнай дзяржаўнай падтрымкі развіцьця беларускай ідэі. Ставіцца нават пытаньне аб магчымасьці існаваньня беларускай культуры ў рускамоўным асяроддзі?!

Вышэй прыводзіліся некалькі вызначэньняў, што такое нацыя. Але ёсць і іншыя. Напрыклад, «Два чалавекі належаць да адной нацыі толькі ў тым выпадку, калі іх аб’ядноўвае адна культура, якая ў сваю чаргу разумеецца як сістэма ідэй, умоўных знакаў, сувязяў, спосабаў паводзін і зносін» ці «Два чалавекі належаць да адной і той жа нацыі толькі ў тым выпадку, калі яны прызнаюць прыналежнасьць адзін аднаго да гэтай нацыі» (E. Gellner, 1983). Такое вызначэньне нацыі, якое пачынаецца са слоў «два чалавекі …», падаецца вельмі важным. Менавіта прыведзеныя вышэй два вызначэньні характарызуюць ступень моцнасьці нацыі.

Калі па перапісу 2009 года 83.7% насельніцтва Беларусі лічыла сябе беларусамі, то ці значыць гэта, што сусед, які жыве з аднаго ці з другога боку, ведае пра тое, што побач з ім ёсьць такія ж людзі, якія падзяляюць агульныя, зразумелыя яму і ўсёй нацыі каштоўнасьці? Відавочна, што адказ будзе не зусім станоўчым. Станоўчы адказ мы маглі б атрымаць на вуліцах Мінска пасля развалу Савецкага Саюза, як гэта дэманстравалі літоўцы, якія браліся за рукі і стаялі гадзінамі ўздоўж дарог каб пацьвердзіць сваю еднасьць, каб паказаць, што яны ёсьць нацыя. Аднак у Беларусі мы падобнага не ўбачылі. Прыкладаў, з якіх вынікае, што наша нацыя ня ёсьць моцнай, можна прывесьці шмат (“нямыя” на мову, нежаданьне весьці дзяцей у беларускія класы, нізкая актыўнасьць у пратэстных акцыях, абыякавасьць да нацыянальных каштоўнасьцяў, зьнівеліраванае пачуцьцё нацыянальнага гонару). У сваёй манаграфіі П. Колсто (P. Kolsto, 2000), у разделе 8, які называецца “Belarus: The Dog that Didn’t Bark”, напісаў так:

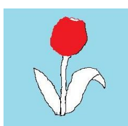

"*In a comparative nation-building perspective, then, it is the contrast between Belarus and Ukraine that is the most interesting. Whereas the Belarusian dog has quietly lain down to sleep, his Ukrainian counterpart is standing nearby, barking away like mad."* ("У параўнальнай перспектыве нацыянальнага будаўніцтва назіраецца кантраст паміж Беларусьсю і Украінай. У той час калі беларускі сабака ўлёгся спаць, яго украінскі сабрат стаіць побач і брэша як ашалелы", пераклад П.М.). У манаграфіі Т. Снайдера (T. Snyder, 2003) вы знойдзеце, што беларусы былі не зусім удачлівымі і прапусьцілі свой шанец ідэнтыфікаваць сябе як нацыю, як гэта зрабілі палякі і літоўцы, прычым, тыя зрабілі гэта упэўнена, нягледзячы на шматлікія перашкоды. І Польшча, і сучасная Літва паўсталі нацыянальнымі дзяржавамі, якія зараз жывуць у Еўропе, дзейнічаюць у Еўрапарламенце, і маюць агульную сістэму абароны. Гэта значыць яны ўпісаліся ў сучасны кантэкст развіцьця цывілізацыі. Хтосьці запярэчыць, што зараз ёсьць тэндэнцыя да мнагавектарнасьці, ці імкненьне да стварэньня/азначэньня некалькіх цэнтраў цывілізацыі, але гэтае апошняе яшчэ трэба даказаць. Маецца на ўвазе «ў кантэксьце развіцьця заходняй цывілізацыі», якая нам бліжэй і больш зразумелая, а яе існаваньне пацьверджана практыкай (хаця ўдасканаленьне мадэляў чалавечага існаваньня будзе і надалей працягвацца, і, відавочна, ініцыятыва і жаданьне рабіць гэта хутчэй будуць паходзіць зноў жа з захаду).

Калі сёньня мы яшчэ недастаткова моцныя, то павінны запытацца ў сябе, што трэба рабіць, каб стаць мацнейшымі? Здаецца на сёняшні дзень у нацыянальна-патрыятычных сіл няма агульнага падыходу і доўгатэрміновай стратэгіі для развіцьця беларускай нацыі і дзяржавы. У гэтым сэнсе разуменьне, абмеркаваньне і прыняцьце канцэпцыі магчымага будаўніцтва нацыянальнай дзяржавы ў рэальных умовах і ў перспектыве з'яўляецца вельмі актуальным. Такая канцэпцыя павінна адказаць на пытаньне ці магчыма стварэньне беларускай нацыянальнай дзяржавы, калі гэта можа здарыцца, і якія існуюць шляхі для яе ўвасабленьня? У цэнтры абмяркоўваемай канцэпцыі стаіць сама беларуская нацыя. Якой бы слабай ці "патэнцыйнай" яна не была, усё ж з практычнага пункту гледжаньня трэба прыняць, што беларуская нацыя існуе і ўсё яшчэ мае базавыя элементы (патэнцыйна ў адносінах да Мовы) для свайго развіцьця. Калі гэтых элементаў недастаткова, то трэба іх шукаць, ствараць і развіваць, і берагчы тое, што маем. Фактычна, гаворка ідзе не пра тое, як мы сталі нацыяй ці, што мы – ёсьць нацыя, а як вызначыць яе стан, у якіх умовах яна развіваецца цяпер, і зыходзячы з гэтага прагназаваць магчымыя мадэлі развіцьця нацыянальнай дзяржавы.

Зноў жа звернемся да дэфініцый. "Нацыянальная дзяржава – гэта суверэнная дзяржава, населенная адносна гамагеннай групай людзей, якія сьвядома падзяляюць пачуцьцё агульнай нацыянальнасьці"; "нацыянальная дзяржава – гэта незалежная дзяржава, у якой пражываюць людзі, што належаць да адной нацыі" (*Collins Dictionary*); "нацыянальная дзяржава – гэта незалежная краіна, людзі якой належаць да адной вялікай группы і падзяляюць тую ж мову, традыцыі і гісторыю" (*Cambridge Advanced Dictionary*). Нацыя і нацыянальная дзяржава блізкія па значэньню. У той час як дзяржава ці краіна ўяўляе сабой палітычную і геапалітычную адзінку, а нацыя з'яўляецца культурнай/этнічнай адзінкай, то тэрмін нацыянальная дзяржава ўключае іх абедзьве пры геаграфічным іх супадзеньні. Стварэньне нацыянальных дзяржаў адбывалася ў розныя часы ў розных частках сьвету і з пункту гледжаньня сёняшняга дня прынцыпова не мае значэньня, што ўтварылася напачатку – нацыя ці нацыянальная дзяржава.

Многія тэорыі разглядаюць стварэньне новых нацый і дзяржаў у Еўропе, якія ўзніклі ў 18-

19 стагоддзях, як вынік афіцыйнага нацыяналізму ў дзяржавах-імперыях ці як вынік нацыянальна-вызвольных рухаў, а ў Азіі і Афрыцы пасля 2-й сусветнай вайны – як вынік антыкаланіяльнага нацыяналізму. Выразнымі прыкладамі нацыянальных дзяржаў, дзе этнічныя групы складаюць больш за 95% насельніцтва, з'яўляюцца Арменія, Егіпет, Ісландыя, Манголія, Польшча, Партугалія, Японія. У той жа час, Вялікабрытанія, Канада, Расійская Федэрацыя (РФ) – яркія прыклады многанацыянальных дзяржаў. І хаця ў Расіі доля рускіх па перапісу 2010 года даволі высокая, 77.7%, аднак у РФ пражывае 193 народы, у яе склад уваходзяць 21 нацыянальная рэспубліка з колькасцю насельніцтва больш за 20 мільёнаў, і сярод больш чым сотні моў, на якой размаўляе насельніцтва Расіі, 27 нацыянальных моў нароўні з рускай з'яўляюцца афіцыйнамі мовамі.

Ці магчыма падобнае ўтварэньне новых дзяржаў і нацый у наш час? Думаецца, што адказ будзе станоўчым, калі разглядаць у якасьці прыкладу развал СССР і Югаславіі не як «буйнейшую геапалітычную катастрофу века» і «вынік зьнешняй агрэсіі», адпаведна, а як аналаг нацыянальна-вызвольных рэвалюцый, што адбыліся ў сярэдзіне 19-га стагоддзя і прывялі да стварэньня ўмоў для самаідэнтыфікацыі нацый і стварэньня новых дзяржаў у Еўропе. На сёняшні дзень такія краіны як Славенія (89% славенаў), Харватыя (88% харватаў), Сербія (83% сербаў), Літва (84% літоўцаў) класіфіцыруюцца як нацыянальныя дзяржавы. Калі браць пад увагу працэнты, то Беларусь адпавядае такому крытэрыю нацыянальнай дзяржавы (па перапісу 2009 года 83.7% насельніцтва лічаць сябе беларусамі). Ніяк не выпадае казаць, што Беларусь з'яўляецца многанацыянальнай краінай, дзе паводле афіцыйнай інфармацыі пражываюць прадстаўнікі 140 нацыянальнасьцяў. Відавочна, што гэта можа быць вынікам інтэнсіўнай сучаснай эміграцыі (падобны працэсс назіраецца ў краінах усяго сьвету). Калі ж звярнуцца да статыстыкі, то ў Беларусі жывуць апроч беларусаў расейцы – 8.3%, палякі – 3.1%, украінцы – 1.7%, якія адносяцца да нацыянальных меншасьцяў, доля ж кожнай з іншых нацыянальнасьцяў не перавышае 0.1%. Такім чынам, адносна вялікая гамагеннасьць беларусаў у краіне ёсьць добрым грунтам для нацыянальнага будаўніцтва.

З другога боку, зараз у дачыненьні да новых узаемаадносін паміж дзяржавамі (напрыклад, у рамках Еўрасаюза ці новыя адносіны паміж рэлігіямі, якія дзейнічаюць па-за межамі нацыянальных дзяржаў) распрацоўваюцца тэарэтычныя падыходы і мадэлі, каб зразумець новыя ўмовы існаваньня нацый і дзяржаў: уводзяцца паняцьці супер-дзяржаў, цывільных дзяржаў (S. Walby, 2003), альбо палітычных нацый (A. Ingram, 2000). Гэта таксама блізка і да першай мадэлі нацыянальнага будаўніцтва – мадэлі цывільнай дзяржавы, прапануемай Р. Брубакерам (R. Brubaker, 1996). Фактычна ідзе пераход ад этнічнай, культурнай нацыі да цывільнай, палітычнай нацыі. Магчыма, што для ўсталяваўшыхся нацыянальных дзяржаў гэта і дапушчальна, бо яны ўжо прайшлі ў сваім развіцьці перыяд нацый-дзяржаў, мелі свой нацыянальны твар і «накрасаваліся». Ці будзе Беларусь мець у сваім развіцьці перыяд нацыянальнай дзяржавы? З аднаго боку можна казаць аб тым, што Беларусь спазьнілася ўсталяваць сябе як нацыянальная дзяржава. З другога боку, падаецца, што яшчэ ёсьць падставы для ўвасабленьня гэтай ідэі. S. Walby (2003) лічыць, што ў эру глабалізацыі нацыянальная дзяржава ўяўляецца больш міфічнай, чым рэальнай; многія нацыянальныя дзяржавы існуюць кароткі час у гісторыі, перад тым як зноў могуць быць рэканструяваны. Усё ж аўтар канстатуе, што добрым прыкладам нацыянальнай дзяржавы з'яўляюцца ЗША (пачынаючы з канца 19-га стагоддзя), а таксама нацыянальныя дзяржавы, невялікія і этнічна гамагенныя, якія развіваюцца ў кароткім прамежку часу пасьля распаду імперый, уключаючы Савецкую імперыю.

Нацыянальнае пачуцьцё вытраўлівалася ў СССР дзесяцігоддзямі. Хаця яшчэ ў 1903 годзе Ленін дэкларыраваў права ўсіх нацый на самавызначэньне, пасля рэвалюцыі бальшавікі, у асноўным дзякуючы Сталіну, стварылі нацыянальныя рэспублікі, дзе пражывалі дамінантныя этнічныя групы і якім бальшавікі прыпісалі імя «тытульных нацый» (мы не абмяркоўваем сітуацыю, а што б было каб бальшавікі пакінулі губерні?!). Напачатку гэта дало моцны штуршок для развіцьця нацыянальных сілаў. Пазьней, каб прадухіліць пагрозу магчымага аддзяленьня рэспублік і зьберагчы адзінства ўсяго Саюза, бальшавікі схамянуліся і павынішчылі нацыянальныя эліты па ўсіх гэтых рэспубліках – хтосьці зьнік, хтосьці трапіў у ГУЛАГі, хтосьці зламаўся. На самай справе кожная з рэспублік СССР уяўляла дзіўны гібрыд адміністратыўнай і этнічнай адзінак і такім жа быў СССР, дзе рускія былі найбольшай і дамінуючай нацыяй. Фактычна гэтыя «нацыянальныя рэспублікі» былі дэкларатыўнымі і ніхто сур'ёзна не зьбіраўся займацца развіцьцём нацый. Існаваньне нацый было заўважна хіба што на канцэртах падчас чарговых з'ездаў КПСС, дзе праз дзесяцігоддзі выступалі адныя і тыя ж традыцыйныя клішэ-калектывы, каб дэманстраваць інтэрнацыянальную дружбу савецкіх народаў. У выніку, пры канцы праўленьня Брэжнева, нават дэкларыравалася стварэньне новай чалавечай супольнасьці – савецкай.

Пасля развалу СССР новыя краіны, распачаўшы будаўніцтва нацыянальных праектаў, апынуліся ў складаным становішчы, бо паняцьці нацый і этнічных груп на той час ураўноўваліся, а самі нацыі мэтанакіравана перамешваліся падчас такіх праектаў як асваеньне цаліны, Сібіры, будаўніцтва прамысловых гігантаў. Тым не менш, прадстаўнікі нацыянальных элітаў былых савецкіх рэспублік пры распрацоўцы мадэляў нацыянальнага будаўніцтва бралі ў аснову этнічны кампанент (С. Сабікенаў, Казахстан, 1994; E. Vebers, Latvia, 1997; K. Hallik, Estonia, 1996; S. Smooha, Estonia, 2001). Нават тыя, што лічаць, што для нацыянальнага будаўніцтва важным з'яўляецца палітычны, а не этнічны кампанент (A. Matyl, 1993), разглядалі тытульную нацыю як аснову для дзяржаўнага будаўніцтва. Хоць новыя пост-савецкія дзяржавы былі этнічна неаднароднымі, асабліва такія як Казахстан (39.7% казахаў у 1989 годзе), Латвія (52% латышоў, 1989), але дамінуючыя ў іх эліты рашуча заявілі аб будаўніцтве нацыянальных дзяржаў. У Беларусі ж вырашэньне пытаньня аб нацыянальным будаўніцтве па сёняшні дзень застаецца амаль такім, як і ў былым СССР. Хаця, як адзначае Т. Снайдэр, суверэнітэт Беларусі ва ўмовах аўтарытарнага кіраўніцтва нават умацаваўся (T. Snyder, 2003, p. 284). Дзіўна, але ў асноўных прынцыпах развіцьця РБ гаворка нават ідзе пра тое, што «у краіне ажыцьцяўляецца паслядоўны курс па фарміраваньню ідэалогіі беларускай дзяржавы, крышталізацыі беларускай нацыянальнай ідэі» пад лозунгам "За моцную і квітнеючую Беларусь!" Незразумела толькі, што канкрэтна маецца на ўвазе пад "крышталізацыяй". Стаўшы незалежнай краінай развіцьцё беларускасьці на самай справе не з'яўляецца прыярытэтам у дзяржаўным будаўніцтве. Больш таго, за шырмай дэкларацый ажыцьцяўляецца палітыка дэнацыяналізацыі. Дзе беларускія школы, садочкі, навучальныя ўстановы? З другога боку, відавочна, што без удзелу дзяржавы збудаваць нацыянальную дзяржаву немагчыма.Краіна ідзе па нейкаму свайму, "асобнаму шляху" развіцьця, які не мае выразнага нацыянальнага азначэньня на будучыню. Добра было б каб апроч «крышталізацыі беларускай нацыянальнай ідэі» наша краіна мела яшчэ і нацыянальны твар. Сёньня ж у Беларусі фактычна будуецца рускамоўная цывільная дзяржава.

Ці падзяляюць беларусы пачуцьцё агульнай нацыянальнасьці, тую ж Мову, традыцыі і гісторыю? Не выпадае даць станоўчы адказ за ўсё насельніцтва, якое пражывае ў неспрыяльных умовах дэнацыяналізацыі і вырашае толькі кожнадзённыя жыцьцёвыя пытаньні. Калі хто і падзяляе, то толькі людзі, якія сьвядома ведаюць гісторыю, традыцыі,

Мову (хаця на жаль нават яны не ўсе Мовай карыстаюцца). Для пашырэньня ведаў пра гісторыю, культуру і традыцыі сярод насельніцтва Беларусі патрэбен час, і гэты час будзе значна больш працяглым, калі народнай асьветай, для ўтрыманьня беларускасьці, будуць займацца толькі нацыянальна-патрыятычныя сілы, а дзяржава будзе ў лепшым выпадку стаяць збоку, ці, як цяпер, перашкаджаць «беларусізацыі беларусаў». Такі вось парадокс.

Усё ж, пры выкананьні шэрагу умоў будаўніцтва нацыянальнай дзяржавы здаецца яшчэ верагодным. Па крайняй меры так хацелася б думаць. Але гэта можа здарыцца не пры цяперашняй уладзе і не заўтра. І гэта не пессымістычная, а рэальная ацэнка сітуацыі, якую трэба ўлічваць пры абмеркаваньні прапануемай канцэпцыі магчымага будаўніцтва нацыянальнай дзяржавы. Чаму магчыма і чаму не заўтра? Таму што цяперашні рэжым адчувае сябе даволі моцна і абапіраецца на падтрымку большасьці беларускага народа. Колькі гэты сон будзе працягвацца – невядома. Відаць на такую думку пакрыўдзяцца некаторыя прадстаўнікі нацыянальнай эліты, хаця многія і пагадзяцца з ёй. Трэба быць рэалістамі і ня трэба сябе падманываць. Гэты рэжым існуе дзякуючы не толькі рэпрэсіям, страху, але ён базуецца і на рэальных сацыяльных механізмах размеркаваньня нацыянальных багацьцяў (па крайняй меры так выглядае для насельніцтва звонку) (В. Давыдзік, 2012). Амаль такія ж механізмы існавалі і ў былым Саюзе. Беларусам гэта знаёма, яны церпяць і пакуль не выказваюць незадавальненьня. Азіраюцца навокал, а там што? Толькі адзін прыклад: па статыстыцы прыведзенай у «Нашай Ніве» (15 жніўня 2012 года) за месячную зарплату на Украіне можна купіць 214 літраў бензіну, у Латвіі – 357, Літве – 323, Балгарыі – 216, Румыніі – 267, Венгрыі – 356, Польшчы – 441. А ў Беларусі – 396 літраў. Так што калі параўноўваць з гэтымі еўрапейскімі краінамі па бензіну, то не так і кепска (для параўнаньня, падобныя разлікі для Расіі даюць 869 л, для ЗША – 2849 л). Беларусы не адчуваюць і не бачаць дэбеларусізацыі бо дзякуючы прапагандзе чуюць аб сабе “бацькоўскі клопат”, калі ідзе ў Беларусь нафта з Венесуэлы і Азербайджана, будуюцца спартыўныя лядовыя палацы, аднаўляюцца малыя і сярэднія гарады і мястэчкі падчас «Дажынкаў» (хаця робіцца часам пасьпешна і з агрэхамі). Безумоўна, усё гэта робіцца рукамі працавітых беларусаў і ўсё імі створанае застанецца, на шчасьце, на зямлі Беларусі. Беларусы цярпліва перажылі ўжо некалькі дэвальвацый і дэнамінацый і ні разу ў абсалютнай большасьці не выказвалі сур’ёзных пратэстаў. Складана ўявіць у такой сітуацыі нейкія рэвалюцыйныя зьмены.

Характарызуючы працэсы нацыянальнага будаўніцтва на пост-савецкай прасторы, Р. Брубакер (R. Brubaker, 1996) абмяркоўвае тры магчымыя мадэлі: 1. Мадэль цывільнай дзяржавы – дзяржавы грамадзян і для грамадзян, незалежна ад іх нацыянальнай прыналежнасьці (этнічнасьці); 2. мадэль двух- ці многанацыянальнай дзяржавы – дзяржавы двух ці многіх этнакультурных нацый; 3. гібрыдная мадэль, дзе дзяржава разумеецца як нацыянальная, але ў той жа час, як дзяржава ў якой перавага не аддаецца дамінантнай этнічнай групе; грамадзянам меншасьцяў гарантуюцца не толькі роўныя правы як грамадзянам гэтай дзяржавы, але і абарона ад ассіміляцыі пры выкананьні іх нацыянальных праектаў. З большага, толькі першая мадэль, а не другая і ні трэцяя, магла б падыходзіць для характарыстыкі сёняшняй Беларусі. Аб якой нацыянальнай дзяржаве можна размаўляць у краіне ў якой «беларусы – гэта тыя ж самыя рускія, толькі са знакам якасьці», у якой прэзідэнт і чыноўнікі краіны не размаўляюць на роднай мове.

Што тычыцца абмяркоўваемай канцэпцыі магчымага рэальнага будаўніцтва беларускай нацыянальнай дзяржавы, то яна добра адпавядае трэцяй мадэлі. Гэта спалучае як правы нацыянальных меншасьцяў, так і будаўніцтва нацыянальнай дзяржавы, і адпавядае Ўсеагульнай дэкларацыі правоў чалавека (ААН), за якую ў 1948 годзе прагаласавалі 48

краін (але 8 краін устрымаліся, уключна з СССР, які быў прадстаўлены тады РСФСР, Беларускай ССР і Украінскай ССР).

Якія б тэарэтычныя мадэлі ні выкарыстоўваліся ў дачыненьні да будаўніцтва беларускай нацыянальнай дзяржавы, відавочна, што гэта будзе вызначацца рознымі фактарамі. У першую чаргу, многае будзе залежыць ад волі нацыянальных і патрыятычных сіл, ад іх трываласьці, выпрацоўкі тэорыі і шляхоў яе рэалізацыі. Да іншых фактараў можна аднесьці як знешнія фактары існаваньня дзяржавы (напрыклад, палітычныя, эканамічныя), так і ўнутраныя, у асноўным звязаныя з адносінамі насельніцтва РБ да разуменьня неабходнасьці будаўніцтва нацыі, і, нарэшце, гэта залежыць ад зьмен у кіраўніцтве дзяржавай. Гаворка ідзе пра тое ці яшчэ ёсьць шанец збудаваць нацыянальную дзяржаву, ці Беларусь застанецца дзяржавай цывільнай.

Можна канстатаваць, што, тэарэтычна, будаўніцтва беларускай нацыянальнай дзяржавы магчыма, але яно не можа быць рэалізавана ў бліжэйшыя дзесяцігоддзі бо патрабуе сур'ёзнай кансалідацыі і асьветы насельніцтва РБ, якое на сёньня ўяўляе толькі патэнцыйную, не моцную нацыю. Для будаўніцтва нацыянальнай дзяржавы патрэбен удзел самой дзяржавы. Нават калі уявіць, што раптам улада зьменіцца ці нават павернецца да вырашэньня пытаньняў рэальнага, не дэкларатыўнага нацыянальнага будаўніцтва (калі ласка, не блытайце з будаўніцтвам цывільнай дзяржавы), то гэта таксама патрабуе не менш часу і высілкаў. Варыянт палітычных зьмен зусім не выключаецца, але ён здаецца пакуль малаверагодным. Гэта не значыць, што ў існуючых умовах трэба апусьціць рукі і нічога не рабіць. Гэта значыць, што трэба распрацоўваць як каротка-, так і доўгатэрміновыя праекты, скіраваныя на дасягненьне патрэбных для збудаваньня нацыянальнай дзяржавы зьмен. Нацыянальна-сьвядомым сілам застаецца зберажэньне тых каштоўнасцей, якія ўжо напрацаваны, іх узбагачэньне і ўкараненьне ў народную сьвядомасьць на працягу жыцьця хаця б аднаго пакаленьня.

Асноўныя спасылкі

1. Давыдзік В. Беларуская нацыя на скрыжаваньні праектаў: праблемы, сэнсы і перспектывы. Міждысцыплінарная навукова-практычная канферэнцыя, 3 лістапада 2012. http://inbelhist.org
2. Законьнікаў С. Падмурак нацыі. Свободные новости плюс, 12 кастрычніка 2012.
3. Максімюк Я. Мова «старэйшага брата». Радыё «Свабода», 12 чэрвеня 2012.
4. Марціновіч В. Нацыя білінгва (да спрэчкі Вячоркі з Максімюком). Радыё «Свабода», 2 ліпеня 2012.
5. Сабикенов С. Национальный и народный суверенитет. В чем отличие? // Мысль.- 1994. № 4.- С.-9.
6. Сакалова М. Пра разуменне паняццяў "нацыя" і "этнас" у сучаснай айчыннай гістарыяграфіі Гістарычны Альманах. 2002, том 6.
7. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London: Verso, 1983.

8. Brubaker R. Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

9. Gellner E. Nations and Nationalism. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1983.

10. Hallik K. Ethnopolitical Conflict in Estonia." In Ethnic Conflict in the Post-Soviet World: Case Studies and Analysis. NY, 1996, pp. 87-108.

11. Ingram A. The once and future european nation-state in: Questioning Ireland: Debates in Political Philosophy and Public Policy. Dublin, 2000, pp 51-72.

12. Kolsto P. Political construction sites. Nation-building in Russia and the post-Soviet States. Chapter 8. Belarus: The Dog that Didn't Bark. Boulder, Colorado: Westview press, 2000.

13. Motyl A. Dilemmas of Independence. Ukraine After Totalitarianism. New York: Council of Foreign Relations Press, 1993, 217 p.

14. Smith A. The Ethnic Origins of Nations. Oxford: Blackwell, 1986.

15. Smooha S. The model of ethnic democracy. European Centre for minority issues (ECMI). 2001, Paper #13, pp.1-95.

16. Snyder T. The reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569-1999. Yale University Press, 2003.

17. Vebers E. Latvijas Valsts un etniskas minoritates. Riga: Latvijas Zinatnu akademijas, 1997, 158. (цыт. па P. Kolsto, chapter 2).

18. Walby S. The Myth of the Nation-State: Theorizing Society and Polities in a Global Era. Sociology, 2003, Volume 37(3): 529–546.

Шляхі да нацыянальнай дзяржавы. II. Адносіны з суседзямі

Пётра Мурзёнак

Ключавыя словы: суседзі, як прыклад нацыянальнага будаўніцтва; дыяспара; гарантыі бяспекі

Працэсы будаўніцтва новых дзяржаў на базе былых савецкіх рэспублік ідуць па рознаму. Прычыны таму ёсьць розныя: стартавая гатоўнасьць да самавызначэньня нацый на момант развала СССР, узаемная залежнасьць эканомік рэспублік ад былога размеркаваньня вытворчасьці і цэнтралізаванага упраўленьня, напрамак зьнешняй і ўнутранай палітыкі, палітычны, эканамічны і культурны ўплыў Расіі. У гэтых новых умовах людскія рэсурсы з'яўляюцца важнейшым элементам дзяржаўнага будаўніцтва. У Табліцы 1 прыведзены змены ў колькасьці насельніцтва за апошнія два дзесягоддзі ў Беларусі, дзяржавах-суседзях і Казахстане (апошні ўзяты для параўнаньня, як былая краіна азіяцкай часткі СССР з дастаткова вялікай колькасьцю насельніцтва).

Табліца 1. Змены ў колькасці насельніцтва за два дзесяцігоддзі *

Краіна	Колькасьць насельніцтва на 1989 год	Колькасьць насельніцтва паводле апошняга перапісу (год)	Змена ў колькасьці за гэты прамежак часу
Беларусь	10.151.806	9.503.807 (2009)	- 651 тыс. (-6.4%)
Латвія	2.666.672	2.070.371 (2011)	- 596 тыс. (-22.3%)
Літва	3.674.802	3.043.429 (2011)	- 631 тыс. (-17.2%)
Польшча	37.963.000	38.325.000 (2012)	+ 362 тыс. (+0.95%)
Украіна	51.452.034	45.559.235 (2012)	- 5.9 млн (-11.5%)
Расія	147.342.000	142.938.285 (2010)	- 4.4 млн (-3%)
Казахстан	16.464.464	16.009.597 (2009)	- 455 тыс. (-2.8%)

* Тут і далей, прыведзеная статыстыка і разлікі зроблены на падставе вынікаў перапісаў насельніцтва

Трэба адзначыць, што ва ўсіх рэспубліках былога СССР адбылося зніжэньне колькасьці насельніцтва, але прычыны, структура і велічыня гэтых зьмен розная. Зніжэньне прыросту насельніцтва назіраецца ва ўсёй Еўропе, і адзначана таксама ў Латвіі (пачынаючы з 1991 года і да гэтага часу), Расіі (з 1992), Беларусі (з 1993), Літве (з 1994). З другога боку, аб'ектыўныя прычыны, указаныя вышэй, маглі прывесьці да істотнай міграцыі людзей паміж новымі дзяржавамі.

Напрыклад, за 20 год насельніцтва Літвы і Латвіі значна скарацілася за кошт рускіх, украінцаў і беларусаў, а Казахстана - яшчэ і за кошт германцаў (агулам прастаўнікоў гэтых нацый у Казахстане стала менш на 3.8 мільёнаў, але гэта зьмяншэньне кампенсавалася

значным прыростам колькасьці казахаў, на 4.6 мільёны). Кантрастам у параўнаньні з Польшчай выглядае істотнае зьніжэньне насельніцтва ў Расіі (4.4 млн) і Украіне (5.9 млн). Колькасць рускіх зьнізілася на 8.8 мільёнаў, але гэтыя страты відаць былі кампенсаваныя за кошт натуральнага прыросту другіх народаў РФ. Найбольшую долю ў стратах насельніцтва ва Украіне склалі таксама рускія. Колькасьць жа саміх украінцаў значна не змянялася (па звестках на 2001 год), што відаць сведчыць аб вяртаньні часткі украінцаў на радзіму з іншых частак былога Саюза.

У Беларусі за 20 мінулых год скарацілася колькасць рускіх (на 557 тыс.), украінцаў (132 тыс.), палякаў (123 тыс.), яўрэяў (99 тыс.). Тым не менш, колькасць беларусаў за гэты час не зьменшылася, і нават крыху павялічылася. Відаць, адмоўны натуральны прырост кампенсаваўся міграцыяй беларусаў з краін-суседзяў і з Казахстана (Табліца 2). У гэтых краінах на 1989 год налічвалася крыху больш за два мільёны беларусаў, 2.05 млн, але за апошнія два дзесяцігоддзі лік беларусаў у гэтых краінах зменшыўся амаль напалову, да 1.07 млн. У астатніх былых савецкіх рэспубліках на 2009 год агулам пражывала ўсяго каля 20 тыс. беларусаў, з іх каля 15 тыс. у Эстоніі і 1.5 тыс. у Малдове. Такім чынам, у блізкім замежжы пражывае крыху больш за мільён беларусаў.

Табліца 2. Змены ў колькасці беларусаў у краінах-суседзях і Казахстане за два дзесяцігоддзі

Краіна	1989 год	Колькасьць беларусаў у краіне пражываньня паводле апошняга перапісу
Беларусь	7.904 тыс.(77.9%)	7.957 тыс. (83.7%) (2009)
Латвія	112 тыс. (4.5%)	68 тыс. (3.3%) (2011)
Літва	63 тыс. (1.7%)	36 тыс. (1.2%) (2011)
Польшча	49 тыс. (0.13%)	31 тыс. (46 тыс. разам з другой заяўленай этнічнасьцю) (0.13%) (2012)
Украіна	440 тыс. (0.9%)	296 тыс. (0.6%) (2012)
Расія	1.206 тыс. (0.8%)	521 тыс. (0.4%) (2010)
Казахстан	183 тыс. (1.1%)	66 тыс. (0.4%) (2009)

Дакладных звестак аб колькасці беларусаў ці нашчадкаў-імігрантаў беларускага паходжаньня ў далёкім замежжы няма. Лічыцца, што ў ЗША жыве каля 600 тыс. беларусаў, у Канадзе (на 2006) – 10.5 тыс. Беларусы ў значнай колькасьці выязджалі ў Аргентыну, Аўстралію, у Еўропу. Некаторыя з іх запісваліся ў палякі, расейцы, іншыя ассімілёваліся з жыхарамі краіны пражываньня і таму этнічнае паходжаннье іх нашчадкаў ў гэтых краінах вызначыць вельмі складана. Можна казаць, што ў далёкім замежжы жыве не больш мільёна беларусаў; разам з адным мільёнам беларусаў блізкага замежжа яны складаюць значную дыяспару (каля 20% ад усіх беларусаў на зямлі), якая можа браць удзел і ўплываць на працэсы будаўніцтва нацыянальнай дзяржавы (агулам, можа быць 11.5 мільёнаў, 9.5 мільёнаў грамадзян, якія жывуць у РБ, і 2 мільёны беларусаў блізкага і далёкага замежжа).

Латвія (насельніцтва – 2,070,371; 2011)

У параўнальным плане Латвія знаходзіцца ў значна больш выгадным становішчы, чым Беларусь, што тычыцца будаўніцтва нацыянальнай дзяржавы. Латвія ўступіла ў Еўрапейскі Саюз і ў НАТА, што гарантуе ёй бясьпеку і падтрымку дэмакратычных пераўтварэньняў у краіне. З другога боку, Латвіі і складана, бо па этнічнаму складу краіна мае нязначную адносную большасьць людзей латышскай нацыянальнасьці ў параўнаньні з іншымі нацыянальнасцямі. Да таго ж, даволі значная рускамоўная частка насельніцтва, падтрымліваемая усходнім суседам, пастаянна разыгрывае рускую карту. Урад Латвіі знаходзіцца пад эканамічным і маральна-палітычным ціскам Расіі, які апошняя аказвае з-за парушэньня правоў рускіх. Адной з прычын такога ціску з'яўляецца моўнае пытаньне; латышы патрабуюць абавязковае веданьне мовы пры прыняцьці грамадзянства людзьмі нелатышскай нацыянальнасьці, г.зн. абараняюць сваю адзіную дзяржаўную мову ад усё яшчэ дамінуючай рускай мовы.

Калі б не моцная дзяржаўная, нацыянальная палітыка, то ўвогуле нацыянальнае будаўніцтва Латвіі калі б і было магчымым, то расцягнулася б на дзесяцігоддзі. У той жа час, рускамоўная частка насельніцтва (рускія, беларусы, украінцы) адаптавалася, калі можна так казаць, да жорскіх умоваў існаваньня ў адбудоўваемай нацыянальнай дзяржаве. З 1989 г. па 2011 г. доля латышоў павялічылася з 52.0% да 62.1% , і зьнізілася доля рускіх – з 34.0% да 26.9% , беларусаў – з 4.5% да 3.6%, украінцаў – з 3.5% да 2.5%; доля палякаў (2.3% і 2.4%) і літоўцаў (1.3% і 1.2%) практычна не зьмянілася. Фактычна, парушаліся правы чалавека, але відаць урады Латвіі не бачылі другога шляху, каб выратаваць існаваньне нацыі. Трэба адзначыць, што насельніцтва Латвіі за апошнія дваццаць гадоў скарацілася на 600 тысяч чалавек, у асноўным за кошт рускамоўнага насельніцтва (колькасьць латышоў зьменшылася на 103 тыс.).

Гістарычна, найбольш беларусаў выязджала ў Латвію з паўночна-заходніх раёнаў краіны. Колькасць беларусаў у Латвіі зменшылася са 112 тыс. у 1989 годзе (4.5%) да 68 тыс. у 2011 годзе (3.6%). Тым не менш, паводле Згуртаваньня беларусаў сьвету “Бацькаўшчына” (ЗБСБ) ў Латвіі дзейнічаюць некалькі беларускіх асяродкаў: “Сьвітанак”, “Маю гонар”, “Вясёлка”, Беларуская школа, Таварыства беларускай мовы , “Прамень” (Рыга), “Уздым” (Даўгаўпілс), “Мара” (Ліепая), “Спадчына” (Вентспілс). Магчыма, колькасьць сяброў у гэтых суполках і невялікая, іх палітычная і моўная арыентацыя не аднолькавая, але ўжо тое, што яны знайшлі магчымасьць стварыць гэтыя асяродкі, робіць гонар нашым суродзічам. Безумоўна, што трэба ўлічваць патэнцыйны ўдзел беларускай дыяспары ў Латвіі і ў другіх краінах замежжа ў аднаўленьні і адбудове нацыі.

Ваеннай і эканамічнай пагрозы для Беларусі Латвія не стварае; дэмакратычная краіна, з невялікай арміяй. Афіцыйна падтрымлівае рух Беларусі да дэмакратыі.

Літва (насельніцтва – 3,043,429; 2011)

Доля тытульных нацый ў Літве і Беларусі (84.2% і 83.7%) амаль аднолькавая, як і іншых этнічных груп: палякі – 6.6% і 3.1%, рускія – 5.8% і 8.3%, украінцы – 0.5% і 1.7%; астатнія группы складалі не больш 0.1% паводле перапісаў насельніцтва 2011 і 2009 года, адпаведна.

Аднак літоўцы, адрозна ад беларусаў, пасьля развалу Саюза вельмі хутка сталі рэальна ажыцьцяўляць нацыянальную палітыку, бо і ў часы СССР адносна актыўна ёю займаліся; літоўцы думалі, вучыліся і чыталі шыльды на ўстановах і шыльды з назвамі вуліц на роднай мове. Адразу пасьля атрыманьня свабоды Літва перажыла цяжкія эканамічныя часы, жыла ў холадзе, голадзе, не страціла свайго гонару. Сур'ёзных пытаньняў, што да прыгнёту нацыянальных меншасьцяў там амаль не ўзнікала. Так магло бы быць і ў нас, каб не злыя сілы, якія паднялі вэрхал (1993-1996) адносна прыгнёту рускамоўных на Беларусі.

Паводле статыстыкі, у Літве пражывае крыху больш за 36 тысяч беларусаў, 1.2% (2011) (для параўнаньня, у 1989 годзе іх было 63 тыс.). Гэта значна менш чым у Латвіі, але ў той жа час у Літве дзейнічае удвая больш беларускіх асяродкаў (звесткі ЗБСБ), што магчыма сьведчыць аб большай аседласьці беларусаў у Літве. У адной толькі Вільні існуе 10 асяродкаў, яны ёсьць таксама ў такіх месцах як Друскінінкай, Вісагінас, Тракай, Клайпеда, Шальчынінкай, Шаўляй, Швянчоніс, Вальчунай, Каўнас, Пабрадзе.

З Літвой нас аб’ядноўвае агульная, амаль 600-гадовая гісторыя сумеснага жыцьця ў ВКЛ, і гэтую гісторыю немагчыма нават дзяліць. Быў час (1991-1995) калі «Віціс» і «Пагоня», як гербы дзяржаў Літвы і Беларусі, красаваліся на будынках у гарадах і вёсках абедзьвюх краін. Будзем спадзявацца, што літоўцы ў недалёкім будучым не будуць спрачацца, калі мы будзем выкаростоўваць той жа самы ці амаль той самы герб “Віціса-Пагоні”, які калісьці быў у адной нашай агульнай дзяржаве, ВКЛ, у якой выкарыстоўвалася страбеларуская пісьменная мова (не літоўская і не жмудзінская). Ды ёсьць і многа другіх рэчаў, якімі літоўцы маглі бы падзяліцца. Прыкра, напрыклад, слухаць калі ў Наваградак прывозяць літоўскіх дзяцей, каб распавядаць, што Наваградак – гэта старажытная сталіца Літвы, дзе каранаваўся літоўскі кароль Міндоўг. Наваградак - горад беларускі.

Вельмі прыемна, што дыялог пачаўся. За апошні час праведзена многа навуковых канферэнцый, на якіх абмяркоўваюцца праблемы агульнай гісторыі, этнаграфіі, культуры. Сёньня ўжо мала знойдзеш беларусаў - прыхільнікаў вяртаньня Вільні і Віленскага краю.
Але цяжка пагадзіцца, што Адам Міцкевіч гэта выдатны літоўскі паэт. Здаецца, у такім выпадку, у беларусаў ёсьць больш падстаў заяўляць, што ён наш, беларускі паэт, бо нарадзіўся на беларускай зямлі, на якой людзі, што жылі там у той час, зваліся ліцьвінамі.

У адным з раздзелаў сваёй манаграфіі Т. Снайдер напісаў, што нацыяналізм прыйдзе ў Беларусь тады, калі беларусы пачнуць змагацца за «свайго» Міцкевіча (T. Snyder, 2003, p. 283):
“Only when Mickiewicz is (falsely) presented in Minsk as a modern Belarusian, as he is today portrayed (falsely) in Warsaw or Vilnius as a modern Pole or Lithuanian, will we have a sign that Belarusian nationalism has arrived.”

г. зн. што беларусы будуць мець шанс стаць нацыяй, калі ўсьвядомяць, што Адам Міцкевіч гэта “іх” паэт. Як бы каму гэтага і не хацелася, але беларусы ганарацца беларуска-ліцьвінскім паходжаньнем сусьветна вядомага паэта Адама Міцкевіча, які пісаў свае геніяльныя творы на польскай мове. Паэт, які нарадзіўся ў Наваградку праз тры гады пасьля падзелу Рэчы Паспалітай, вучыўся ў Вільні і ніколі не жыў у Варшаве і Кракаве, пісаў свае творы, абапіраючыся на беларускі фальклор, гісторыю і традыцыі не ў апошнюю чаргу належыць да Беларусі. Усе тры народы, беларускі, літоўскі і польскі, маюць роўнае права (пастаўлены па алфавіту) называць Адама Міцкевіча сваім нацыянальным паэтам, які належыць да сусьветнай культуры. Важна каб з гэтым пагадзіліся палякі і літоўцы.

Нацыянальная эліта Літвы, як і эліты Латвіі і Украіны, адбудоўываючыя свае нацыянальныя дзяржавы, а таксама дзеячы палітыкі і культуры Польшчы, краіны, якая адыгрывае ўсё большую ролю у Еўрапейскім Саюзе, добра разумеюць праблемы нацыянальнага будаўніцтва, якія мае беларуская нацыя. Таму такія стрымана-афіцыйныя палітычныя і эканамічныя адносіны з сучасным урадам Беларусі, які эксплуатуючы усходні вектар зьнешняй палітыкі, заснаваны нават не на пан-славянскай, а на нео-савецкай ідэалогіі, пакідае ў загане развіцьцё сваёй нацыі, вынікам якой з'яўляецца ўсё большая ассіміляцыя насельніцтва РБ у расійскую палітыку і культуру.

Польшча (насельніцтва – 38.325.000; 2012)

Польшча паўстала зараз моцнай нацыяй, з якой усё больш лічуцца еўрапейцы. Колькасьць насельніцтва Польшчы за апошнія 20 год не скарацілася, а нават падрасло (Табліца 1), пры тым што доля саміх палякаў крыху зменшылася паміж 2002 і 2011 гадамі, з 96.7% да 93.9% (- 826 тыс.). Часткова гэтыя страты былі кампенсаваны прыехаўшымі людзьмі другіх нацыянальнасьцяў, што сведчыць аб адкрытасьці і прывабнасьці Польшчы для іміграцыі. Трэба адзначыць, што крыху больш мільёна палякаў пастаянна знаходзяцца ў ад'ездзе (выязджаюць на 6-7 месяцаў на заробкі за мяжу; у кастрычніку 2012г. безпрацоўе у Польшчы было 12.5%).

Нацыянальная эліта праз многія цяжкасьці і іспыты збудавала нацыянальную дзяржаву: адмовілася ад ідэі вяртаньня «усходніх крэсаў», балюча вырашыла спрэчныя пытаньні з украінцамі (фактычна праз грамадзянскую вайну), пазьней падтрымлівала ідэі незалежнасьці для Украіны і Беларусі, ствараючы магчымы буфер ад расійскай пагрозы. Многія з ідэяў будаўніцтва новай Польшчы нарадзіліся вакол часопіса «Культура», які запачаў Ежы Гедройц (E. Gedroyz) з прыхільнікамі. Ён абараняў і будаваў Польшчу, а не развальваў і не нападаў на Расію, як гэта спрабуюць паказаць нават цяпер, пасьля яго сьмерці, крытыкі ў Расіі (А. Сямёнаў, http://www.segodnia.ru/content114119, кастрычнік 2012).

У Беларусі пражывае 294,549 палякаў (2009). Частка з іх зарганізавана ў Саюзы палякаў, якіх на Беларусі два, «чэсны саюз» і «нячэсны саюз». Зразумела - што ёсць што – калі не патрымліваеш дзейную уладу, то ты вораг (як і «нячэсны» саюз пісьменнікаў, апазіцыянеры, нацыяналісты, адмарозкі, пятая калона - наогул 37-мы год).

На 2011 год па ўсёй Польшчы налічвалася ўсяго 46 тыс. беларусаў (разам з 2-й заяўленай этнічнасьцю) і ў параўнаньні з 1989 годам іх колькасьць амаль не змянілася (49 тыс.).

Большасьць беларусаў у Польшчы пражывае ў Беластоцкім ваяводстве. Для даведкі: паводле перапісу 1931 года там налічвалася 1.263.300 жыхароў, з іх 66.9% палякаў, 16.3% беларусаў і 12.1% яўрэяў (D. Bockowski, 2009). Такім чынам, у гэтым ваяводстве 80 год таму назад пражывала каля 206 тыс. беларусаў, але відаць працэсы ассіміляцыі непазбежныя. Беларускія суполкі зараз можна знайсьці як ў Беластоцкім рэгіёне (Беласток, Бельск-Падляскі, Гайнаўка, Крынкі), так і ў такіх гарадах як Познань, Люблін, Варшава, Кракаў. У Польшчы дзейнасьць беларускіх і іншых суполак рэгулюецца законам.

Польшча і зараз працягвае палітыку падрымкі ў дачыненьні як да Украіны, так і да Беларусі, і не таму, што ўсё яшчэ баіцца войск з Усходу, а таму што сама нядаўна была ў такім жа становішчы і, вызваліўшыся ад таталітарызму, хоча і можа дапамагчы, кіруючыся агульначалавечымі каштоўнасьцямі свабоды, брацтва і роўнасьці. Фінансавая і арганізацыйная падтрымка тэлевізійнай праграмы «Белсат», радыё «Рацыя», навучаньне беларускіх студэнтаў у польскіх вузах, арганізацыя навуковых форумаў палітычнага і культуралагічнага кірункаў, спрашчэньне візавага рэжыму – вось канкрэтныя пункты падрымкі нацыянальных сіл і развіцьця дэмакратыі ў Беларусі. Беларусы - народ міралюбівы, ім няма з кім ваяваць унутры дзяржавы і навонкі. Таму падтрымка, адкуль бы яна не ішла, працуе на будучыню Беларусі.

Украіна (насельніцтва – 45,559,235; 2012)

Украіна мае даволі моцную эканоміку, валодае значнымі прыроднымі і людскімі рэсурсамі, урадлівай зямлёй, і ў перспектыве можа прыстойна ўліцца ў эканоміку Еўропы. Украіна займае 1-е месца у Еўропе па тэрыторыі (603.700 кв.км.) і шостае па колькасьці насельніцтва (45.5 млн; пасьля Германіі, Францыі, Вялікабрытаніі, Італіі і Іспаніі); для параўнаньня, Беларусь займае 13-е месца (207.600 кв.км.) і 16-е месца (9.5 млн), адпаведна.

Паводле апошняга перапісу (2001) на Украіне жыло 276 тыс. (0.6%) беларусаў, што у параўнаньні з 1989 годам (440 тыс., 0.9%) меней на 164 тыс. Беларускія суполкі дзейнічаюць амаль ва ўсіх абласных цэнтрах Украіны і ў некаторых невялікіх гарадах (Вінніца, Івана-Франкоўск, Ізяслаў, Кіеў, Кіраваград, Ковель, Луганск, Львоў, Палтава, Роўна, Севастопаль, Сімферопаль, Харкаў, Херсон, Чарнаўцы, Чарнігаў, Чэркасы, Ялта).

Што да будаўніцтва нацыянальнай дзяржавы, то Украіна, як і Беларусь, знаходзіцца ў вельмі падобным стане: эканамічны і палітычны ўціск Расіі, моўнае пытаньне. Але ў адрозненьне ад Беларусі ўсе чатыры Прэзідэнты Украіны (Л. Краўчук, Л. Кучма, В. Юшчанка, В. Януковіч) не выступалі за палітычны саюз з Расіяй, не ставілі пад сумнеў, што украінская мова павінна быць адзінай дзяржаўнай мовай, паступова крок за крокам ідуць на еўраінтэграцыю. На Украіне пакуль ёсьць значны падзел паміж прамаскоўскім усходам і нацыянальна моцным захадам, з'ява, якой здаецца няма ў Беларусі. Прычым падзел гэты ідзе не толькі па моўнаму прызнаку, але і па менталітэту.

Прэм'ер-міністр Украіны М. Азараў у сьнежні 2012 г. паведаміў, што на долю краін Мытнага саюза (Расія, Беларусь, Казахстан) прыпадае 60 млрд. даляраў украінскага экспарту, а на краіны Еўрасаюза – 40 млрд. Пры тым ён заявіў, што ў краіны Мытнага саюза пастаўляецца тое, што не прадаецца на другіх рынках. У гэтым сэнсе Беларусь праяўляе адносна Расіі нават большую самастойнасць (у 2011 г. экспарт у Расію склаў толькі 34%).

Прадказаньні Т. Снайдера (T. Snyder, 2003, p. 291) былі такімі, што далучэньне Украіны, Беларусі і РФ да ЕС не можа адбыцца раней 2040. Аднак, гэта можа здарыцца і хутчэй, калі сачыць за нядаўнімі заявамі еўрапейскіх палітыкаў аб магчымай асацыяцыі Украіны ў ЕС у 2013 годзе. Калі Украіна вытрымае эканамічную і палітычную баталію з Расіяй, а значыць будзе мець умовы для будаўніцтва сапраўды незалежнай, нацыянальнай дзяржавы, тады для Беларусі таксама застаецца шанс на станоўчы сцэнарый.

Расія (насельніцтва – 142.938.285; 2010)

У Расіі пражывае 521 тыс. беларусаў (2010). У буйных гарадах і абласных цэнтрах Расіі дзейнічаюць каля 50 беларускіх суполак, з іх у Маскве налічваецца сем, у Навасібірску – чатыры, у Санкт-Пецярбургу - 2 (паводле ЗБСБ). У свой час, на пачатку 20-га стагоддзя, беларуская суполкі ў Санкт-Пецярбургу, "Круг беларускі", (1902-1904, Б. Эпімах-Шыпіла, В. Іваноўскі, А. Пашкевіч, Ф. Умястоўскі), "Загляне сонца і ў наша аконца" (1906-1914, В. Іваноўскі) адыгралі значную ролю ў аднаўленьні беларускай нацыі. Ці здарыцца падобнае зараз – пакажа час. Апошні скандал у Іркуцку, дзе мясцовыя ўлады пачалі прыціскаць актыўны беларускі асяродак, сведчыць аб тым, што аўтарытарны рэжым дзейнічае ў цесным кантакце з расійскімі ўладамі для кантроля нават культуралагічных беларускіх асяродкаў на тэрыторыі Расіі.

Развіцьцё нашай нацыі ў многіх аспектах залежыць ад адносін да Расіі, супердзяржавы, якая аказвае моцны ўплыў не толькі на рэспублікі былога СССР, якія набылі 21 год таму назад незалежны статус, але і на еўрапейскія дзяржавы. І хаця тэрыторыя і людскі патэнцыял Расійскай імперыі ў выглядзе СССР значна зменшыліся, але небяспека эканамічнага ціску з боку Расіі і падпарадкаваньня сваіх нядаўніх брацкіх рэспублік аж да страты іх незалежнасьці і суверэнітэта хвалюе нацыянальныя эліты не толькі Беларусі.

Для такой насцярожанасьці ёсць добравядомыя гістарычныя падставы. Пасьля заката Кіеўскай Русі ў канцы 12-га стагоддзя на паўночны ўсход ад яе, на тэрыторыі, дзе знаходзіліся Растова-Суздальская, Ўладзімірская, Мурамская землі, пачала фармавацца Маскоўская дзяржава. Стварэньне маскоўскай дзяржавы ў 13-15-м стагоддзях праходзіла пад значным уплывам Залатой Арды. Фактычна Залатая Арда дыктавала умовы існаваньня княстваў Паўночна-Усходняй Русі, даравала князям ярлык на кіраваньне, збірала даніну з земляў, вызначала палітыку. Да таго ж панаваньне Залатой Арды праходзіла на фоне пастаяннай міжусобіцы паміж княствамі Паўночна-Усходняй Русі; так, Цьвярское паўстаньне (1327) было жорстка падаўлена войскам, прыведзеным з Арды маскоўскім князем Іванам Калітам. І нават параза татараў 8 верасьня 1380 году падчас Кулікоўскай бітвы не скончыла іх панаваньне, якое яшчэ доўжылася каля 100 год. Толькі ў 1476 годзе Іван III перастаў плаціць Залатой Ардзе даніну, а 1480 год лічыцца датай падзеньня мангола-татарскага прыгнёту.

Узаемаадносіны паміж княствамі Паўночна-Усходняй Русі і Ардой на працягу амаль 240 гадоў (1241-1480) характарызаваліся не толькі прыгнётам. Знатныя сем'і з аднаго і другога боку радніліся. Напрыклад, Юры Далгарукі, князь суздальскі (1149-1157), быў жанаты на дочцы палавецкага хана; Юры Данілавіч, князь маскоўскі, дзякуючы жаніцьбе на сястры хана Узбека, атрымаў ярлык на вялікага князя ўладзімірскага (1319-1322). У апошні час дыскутуецца пытаньне аб татарскім паходжаньні Івана IУ (Жахлівага), Барыса Гадунова і Пятра I (Г. Абдулаева, 2011; І. Гарыфуллін, 2012).

З другога боку, вяльможы з Арды ехалі на землі княстваў; паводле акадэміка А. Халікава, ад татар пайшлі такія знатныя расійскія фаміліі як Абдулавы, Алмазавы, Анічковы, Апраксіны, Аракчэевы, Балакіравы, Баскакавы, Батурыны, Блахіны, Булгакавы, Буніны, Бухарыны, Глінскія, Дзяржавіны, Жданавы, Злобіны, Зубавы, Карамзіны, Караулавы, Купрыны, Мініны, Мічурыны, Огаровы, Пажарскія, Рахманінавы, Растопчыны, Сабуравы, Скрабіны, Суворавы, Тацішчавы, Ціміразевы, Цютчавы, Тургеневы, Тухачэўскія, Уланавы, Ушаковы, Чаадаевы, Шадрыны, Шарамецевы, і іншыя. На землях Паўночна-Усходняй Русі на працягу

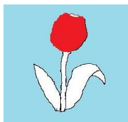

амаль 250 гадоў існавала вассальнае Касымаўскае ханства (1452-1681, сучасная Разанская вобласьць). Апроч гэтага, землі Паўночна-Усходняй Русі засяляліся славянамі з Наўгародчыны і Дняпра, якія ассімілявaліся з угора-фінскімі плямёнамі (мардва, весь, меря, мокша, эрзя, мяшчэра, мурома, і іншыя). Так паступова нараджалася маскоўская дзяржава.

У канцы 15-га стагоддзя панаваньне Залатой Арды значна зменшылася. Пачынаючы ад Івана III (1462-1505), які пачаў называцца "великий князь всеа Руси", а пазьней ад Івана IУ (Жахлівага), які атрымаў тытул «царя» (1547), маскоўская дзяржава ўсталявалася і пачала пашырацца на поўнач, усход, і поўдзень. Іван III пачаў з захопу і ліквідацыі Ноўгарадскай Рэспублікі (1478), вывезшы з Ноўгарада ў Маскву «вечевой колокол». Далей былі Цвер (1485), Разань (1521), Казанскае ханства (1552), Астрахань (1556), Вялікая Нагайская Арда (1557), Сібірскае ханства (1582), Пегая Арда (1619). Гэта самы кароткі пералік, бо гісторыя Расіі гэта пастаянная тэрытарыяльная экспансія падчас існаваньня Маскоўскага княства (1263-1547), Рускага царства (1547-1721), Расійскай імперыі (1721-1917), Савецкай Расіі (1917-1922), Савецкага Саюза (1922-1991), Расійскай Федэрацыі (з 1991).

І толькі заходні напрамак на канец 15-га стагоддзя быў яшчэ непасільны для Масквы. Бо там існавала моцная дзяржава, Вялікае Княства Літоўскае (ВКЛ). Са згоды Папы рымскага, Інакенція IV, 6 ліпеня 1253 года ў Наваградку каранаваўся кароль літоўскі, Міндоўг. Фактычна, людзі, якія жылі на тэрыторыі сучаснай Беларусі і Літвы, утварылі моцнае Княства. У склад гэтай новай еўрапейскай дзяржавы ўвайшлі і землі Полацкага і Смаленскага княстваў, этнічна заселеныя беларусамі. Трэба адзначыць, што Полацкае княства, як і Ноўгарадская рэспубліка, заўжды праводзілі самастойную ад Кіеўскай Русі палітыку (9-12-е стагоддзі). Гэта дзяржава, ВКЛ, у адрозненьне ад Маскоўскай, ніколі не зьведала татара-мангольскага прыгнёту і разьвівалася ў зусім іншых умовах. Яна стала яшчэ больш магутнай, утварыўшы ў 1569 годзе разам з Каралеўствам польскім федэрацыю, якая называлася Рэч Паспалітая, што ў перакладзе на сучасную беларускую мову азначае – Садружнасьць, па ангельску - Commonwealth. У Садружнасьці, якая была адзінай дэмакратычнай дзяржавай свайго часу сярод усёй Еўропы, трэцяга траўня 1791 года была прынятая першая ў Еўропе канстытуцыя.

Па разліках (I. C. Pogonowsky, 1987), у 1493 годзе ў Садружнасьці ВКЛ і Каралеўства Польскага жыло 7.5 мільёнаў жыхароў, з іх 3.25 млн палякаў, 3.75 млн рутенаў (г.зн. украінцаў і беларусаў), і 0.5 млн літоўцаў. У 1618 годзе, з пашырэньнем тэрыторыі Рэчы Паспалітай паводле Дэўінскай дамовы, у Садружнасьці было ўжо 12 млн жыхароў, з іх палякаў – 4.5 млн, украінцаў - 3.5 млн, беларусаў – 1.5 млн, літоўцаў – 0.75 млн, прусаў – 0.75 млн, яўрэяў – 0.5 млн, лівонцаў – 0.5 млн. У 1717 годзе, пасьля страты часткі тэрыторый, колькасьць насельніцтва Садружнасьці зьнізілася да 9 млн, прыблізна 4.5 млн складалі палякі, 1.5 млн – украінцы, 1.2 млн – беларусы, 0.8 млн – літоўцы, 0.5 млн – яурэі, 0.5 млн – іншыя. Такім чынам, у 1717 годзе каля трэці насельніцтва ВКЛ складалі украінцы, каля 30% беларусы, і каля 18% літоўцы.

Часы росквіту Садружнасьці (Двух Народаў) прыпалі на пачатак 17-га стагоддзя, бо далейшае яе развіццё было спынена з Усходу – Масква рушыла на захад. Што мы мелі з таго часу?

1. Трынаццацігадовую вайну (1654-1667) з Маскоўскім царствам, пасля якой на нашых землях, землях ВКЛ, знікла адна трэцяя частка насельніцтва і пачаўся заняпад Садружнасьці.

2. У канцы 18-га стагоддзя (1795 год) Садружнасьці зусім не стала, бо была захопленая і падзеленая паміж Аўстрыяй, Прусіяй і Расіяй. Прычым нашы землі адышлі пад руку расійскай імператрыцы Кацярыны II.

3. Садружнасьць знікла, але беды на гэтым ня скончыліся: вынікам далейшых рэпрэсій ў Паўночна-Заходнім Краі ў 30-х гадах 18-га стагоддзя была страта прывілеяў беларускай шляхтай, зьнішчэньне уніяцкай царквы, да якой адносілася каля 70% беларускага насельніцтва, забарона дзеньня Статута ВКЛ і забарона беларускай мовы.

4. Дзяржаўнасць на тэрыторыі Садружнасьці ВКЛ і Польскага каралеўства перастала існаваць аж да 1918 года.

5. Далей было станаўленьне дзяржаўнасьці (БНР, 1918; БССР, 1919) і перыяд адраджэньня ў 30-х гадах 20-га стагоддзя, які скончыўся рэпрэсіямі ў дачыненьні да сьвядомай беларускай эліты, развал СССР, дэкларацыя незалежнасцы Беларусі (1991), моцны перыяд адраджэньня беларускай нацыі ў 1991-1994, пасля якога да гэтага часу працягваюцца рэпрэсіі і негатыўныя адносіны нео-савецкай улады да ўсяго беларускага.

6. Да таго ж дадаюцца - уступленьне Беларусі ў Арганізацыю дзяржаў калектыўнай бяспекі (АДКБ), спробы аднаўленьня саюза Расіі і Беларусі, эканамічны ціск з боку Расіі – усё гэта стварае нервовыя абставіны ў дачыненьні да ўсталяваньня і далейшага будаваньня сапраўды незалежнай і суверэннай беларускай нацыянальнай дзяржавы.

На сёньня, эканамічныя адносіны Беларусі з Расіяй і Еўрасаюзам пакуль што збалансаваныя. Так, па звестках Міністэрства замежных спраў беларускі экспарт у 2011 годзе у Расію склаў 13,7 млрд. даляраў (34% ад усяго беларускага экспарта), а ў краіны Еўрасаюза (ЕС) ў параўнаньні з 2010 годам практычна падвоіўся і склаў 15,7 млрд. долараў (прырост да ўзроўню 2010 года – 8,1 млрд.). Таваразварот Беларусі з Расіяй у 2011 годзе склаў 38.6 млрд. даляраў (44.9% ад усяго аб'ёма беларускага знешняга гандлю), а з краінамі ЕС за 10 гадоў – з 2001 да 2011 – павялічыўся ў дзесяць разоў, склаўшы ў 2011 годзе 24,4 млрд. даляраў. Такім чынам, доля Расіі ў эканоміцы Беларусі, калі ацэньваць па экспарту і агульнаму таваразвароту, не перавышае 45%.

Аднак ніхто не возмецца абсалютна адкінуць страхі і гарантаваць немагчымасьць расійскай інвазіі (ваеннай, эканамічнай) у Беларусь. Варта нагадаць, што Расійская імперыя прырастала і пасьля захопу Садружнасьці, у 19-м стагоддзі – Каўказам (1859-1878) і Сярэдняй Азіяй (1854-1885), у 20-м стагоддзі ў часы існаваньня СССР – тэрыторыяй Заходняй Беларусі і Украіны і краінамі Прыбалтыкі (1939-1940), пасля 2-й сусьветнай вайны краінамі Усходняй Еўропы, і нядаўна Абхазіяй і Паўднёвай Асеціяй (2008).

Добравядомы лідэр ЛДПР яшчэ нядаўна заклікаў, каб рускі салдат памыў ногі ў Індыйскім акіяне. Не дзіўна, што 70% палякаў нават у 1994 годзе, ужо пасьля развалу Берлінскай сьцяны, баяліся ваеннай пагрозы з боку Расіі, і толькі ўступленьне Польшчы ў НАТО ў сакавіку 1999 года крыху супакоіла польскую грамадскасьць. Тым не менш, супраць магчымай Расійскай ваеннай інвазіі ў Беларусь сведчаць наступныя факты, якія базуюцца на:

1. статусе нашай краіны, як дзейнага сябра Арганізацыі Аб'яднаных Нацый;

2. на непарушнасьці дзяржаўных граніц у Еўропе паводле Заключнага Акта аб Бяспецы і Супрацоўніцтву ў Еўропе (Хельсінкі, 1975);

3. на гарантыях бяспекі, дадзеных Беларусі Расіяй, Вялікабрытаніяй і ЗША, ў сувязі з Дамовай аб нераспаўсюджваньні ядзернага ўзбраеньня. У дадатковым мемарандуме, падпісаным 5 сьнежня 1994 года, у прыватнасьці, гаворыцца, што:

   - Злучанае Каралеўства Вялікабрытаніі і Паўночнай Ірландыі, Злучаныя Штаты Амерыкі і Расійская Федэрацыя пацьвярджаюць Рэспубліцы Беларусь сваё абавязацельства ў адпаведнасьці з прынцыпамі Заключнага акта АБСЕ паважаць незалежнасьць, суверэнітэт і існуючыя граніцы Рэспублікі Беларусь;

   - Злучанае Каралеўства Вялікабрытаніі і Паўночнай Ірландыі, Злучаныя Штаты Амерыкі і Расійская Федэрацыя пацьвярджаюць сваё абавязацельства ўстрымліівацца ад пагрозы сілай або яе прымяненьня супраць тэрытарыяльнай цэласнасьці або палітычнай незалежнасьці Рэспублікі Беларусь і што ніякія іх узбраеньні ніколі не будуць выкарыстаны супраць Рэспублікі Беларусь, акрамя як у мэтах самаабароны або якім-небудзь іншым чынам у адпаведнасьці са Статутам Арганізацыі Аб’яднаных Нацый;

   - Злучанае Каралеўства Вялікабрытаніі і Паўночнай Ірландыі, Злучаныя Штаты Амерыкі і Расійская Федэрацыя пацьвярджаюць Рэспубліцы Беларусь сваё абавязацельства ў адпаведнасці з прынцыпамі Заключнага акта Нарады па бясьпецы і супрацоўніцтву ў Еўропе ўстрымліівацца ад эканамічнага прымушэньня, накіраванага на тое, каб падпарадкаваць сваім уласным інтарэсам ажыццяўленьне Рэспублікай Беларусь правоў, уласцівых яе суверэнітэту, і такім чынам забяспечыць сабе перавагі любога роду.

У сувязі з гэтым мемарандумам можна як жарт успрымаць прапанову Прэзідэнта Пуціна ў 2005 годзе аб далучэньні Беларусі да Расіі шасьцю губернямі. Дарэчы, урад Беларусі ніяк афіцыйна не адрэагаваў на гэта, значыць дзесьці, падысподам, такая небяспека не выключаецца (напрыклад, праз арганізацыю чарговага рэферэндума), г. зн. пагроза суверэнітэту краіны, як ні дзіўна, можа зыходзіць з самой Беларусі. Такія версіі (напрыклад, пра “шапку Манамаха”) ужо абмяркоўваліся раней у сродках масавай інфармацыі. Ніхто і ніколі не даруе ўдушэньня свабоды, знішчэньня Мовы і гандлю незалежнасьцю і суверэнітэтам.

Але нават калі б уявіць, што гэта далучэньне губернямі магчыма, трэба каб была выканана яшчэ адну умова – каб у самой Расіі было адменена права нацый і народаў на самавызначэньне, і паўсюдна былі ўведзены губернатарствы. Апошняе ўвесь час прапануе лідэр ЛДПР, сп. Жырыноўскі. Здаецца ў Расіі ўжо скасаваны дзьве ці тры нацыянальныя вобласьці. Да таго ж уведзены 8 федэральных акругаў і 11 эканамічных раёнаў, якія нівеліруюць нацыянальную прыналежнасьць насельніцтва у гэтых адміністратыўных падзелах. Але ці пагодзяцца Татарстан і яшчэ 20 нацыянальных рэспублік Расійскай Федэрацыі, у якіх пражывае больш за 20 мільёнаў чалавек, ператварыцца ў губернатарствы? Калі ўзгадаць прыклад Чачні, і рэальную сітуацыю сёння на Каўказе, то гэта малаверагоднае рашэньне (хіба што зноў “па савецку” правядуць рэферэндумы).

Прэзідэнт Пуцін 20-га сьнежня 2012 г. падчас прэс-канферэнцыі на пытаньне журналісткі з Татарстана аб магчымасьці новага тэратэрыяльнага падзелу РФ прама не адказаў, а пачаў з таго, што раней у Расіі не было нацыянальна-тэрытарыяльных утварэньняў, што былі губерніі і што ўсё функцыянавала нядрэнна, што падзел на гаспадарчыя суб'екты мае сэнс, але вырашэньне нацыянальнага пытаньня заўжды адчувальная праблема і павінна

вырашацца паводле законаў самімі суб'ектамі ці галасаваньнем на рэферэндуме, ці рашэньнем адпаведнага парламента. У той жа час ім 19 сьнежня 2012 года падпісаны Указ «О стратегии государственной национальной политики Российской Федерации на период до 2025 года», дзе, напрыклад, канстатуецца, што ў РФ выкарыстоўваецца 277 моў і дыялектаў, у дзяржаўнай сыстэме адукацыі выкарыстоўваецца 89 моў, з іх – 30 у якасьці моў навучаньня, 59 – у якасьці вучэбнага прадмета.

Асаблівасьці нацыянальнага складу Расійскай Федэрацыі сведчаць таксама супраць магчымасьці стварэньня панславянскай дзяржавы з удзелам Украіны, Беларусі. Але ў той жа час Вы не знойдзеце і ніякіх сігналаў падтрымкі ў будаўніцтве і ўмацаваньні новых нацыянальных дзяржаў, у прыватнасьці Беларусі і Украіны, як з боку дзейнай расійскай улады, так і з боку любых расійскіх лібералаў-дэмакратаў. Для іх могуць быць дрэннымі Лукашэнка ці Януковіч, але яны спяць і бачаць свае шавіністычныя сны аб зноў жа пашыранай расійскай імперыі, няхай сабе і за кошт суседніх славянскіх народаў. Ім выгадней бачыць гэтыя краіны васаламі, але не свабоднымі, незалежнымі нацыянальнымі дзяржавамі.

Нягледзячы на істотную розніцу ў развіцьці Беларусі і Расіі (на працягу шасьці вякоў, з сярэдзіны 13-га і да канца 18-га стагоддзяў, мы жылі у розных дзяржавах, як і да гэтага перыяду ня мелі нічога агульнага), гістарычна нам наканавана быць суседзямі. У эпоху глабалізацыі, і рэальна ацэньваючы эканамічныя стасункі паміж Расіяй і Беларусю, якія працягваюцца з часоў Савецкага Саюза, можна канстатаваць, што альтэрнатывы супрацоўніцтву з усходнім суседам, пры збалансаванай палітыцы на другіх напрамках, не праглядаецца. Адзінае, што гэта супрацоўніцтва мусіць быць раўнапраўным і ўзаемавыгадным.

Асноўныя спасылкі

1. Адам Міцкевіч і нацыянальныя культуры. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Мінск, 7-11 верасьня 1998 года). 200 год. “Беларускі кнігазбор”, 1998, 448 стар. http://kamunikat.fontel.net/pdf/albaruthenica/11.pdf

2. Абдулаева Г. Россией правили татары. *Bad News, 2011, март 5.* http://badnews.org.ru/news/rossiej_pravili_tatary/2011-03-05-6917

3. Гарифуллин И. Русские фамилии тюркского происхождения. «Югра», март 2012. http://www.ugra-start.ru/ugra/mart-2012/772

4. Халиков А. 500 русских фамилий булгаро-татарского происхождения. Казань, 1992 год. Электронная версия - Ш.Л.Таналин. При перепечатке не забудьте дать на нас ссылку. Екатеринбург, 2004 год. http://tatural.ru/500/500_rustat_family.htm

5. Bockowski D. *Na zawsze razem. Białostocczyzna i Łomżyńskie w polityce radzieckiej w czasie II wojny światowej (IX 1939 – VIII 1944).* Neriton, Instytut Historii. 2PAN005. 2009, pp. 116-117.

6. Memorandum on Security Assurances in Connection with the Republic of Belarus’ Accession to the Non-Proliferation Treaty, signed in Budapest on 5 December 1994. http://www.bielarus.net/archives/2006/12/24/999

7. Pogonowski I. Based on 1618 population map (p.92, p.115), 1618 languages map (p.119), 1657-1667 losses map (p.128) and 1717 map (p.141) *Poland a Historical Atlas*, Hippocrene Books, 1987.

 ISSN 2291-4757

Шляхі да нацыянальнай дзяржавы. III. Моўнае пытаньне

Пётра Мурзёнак

Ключавыя словы: стан мовы, мадэлі існаваньня мовы

Агульная мова, якой карыстаецца насельніцтва дзяржавы, з'яўляецца адной з галоўных характарыстык нацыі. У значнай ступені, менавіта ад вырашэньня гэтага пытаньня, ці загавораць беларусы па беларуску, залежыць не толькі канчатковае станаўленьне беларускай нацыі і магчымасць рэальнага будаўніцтва нацыянальнай дзяржавы, але і суверэнітэт РБ. Сёньня гэтае пытаньне для многіх беларусаў вельмі балючае і крыўднае.

Старабеларуская пісьмовая мова ВКЛ трансфарміравалася ў сучасную літаратурную мову ў канцы 19-га пачатку 20-га стагоддзяў. Гэта магло б адбыцца крыху і раней, аднак у Садружнасьці беларуская шляхта карысталася польскай мовай, мовай дамінуючай культуры, і хіба што дазваляла сабе размаўляць на тутэйшай мове з сялянамі. А апошнія два стагоддзі на тэрыторыі сучаснай Беларусі ў гарадах, а пазьней і ў мястэчках запанавала руская мова. Але нават двух кароткіх перыядаў беларускага адраджэньня (20-я – 30-я гады і 1991-1994 гады мінулага стагоддзя) было дастаткова, каб беларусы пачулі прыгажосьць і ўсьвядомілі адметнасьць нашай Мовы.

Аднак сёняшні стан беларускай мовы нават значна горшы, чым пасьля абвяшчэньня незалежнасьці ў 1991 годзе, і выклікае вялікую трывогу. Нашы суседзі і гістарычныя партнёры Польшча і Літва цвёрда ўсталяваліся як сучасныя нацыі; Беларусь, знаходзячыся пад ціскам Расіі (мова, культура, масс-культура), мае вельмі кепскую сітуацыю, што да самаідэнтыфікацыі як нацыі. Нацыі-імперыі ў мінулым выкарыстоўвалі палітыку «афіцыйнага нацыяналізму: мад'ярызацыю, япанізацыю, русіфікацыю», каб узаконіць свае прэтэнзіі на нацыянальнае права і ідэнтычнасьць, і прыхаваць разыходжаньні паміж нацыямі і каралеўскімі дынастыямі (B. Anderson). Нейкім чынам, русіфікацыя, якая пачалася 200 год таму назад, працягваецца на Беларусі да гэтага часу.

Ці адчувае сябе беларус беларусам мацней, чым гэта было 20 год таму назад? Калі не, то што за насельніцтва пражывае на тэрыторыі Беларусі? У чым можна назіраць праявы беларускай нацыі – у масавым выдавецтве беларускай літаратуры, у развіцьці беларускага кіно, у беларускім школьніцтве і студэнцтве? Якія вынікі ў станаўленьні і развіцьці сучаснай беларускай нацыі мы маем за апошнія 20 год?

1. Развіцьцё беларускай мовы – мовы карэннай нацыі, праўдзівае паданьне старажытнай гісторыі і культуры не з’яўляюцца прыярытэтам дзяржавы.

2. Дзяржаўныя чыноўнікі і абсалютная большасць гарадскіх жыхароў ужывае толькі рускую мову, што вядзе да вынішчэньня рэштак беларускасьці ў краіне.

3. У 2009 г. асноўнай мовай зносінаў 70% беларусаў назвалі расейскую мову, беларускаю мову ўжывае дома ўсяго 23% насельніцтва. Доля беларусаў, якія Мову назвалі роднай значна знізілася, з 73.6% у 1999 г. да 53.2% у 2009 г.

4. У Мінску толькі 2% школьнікаў навучаецца ў беларускіх класах, а па ўсёй краіне толькі 19%. Паводле Таварыства беларускай школы ў Магілёве, у адзінай на ўвесь абласны

цэнтар беларускай клясе, на роднай мове навучаецца толькі адна дзяўчынка (Радыё "Свабода", 27 сьнежня 2012). Тое ж самае прыблізна назіралася ў Гародні перад пачаткам 2012-2013 навучальнага году.

5. Выкладаньне гісторыі ў школах і універсітэтах базуецца на кароткай гістарычнай памяці, звязанай з Вялікай Айчыннай вайной і акупацыяй Заходняй Беларусі Польшчай. Старажытная і сярэднявечная гісторыя краіны рэвізавана па савецкаму тыпу (а раней падавалася па расейскаму тыпу).

6. У савецкія часы, у 1970 годзе, агульны тыраж беларускамоўных кніг складаў 9 мільёнаў асобнікаў альбо 40%, рускамоўных — 16 мільёнаў (60%) (Радыё «Свабода», 13 сьнежня 2007). У 2012 годзе, за 9 месяцаў, агульны наклад быў амаль такім жа, 25.3 мільёны, але на беларускай мове было надрукавана толькі 3.4 мільёны кніг, альбо 13.5%, і 81.5% - на рускай мове (В. Ругайн, ЕўраРадыё, 13.11.2012). Г.зн., што доля кніг на роднай мове знізілася за апошнія 40 год у тры разы?!

7. Патрыятычныя сілы не маюць агульнай стратэгіі, скіраванай на супольную працу ў станаўленьні беларускай нацыі. Адсутнічае нават жаданьне крытычна ўспрымаць вынікі сацыялагічных апытаньняў праведзеных НДІСД праф. Манаева. Спробы сцвярджаць, што дзякуючы актыўнай дзейнасьці апазіцыі адбыўся байкот апошняй выбарчай кампаніі (хаця б у Мінску), ні чым іншым як самападманам не з'яўляюцца. Да таго ж, улада мае сёньня моцны рэпрэсіўны апарат і, пасьля 19 сьнежня 2010 года, патрыятычныя сілы апынуліся разгромленымі. Шмат хто быў вымушаны пакінуць Радзіму. Нацыянальна-патрыятычныя сілы адціснуты аўтакратамі неа-савецкага тыпу далёка на край будаўніцтва дзяржавы, і не нацыянальнай дзяржавы, а дзяржавы цывільнай.

8. Інфармаванасьць насельніцтва Беларусі, за выключэньнем афіцыйнай прапаганды, вельмі нізкая:

   - У краіне пры насельніцтве ў 9.5 мільёнаў чалавек практычна адсутнічаюць незалежныя СМІ, а тыя што яшчэ выжываюць выдаюцца невялікімі накладамі (Народная Воля – 28.000, Новы час – 7.000, Наша Ніва – 6.000, часопіс "Дзеяслоў" – 1.000) і балансуюць паміж папярэджаньнямі быць зачыненымі і пажаданьнямі друкаваць дазволеную інфармацыю.

   - Электронныя медыя, Хартыя-97, Радыё "Свабода", і незалежнае тэлебачаньне "Белсат" вымушаны працаваць з-за мяжы.

   - Незалежныя сайты ў інтэрнэце наведваюць толькі 3% беларусаў, а чытаюць незалежныя газеты – не болей 1% беларусаў (В. Івашкевіч, *Хартыя 97, 2 кастрычніка 2012*).

Хто вінаваты ў такой сітуацыі - дзяржава ці адзін асобны чалавек? Безумоўна вінаваты. А самі беларусы? Вінаваты - і таксама безумоўна. Але пры належнай моўнай дзяржаўнай палітыцы гэтага пытаньня не ўзнікала б. Грамадзяне і чыноўнікі Беларусі станоўча прынялі Закон аб мовах (1990), але затым, з вяртаньнем кіраўнікоў нэа-савецкага тыпу, падняўся гвалт аб прыцясненьні правоў рускамоўнага насельніцтва. Праз рэферэндум праціснулі другую афіцыйную мову, рускую. Здаецца, у абоіх выпадках дзяржава павінна была браць на сябе адказнасьць за зьберажэньне Мовы, але ў апошнім выпадку "гэтыя клопаты" сталі проста знішчальнымі для Яе.

І справа не ў недахопе сродкаў для развіцьця Мовы, а ў нежаданьні кіруючых дэнацыяналізаваных сіл гэта рабіць. Добры пачатак у перыяд адраджэньня (1991-1994) не атрымаў развіцьця ў апошнія 20 год. Дзяржава не спрыяе развіцьцю беларускасьці, а калі якія прызнакі і ёсьць, то яны маюць дэкларатыўны характар. У сучаснай Беларусі няма нацыянальнага лідэра, няма прапаганды і падтрымкі грамадскага настрою, што да будаўніцтва нацыянальнай дзяржавы. А без падрымкі дзяржавы гэта навогуле зрабіць ці магчыма. Тыя праграмы і сродкі, якімі карыстаюцца афіцыйныя улады, відавочна недастатковыя для утрыманьня неабходнага ўзроўню беларускасьці ў краіне. І гэта тычыцца не толькі Мовы. Прывядзём яшчэ адзін прыклад: не без падтрымкі ўлады (нават на ўзроўні Адміністрацыі Прэзідэнта) чатыры гады таму назад у раённым цэнтры Паставы «аднекуль з неба» з'явіліся казакі для патруляваньня вуліц і навядзеньня парадку. Заўважце, гэта адбылося нават значна раней, чым у Маскве, дзе гэта ініцыятыва распачалася ў мінулым 2012 годзе. У Беларусі былі эпізоды, зьвязаныя з дзейнасьцю прышлых казакаў, але каб тут завяліся аседлыя казакі, як гэта характэрна для Расіі ці Украіны, то гісторыя гэтага не адзначыла.

Што рабіць у такой сітуацыі? Аднымі заклікамі «Давайце размаўляць па беларуску» многа не даб'ешся. Гонар тым людзям, якія ў такой кепскай сітуацыі штосьці робяць для выратаваньня Мовы. Шмат робіць Таварыства Беларускай Мовы. Паводле сп. А. Трусава (Радыё “Свабода”, 27 сьнежня 2012), да чэмпіянату сьвету па хакеі 2014 года афармленьне чыгуначнага вакзалу ў Берасьці будзе зроблена на беларускай мове, і менавіта дзякуючы намаганьням Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны (ТБМ). Перад гэтым, вынікам дзейнасьці ТБМ было выданьне Правіл дарожнага руху, а таксама мытных дэкларацый па беларуску. Здавалася б, непрыкметныя праекты робіць ТБМ, выпускае каляндарыкі, маркі, змагаецца за выкарыстаньне Мовы ў дзяржаўных установах. Але гэтай працы проста няма цаны! На жаль гэта ўсё робіцца не высілкамі дзяржавы, што ў краіне з двумя афіцыйнамі мовамі было б натуральна, а высілкамі грамадскай арганізацыі. Як нядаўна на Радыё «Свабода» сказаў старшыня ТБМ Алег Трусаў, ён падзяляе кіруючае чынавенства пароўну, 50 на 50; у паловы прыхільнае стаўленьне да беларускай мовы, у паловы — абыякавае; «а сярод іх ёсьць і адкрытыя ворагі беларушчыны».

Адносіны да роднай мовы з боку дзяржавы ў Беларусі найгоршыя з краін-суседзяў. Пытаньне аб мове не стаіць у Літве, Польшчы і ў Расіі. У Латвіі латышскую мову абараняюць ад рускай, на Украіне за родную мову дэпутаты б'юцца ў Радзе; у Беларусі ж – актыўная дзяржаўная палітыка ў дачыненьні да зьберажэньня Мовы адсутнічае.

Прэзідэнт Назарбаеў заявіў у сьнежні 2012 года (газета”Наша Ніва”, 14 сьнежня 2012), што Казахстан да 2025 года пярэйдзе на лацініцу; паводле яго слоў, гэта «паслужыць не толькі развіцьцю казахскай мовы, але і ператворыць яе ў мову сучаснай інфармацыі». Пры гэтым, ён таксама заклікаў беражліва ставіцца да расійскай мовы і заявіў, што «валоданьне ёй з’яўляецца гістарычнай перавагай». І ў Казахстане ніякага ляманту з боку Расіі пакуль не назіраецца. Пры тым, трэба адзначыць, што за перыяд з 1989 г. да 2009 г. доля тытульнай нацыі ў Казахстане павялічылася з 39.7% да 63.1%, а доля іншых нацыянальнасьцяў зьменшылася: рускіх – з 37.8% да 23.7%, узбекаў – з 2.0% да 2.9%, украінцаў – з 5.4% да 2.1%, татараў – з 2.0% да 1.3%, беларусаў – з 1.1% да 0.4%.

Цяжка ўявіць лёс беларускай мовы. Але відавочна, што ён будзе незайздросны без падтрымкі дзяржавы і будзе залежыць ад шэрагу ўмоў і часу. Якія варыянты можна мець?

1. Калі сітуацыя з Мовай будзе існаваць у такім жа выглядзе пры той самай ўладзе на

працягу хаця б аднаго пакаленьня, і калі яе не абараняць, то Мова фактычна зьнікне (што значна павялічыць пагрозу з'яднаньня з рускамоўнай тэрыторыяй у рамках нейкіх саюзаў). Балансаваньне ўрада паміж Усходам і Захадам прывяло да таго, што ў 2012 годзе Беларусь зноў павярнулася на ўсход, і ў гэтым зацікаўлена і спрыяе гэтаму ўсё тая ж расійская імперыя. І хоць мэты ўрада Беларусі і Расіі могуць быць розныя, але канчаткова, у доўгатэрміновым кантэксьце, абедзьве сілы працуюць на знішчэньне нацыі.

2. Другая мадэль – на працягу якіх дваццаці год беларуская мова будзе зьберагацца толькі ў нацыянальна-сьвядомых асяродках і мець абмежаванае карыстаньне («ірланцкі варыянт»). Дамінуючай будзе, як і зараз, руская мова. Ці магчыма будзе ўтрымаць беларускую культуру пры такім варыянце – гэта вялікае пытаньне.
3. Трэцяя мадэль – сітуацыя будзе такая ж кепская, але пры новай палітычнай волі з'явіцца магчымасьць аднаўленьня беларускай мовы («чэскі варыянт»).
4. Чацьвёртая мадэль - праз выбары ці рэвалюцыю - у бліжэйшы час малаверагодная. Надзея на тое, што зьмена сітуацыі магла б адбыцца пры чарговых выбарах (2001, 2006, 2010), не спраўдзілася. Некалькі спробаў патрыятычных сіл падняць насельніцтва кожны раз за некалькі месяцаў да надыходзячых «справядлівых» выбараў не знайшлі падтрымку. Спадзявацца на наступныя выбары, гэта значыць чакаць чарговых закладнікаў, якім, да прыкладу, быў раней сп. А. Казулін, а цяпер сп. М. Статкевіч, і шмат іншых.

Для даведкі: ірланцкая нацыя сёньня ўяўляе сабой дзяржаву з насельніцтвам 4.6 млн (2011), ірланцамі сябе лічуць 86.9%, але ірланцкую, першую афіцыйную мову, назвалі роднай толькі 11% жыхароў, ды і то толькі дзякуючы аднаму раёну краіны. Большасьць жа насельніцтва (94%) карыстаецца другой афіцыйнай мовай, англійскай.

Чэская мова на канцы 18-га - пачатку 19-га стагоддзя была на грані выміраньня, аднак пасьля ўтварэньня новай дзяржавы, Чэхаславакіі, пасьля 1-й сусьветнай вайны, дзякуючы намаганьням нацыянальнай эліты, чэшская мова была адноўлена. У Чэхіі жыве 10.5 млн (2009), з іх 94% - чэхі, і 4% - славакі. Афіцыйная мова – чэская.

Урэшце, якой бы мадэлі не прытрымліваца, нацыянальна-патрыятычным сілам застаецца рабіць максімальна магчымае, каб зберагчы Мову і ўтрымаць беларускасьць. Надзея на будучыню ёсьць, бо ўжо пайшло другое тысячагоддзе ад першых знакаў нашай дзяржаўнасьці – а мы існуем. І хаця апошнія два стагоддзі беларускі народ паспытаў моцны гуманітарны прэсс, яшчэ застаецца крытычна-мінімальная праслойка нацыянальных сіл, і гэта дазваляе спадзявацца, што зьмены калісьці адбудуцца.

На працягу апошніх двух стагоддзяў вядома незлічоная колькасць фактаў, якія сьведчаць аб спробах суседзяў, Польшчы (у міжваенны перыяд на тэрыторыі Заходняй Беларусі) і Расіі, асіміляваць адну з самабытнейшых этнічных груп на Зямлі, беларускую (Л. Лыч, 1995; В. Швед, 2002; М. Крыжаноўскі, 2008). Спробы гэтыя працягваюцца да сёняшняга дня. Прывядзём пару вядомых фактаў:

«*Зраўняць Заходні край ва ўсіх адносінах з унутранымі вялікарускімі губернямі*» - такую задачу меў «Заходні Камітэт», утвораны імператарам Мікалаем І пасьля ўдушэньня паўстаньня 1830-1831 года;

«Ч*то не доделал русский штык — доделает русская школа и церковь*» - так казаў генерал-губернатар Паўночна-заходняга краю М. Мураўёў пасьля ўдушэньня паўстаньня 1863-1864 года;

«*Ни черта не понятно!*»«*Чем быстрее все мы будем разговаривать по-русски, тем быстрее построим коммунизм*» - так рэагаваў М. Хрушчоў на прамову К. Мазурава на беларускай мове у 1959 годзе падчас сьвяткаваньня 40-годдзя БССР.

«*Люди, которые говорят на белорусском языке, не могут ничего делать, кроме как разговаривать на нем, потому что по-белорусски нельзя выразить ничего великого. Белорусский язык - бедный язык. В мире существует только два великих языка - русский и английский»* - з выступленьня *А.* Лукашэнкі на сесіі Гомельскага гарсавета, 1 сьнежня 1994 г. ("Народная газета", 1 лютага 1995 года). Вось такая эвалюцыя.

Зьберагчы тое, што маем – гэта задача мінімум для нацыянальных сіл, задача максімум – несьці веды пра гісторыю, традыцыі, Мову ў народ цяпер, толькі тады можна спадзявацца на посьпех, і, магчыма, нават выйсьці на «чэскі варыянт» у будучыні.

Асноўныя спасылкі

1. Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі. Т. 2.— Мн., 1940.

2. Крыжаноўскі М. Жывая крыніца ты, родная мова. Народная Воля, 1 мая 2008, №65-66.

3. Лыч Л. Русіфікацыя. Беларусь: Энцыклапедычны даведнік. 1995, с. 630.

4. Швед В. Эвалюцыя расейскай урадавай палітыкі адносна земляў Беларусі (1772-1863 г.). Гістарычны Альманах. 2002, Т.7.

Шляхі да нацыянальнай дзяржавы. ІУ. Высновы

Пётра Мурзёнак

Сёньня няма добрых падстаў сцьвярджаць, што існуе моцная беларуская нацыя. Хаця такія характарыстыкі нацыі як тэрыторыя, прыналежнасьць да этнічнай беларускай групы прысутнічаюць, але іншыя – карыстаньне Мовай, усведамленьне сябе беларусамі - моцна аслаблены ці нават адсутнічаюць. Нягледзячы на адносна вялікую долю грамадзян, якія лічаць сябе беларусамі, што з'яўляецца добрым грунтам для нацыянальнага будаўніцтва, беларуская нацыя выглядае ў цэлым ня моцнай, бязмоўнай, прыдушанай расійскай культурай, без значных праяў нацыянальнай волі і гонару. Доля нацыянальна-сьвядомых людзей у агульнай масе насельніцтва даволі тонкая і пакуль дастатковая толькі для таго, каб мінімальна падтрымліваць ідэі беларускасьці, але недастатковая каб зьмяніць сьвядомасьць усяго грамадства. Час ідзе, губляецца тэмп і пакаленьне, якое яшчэ пачувае сябе беларусамі. Такім чынам, можна казаць пра тое, што пры любых абставінах для рэальнага будаўніцтва нацыянальнай дзяржавы ў бліжэйшым часе няма сур'ёзнай асновы.

Таксама відавочна, што немагчыма збудаваць нацыянальную дзяржаву без удзелу дзяржаўных устаноў. Пакуль няма прыкметаў таго, што ў сёняшнім урадзе Беларусі ёсьць нейкія праграмы па развіцьцю беларускасьці. Развіцьцё беларускасьці, нягледзячы на некаторыя дэкларатыўныя заявы, не з'яўляецца рэальнай дзяржаўнай палітыкай. Калі зьмены не адбудуцца на працягу 10-20 год, то грамадства будзе ўяўляць сабой дэнацыяналізаваную цывільную дзяржаву. Русіфікацыя, якая пачалася 200 гадоў таму назад, працягваецца на Беларусі да гэтага часу. Сучасны урад Беларусі, эксплуатуючы усходні вектар зьнешняй палітыкі, заснаваны на нео-савецкай ідэалогіі, пакідае ў загане развіцьцё сваёй нацыі, вынікам якой з'яўляецца ўсё большая ассіміляцыя насельніцтва РБ у расійскую палітыку і культуру. Фактычна, Беларусь ідзе па шляху пабудовы рускамоўнай цывільнай дзяржавы, што ў сваю чаргу можа скончыцца рэальнай стратай суверэнітэту праз далучэньне да іншых рускамоўных тэрыторый. Ці магчыма зьберажэньне і развіцьцё беларускай культуры ў рускамоўным асяроддзі – гэта пытаньне даволі рытарычнае і недарэчнае.

Нашы суседзі, Латвія, Літва за 20 год зрабілі вельмі шмат у нацыянальным будаўніцтве і ў многім могуць быць для нас прыкладам, як і Польшча, ад якой маем істотную падтрымку. Нацыянальнае будаўніцтва сталася магчымым нават у такіх краінах як Латвія і Казахстан, дзе доля этнічных тытульных нацый была крытычна малой. Украіна вырашае амаль тыя ж самыя праблемы, што і Беларусь у пытаньнях развіцьця дзяржаўнасьці і нацыі. Ад таго, які будзе вынік вырашэньня існуючых супярэчнасьцяў паміж Украінай і Расіяй будуць часткова залежаць і зьнешнія умовы існаваньня РБ. Амаль усе краіны-суседзі, за выключэньнем Расіі, спачуваюць і дапамагаюць у станаўленьні дэмакратыі ў Беларусі, спрыяючы такім чынам стварэньню новых магчымасьцяў для разьвіцьця нацыі. У Расіі, на жаль, ні ва ўрадзе, ні сярод ліберал-дэмакратаў, няма сіл, якія б шчыра падтрымалі самастойнасьць Беларусі. Дваццаць два гады таму назад беларусы нарэшце вырваліся з-пад 200-гадовай апекі Расійскай імперыі і атрымалі рэальны шанец вярнуцца да дзяржаўнасьці, якую яны мелі на працягу некалькіх стагоддзяў. Але як і раней, з боку Расіі ўсё яшчэ зыходзіць небясьпека для беларускай незалежнасьці. І хоць ёсьць шэраг умоў і фактаў, якія не дазваляюць думаць

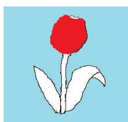

пра сцэнарый захопу краіны, але абсалютна выключыць такую верагоднасьць ніхто не можа. Тое ж самае можна сказаць і пра эканамічную незалежнасьць і самастойнасьць нягледзячы на сбалансаванасьць на гэты час беларускай эканомікі паміж Расіяй і астатнім сьветам.

Відаць, нацыянальныя лідэры вымушаны прызнаць, што магчымасьць рэальнай пабудовы нацыянальнай дзяржавы нават у аддаленым часе застаецца пакуль што толькі тэарэтычнай. З пункту гледжаньня Мовы праз нейкі час нацыянальная дзяржава магла б усталявацца па «ірланцкаму тыпу» ці па «чэскаму тыпу». Але і тэарэтычная магчымасьць не можа быць рэалізавана ў бліжэйшыя дзесяцігоддзі, бо патрабуе часу і сур'ёзнай кансалідацыі і асьветы насельніцтва РБ. І гэта не залежыць ад таго, хто ёсьць пры ўладзе, бо немагчыма гэтыя задачы ажыцьцявіць у кароткі тэрмін. Гэта значыць, што трэба распрацоўваць як каротка-, так і доўгатэрміновыя праекты, скіраваныя на дасягненьне патрэбных для збудаваньня нацыянальнай дзяржавы зьмен. І гэта не толькі Мова. Нацыю не збудаваць, калі беларусы не будуць ведаць даўнішнюю гісторыю свайго народа: што Адам Міцкевіч гэта іх нацыянальны паэт, якім яго лічуць таксама палякі і літоўцы, што беларусы могуць ганарыцца многімі выбітнымі землякамі як мінулага, так і сучаснасьці, якіх несправядліва прысвоілі суседзі і сарамліва пра гэта маўчаць і не хочуць падзяліцца, што мы адметная, старажытная нацыя, здольная самастойна вырашаць свае жыцьцёвыя праблемы, як роўная і вольная сярод другіх нацый.

Нацыянальнай эліце застаецца зберажэньне тых каштоўнасцей, якія ўжо напрацаваны, іх узбагачэньне і доўгатэрміновае, на працягу хаця б аднаго пакаленьня, укараненьне ў народную сьвядомасьць. Тое што робіцца ў гэтым напрамку на сёняшні дзень - гэта вельмі добра, але недастаткова. Думаецца, што важную ролю ў стварэньні інфармацыйнай прасторы можа адыграць беларуская дыяспара. Без асьветніцкай працы сярод большасьці беларускага насельніцтва тэарэтычная магчымасьць будаўніцтва нацыянальнай дзяржавы рэалізавана быць ня можа.

Белорусская идентичность: Ключевые факторы и спорные моменты

Галина Тумилович, кандидат исторических наук, кавалер Ордена Академических Пальм (Франция)

Ключевые слова: *Беларусь/ Белоруссия, идентичность, нация, государство, белорускость, окраины, перекресток, граница/пограничье, дебелорусификация*.

Белорусская идентичность: миф или реальность? Современный теоретический дискурс

В рамках современных социальных наук белорусская тематика не представляется больше неактуальной, на первый план при этом выступает недостаток известности работ белорусских исследователей за рубежом, а не отсутствие интереса к ним. В этой связи заметим лишь, что до сих пор нет ни одной масштабной публикации белорусских авторов на английском или французском языке (За исключением, пожалуй, работ Я. Запрудника, который, как известно живет и работает в США (например, Y. Zaprudnik, Historical Dictionary of Belarus, 1998 – Г.Т). Что касается проблематики исследований, то одной из наиболее актуальных проблем в последнее время неизменно остается белорусская идентичность, интерес к которой первоначально явился следствием, глубинным эффектом социально-политических потрясений начала 90-х годов в Европе в целом, положивших конец существованию биполярного мира, в рамках которого физической и символической границей долгие годы являлась Берлинская стена.

Вместе с тем белорусская идентичность на сегодня оспаривается и как реальность, и как концепт, т.е. до сих пор нет ни единого подхода, ни общепринятой точки зрения – от самого определения идентичности до факта ее существования. Бесспорно, в определенной степени это связано с самими терминами «идентичность», «нация», определение которых уже само по себе «является проблемой» (T. Chopin, Lettre 147, Fondation Robert SCHUMAN, le 19 octobre 2009). Наряду с этим задачи исследования усложняют особенности и «отклонения» белорусского случая: прежде всего, сосуществование двух «национальных» языков и особая «отмеченность» менталитета белорусов наследием прошлых исторических периодов. Относительно русского языка, можно утверждать, что он не только «сосуществует», но, скорее, играет доминирующую роль во всех проявлениях общественнной жизни, за исключением, может быть, культуры и политического дискурса определенной части оппозиции. С другой стороны, белорусам тяжело абстрагироваться от советского прошлого, освободиться или переосмыслить то, что произошло в предыдущие исторические периоды. Все это делает «белорусский случай» или «белорусский пример» плохо вписывающимся в теоретический дискурс об идентичности, затрудняет его понимание Западом, где в свое время наибольшее понимание находили понятия, связанные с «государствами-нациями», отличающимися стабильностью и однородностью ко времени формирования нации.

Среди факторов, играющих роль в исследовании и понимании идентичности, не следует также сбрасывать со счетов и влияние глобализации, изменяющей сами понятия (концепты) границы и национальной общности. Наконец, данная проблематика вписывается в контекст европейского строительства/конструирования, характеризующегося, по терминологии Ю. Хабермаса, «постнациональным» подходом,

согласно которому национальная идентичность и национализм выступают чуть ли не синонимами. Следствием последнего является то, что европейские федералисты боятся столкновения с национализмом при «отыскании» или «утверждении» той или иной *единичной* национальной идентичности в рамках Европы, это разрушает выстроенную ими картину представления о единой Европе.

Таковы, на наш взгляд, факторы первого порядка, которые следует иметь ввиду на современном этапе исследования идентичности в целом, и белорусской идентичности, в частности. При этом не следует забывать, что вопрос об идентичности это действительно вопрос «мобилизующий», по определению уже, к сожалению, ушедшего белорусского философа Владимира Фурса (В. Фурс, 2008), и в связи с этим неслучайно, что к нему апеллируют не только исследователи, но и «идеологи» того или иного национального проекта. (Это очень существенное замечание, которое применимо ко всем национальным случаям. Подобное «сетование» прослеживается, в частности, у Наталья Яковенко по поводу украинской идентичности – Н. Яковенко, 2011).

Что касается конкретных подходов и концепций при изучении идентичности, то их можно свести к трем основным: *идентичность как данность*, *идентичность как конструкция* и, наконец, подход, предусматривающий объяснение каждого отдельного случая в его историческом контексте. Таким образом, для последнего нет национальной идентичности как таковой, существует лишь процесс ее формирования в каждом отдельном случае, т.е. речь идет об *идентификационных процессах.*

Несомненно, что исследователи, исходя из различных концепций, по-разному отвечают на вопрос о существовании белорусской идентичности. Так, например, в русле преобладающего подхода «идентичности как конструкции» белорусский случай может быть резюмирован таким образом: поскольку в Беларуси еще не сформировалась нация (в смысле «модерная нация»), то не может быть и речи о существовании национальной идентичности. Таким образом, данная концепция, во-первых, предусматривает неразрывную связь понятий нации и идентичности, т.е. речь всегда идет об идентичности ***национальной***; во-вторых, и нация, и идентичность создаются, конструируются, не являются чем-то данным, в отличие например, от этнического происхождения или языка. Данный подход стал преобладающим в силу проявления все большей несостоятельности других концепций. Так, например трактовка самой нации в этимологическом смысле, опирающемся на происхождение, рождение людей, не выдерживает в реальности критики. (С подобной точки зрения можно характеризовать лишь совсем отдельные нации, среди которых – приведем хрестоматийный пример – называют, прежде всего, а порой и только евреев (частности, J.Joseph, Language and Identity, 2004). Подавляющее же большинство современных наций не вписываются в схему «единства по происхождению». Таким образом, в данном контексте на современном этапе развития социальных наук исследователи различают *этническое* и *национальное*.(Такое признание различия само по себе не ново, просто оно получило теперь новую наполненность и переживает очередной всплеск развития – Г. Т.).

Трактуемая с точки зрения конструкции нация позволяет на самом деле определенную свободу выбора. Так, ничто не мешает, к примеру, живущим в эмиграции этническим белорусам , которые знают свое происхождение, отождествлять себя не с белорусской нацией, а, скажем, с русскими. (*Данный пример приводится, скорее, как исключение из правил в плане самоопределения белорусов в эмиграции и лишь с целью иллюстрации относительной свободы выбора национальной идентичности – Г.Т.*) В большинстве

случаев здесь идет речь, конечно, не о национально сознательных белорусах, а о тех, кто покинул бывший СССР, и, по сути, это - *бывшие* ***советские*** люди (с точки зрения их национальной принадлежности, их идентичности, а не только менталитета, как принято думать – Г. Т.). Эти бывшие советские люди в силу известных причин (Советского Союза давно нет, к тому же многие из них искренне верят, что в них не осталось ничего советского, и, наконец, для более легкого восприятия их другими) продолжают именовать себя русскими, ассоциируя себя порой подсознательно или сознательно с титульной нацией государства, которого больше нет. Не имея достаточно источников, все же беремся оптимистично утверждать, что с течением времени (один из факторов состоит здесь в том, что Беларусь уже более 20 лет выступает как суверенное государство) таких людей становится все меньше и меньше. Таким образом, речь идет, - повторяем, о возможности свободного выбора национальной (а не этнической) идентичности. Можно продолжить этот ряд рассуждений и пояснений с точки зрения того, что русскоязычные для людей «из-вне» чаще всего ассоциируются с русскими. Однако, это выходит уже за рамки вопросов данной работы.

Подводя итог нашего краткого обзора концепции «нация и идентичность как конструкция», заметим еще раз, что в рамках известных нам дискуссий по вопросу белорусской идентичности подавляющее большинство высказываний, умозаключений и выводов – вольно или невольно, прямо или косвенно - исходят именно с точки зрения данного подхода, что говорит о его несомненном преобладании; все остальные концепции выглядят при этом устаревшими, обветшалыми, чуть ли не «неприличными». Таким образом, идея нации и идентичности как котструкции занимает безусловно лидирующее положение и, как таковая, выглядит уже как что-то общеизвестное, на что ссылаются, к чему апеллируют практически в любом историко-политологическом – и не только - дискурсе. И, наконец, в качестве показательного, очень яркого примера исследования, выполенного согласно лучшим канонам вышепредставленного подхода наибольшего внимания на сегодня - на наш взгляд - заслуживает работа Т. Снайдера о реконструкциии наций в Восточной Европе (исследование охватыват Беларусь, Литву, Польшу и Украину (Т. Снайдер, Рэканструкцыя нацый.., 2010).

Что касается других концепций, приобретающих все более маргинальное значение, то здесь следует обратиться прежде всего к концепции, исследующей «идентичность как данность». Сторонники последней ставят во главу угла, прежде всего, этнокультурные аспекты, среди которых главенствующее положение занимает язык, к которому примыкает несомненная значимость географического фактора, выраженного понятием этнически белорусской территории.

Начнем с экскурса в проблему с белорусского языка. Нет, пожалуй, для белоруса более уязвимого и тонкого вопроса, чем вопрос о месте и роли родного языка. В связи с этим невозможно найти аудиторию - будь то на научном, общественно-политическом, культурно-мировоззренческом или просто бытовом уровне, где бы не ставился этот вопрос. Причем, часто он выступает предметом ожесточенных дискуссий и непримиримых разногласий, где в пылу эмоциональной патетики оппоненты скатываюся до уровня взаимных упреков и оскорблений. Можно сказать, что здесь, как ни в каком другом аспекте, проявляется то, что мы назвали бы «уязвленная белорускость», которая находит отражение в современных исследованиях. Позволим себе один пример, который, на наш взгляд, действительно отражает ситуацию в общественном мнении белорусов по этому вопросу.

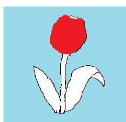

Почти три года назад (в мае 2010) совместными усилиями двух белорусских интернет-порталов: TUT.BY и BUDZMA.ORG был организован опрос на тему «Быть белорусом – что это значит?», в рамках которого одним из вопросов был вопрос о том, **является ли белорус, не говорящий по-белорусски белорусом**? В этом проекте в качестве интервьюируемых приняли участие несколько десятков людей, представляющих различные сферы деятельности (преимущественно, однако, журналисты, научные работники, преподаватели вузов и работники в области культры, а также отдельные спортсмены, певцы и даже одиозная Л. Ермошина, глава Центральной избирательной комиссии - Г.Т.). Итоги ответа на этот вопрос, как и следовало ожидать, были очень различными: от категорического «нет» до однозначно принимаемого «да». Наиболее интересными – в силу разных причин нам представляются буквально несколько ответов, среди которых: «Так (беларус без ведання мовы беларус – Г.Т.). Але дрэнны беларус». (П.Свердлов, 2010). В плане экспрессивности высказывания нельзя не привести ответ Олега Латышонка, для которого «беларус без ведання мовы беларус.., але лічу, што гэта калецтва» (О.Латышонок, 2010).

Среди специалистов-белорусоведов авторы проекта обратились к А. Лукашанцу, директору Института института языка и литературы имени Я. Коласа і Я Купалы, который отметил, что « у сучасным шматмоўным і шматкультурным свеце праблема моўнай ідэнтыфікацыі з’яўляецца вельмі складанай, але адначасова і дастаткова ўмоўнай. Зразумела, мова выступае вельмі важным і істотным, (але не адзіным) фактарам нацыянальный адметнасці і ідентыфікацыі. Таму беларус без ведання мовы застаецца беларусам, калі адчувае сябе часткай гэтай нацыянальна-культурнай супольнасці. З другога боку, абсалютна відавочна, што... без ведання сваей мовы значная частка нацыянальнай спадчыны для яго закрытая» (А. Лукашанец, 2010).

(Обращаясь здесь в целом к вопросу о белорусской идентичности, уточним, что на сегодня проведение такого рода публичных дискуссий, организованных СМИ, не наблюдается. – Нам, во всяком случае, не удалось этого заметить. Порой можно встретить обсуждение связанной с этим проблематики в рамках проведения круглых столов с очень ограниченным количеством участников (4-5 человек) из числа политологов и культуролов (Г.Т.) К сожалению, в связи с этим возникает предположение, что на самом деле доминировавшая и раньше официальная версия коллективного белорусского «строительства» окончательно подавила проявление любого иного подхода, в той или иной степени институциализированного и сформулированного для достаточно широкой публики. Если это действительно так, то трудно даже представить дальнейшие последствия, потому что на самом деле нельзя не согласиться с В. Фурсом, который еще пять лет назад утверждал, что действительной проблемой является не тот факт, что национальный проект в Беларуси слаб или неразвит, а очевидное доминирование официальной «национальной» версии (В. Фурс, там же) – Г.Т.)

Однако, вернемся к проблеме роли белорусского языка как одного из основополагающих факторов национальной идентичности.

Прежде всего, приведем здесь некоторые численные показатели, возможно, хорошо известные читателю. Во-первых, как известно, по итогам всеобщей переписи 1999г. белорусский язык в качестве родного назвали **73,7%** населения Беларуси, однако в каждодневной практике его использует только **36,7%**, т.е.немногим более трети населения. Во-вторых, - и здесь не столько языковые, сколько общецифровые показатели численности: по данным на 8 сентября 2010 г. за 10 последних – на момент подсчета лет - белорусов

стало меньше на 541 тысячу, т.е. больше чем на пол-миллиона!; 75% белорусов – горожане; 60% считают белорусский язык родным (Виталий Ругайн, Европейское радио для Беларуси, 8 сентября 2010).

И, наконец, на 1 июня 2012 г. население Беларуси составляло 9 млн 458 тысяч, и это при постоянном сокращении его численности: на 7,2 тысячи по сравнению с 1 января того же годаю.(Наша Ніва nn.by, 30.06.2012). – При подсчетах учитывалось только население собственно Беларуси в ее нынешнем административно-территориальном составе, без привлечения данных о белорусах, проживающих за-границей.(Г.Т.)

Вышеприведенные данные свидетельствуют, с одной стороны, о том, что численность населения Беларуси сокращается. (Уточняем, что речь идет о населении Беларуси в целом, вне учета любых ее этнических составляющих – Г.Т.).

Относительно основного вопроса, к которому мы здесь обращались, вопроса о языке, то вышеприведенные цифры отражают сложившееся положение дел, когда белорусский язык сосуществует с русским, уступая во многом последнему, и, что особенно показательно, - до сих пор он не является для большой части белорусов основополагающим в их национальном самоопределении, иными словами их самоопределении как белорусов.

Вместе с тем, численные данные свидетельствуют о том, что белорусский язык все же неизменно присутствует в жизни современной Беларуси. И это не может не быть важным в белорусской реальности, где подобный статус языка является не результатом кратковременного стечения обстоятельств, а давно стал данностью, которая не смогла, к сожалению, радикально измениться в течение последних десятилетий.

Если приоткрыть легкий флер, который уже неизбежно отдаляет нас от 90- х годов, от начала создания,- по мнению одних, или же от начала возрождения, - по убеждению других, - ***белорусской нации и государственности***, то уже там мы неизбежно сталкиваемся как с постановкой, так и со стремлением найти способ разрешить проблему белоруско- и русскоязычности белорусов. Впрочем, это было не только белорусской проблемой. В той или иной степени, в различных формах она встала и перед другими бывшими советскими республиками, что явилось одним из неизбежных последствий распада СССР. Поэтому вовсе не случайно, что уже в те годы был найден такой термин как «креольство» - по аналогии с Латинской Америкой первой трети XIX в., изначально принятый для объяснения феномена «украинскости русскоязычных украинцев» (автор Микола Рабчук). Подобный подход был сформулирован и на белорусской почве (авторами выступили, насколько нам известно, два белорусских политолога - Юрий Дракохруст и Михаил Плиско (Г.Т.: см. также В. Мартинович, 06.08.2010).

По сути, Михаил Плиско, по его собственным словам, предлагал концепцию «русскоязычного белорусского националиста» (М. Плиско, 2003), которая, на его взгляд, могла бы сыграть положительную роль, поскольку соответствовала белорусской действительности и отвечала требованиям переходного периода, когда все бывшие республики СССР вновь отыскивали или выстраивали свою собственную идентичность (М. Плиско, там же). Концепция была отвергнута. Прошло два десятилетия со времени провозглашения независимости, а проблема белорусского языка так и не нашла пока своего разрешения ни в реальной жизни, ни в концепциях исследователей.

Таким образом, - с точки зрения изучения белорусской идентичности - ссылки на языковой фактор, к которым широко прибегают вне зависимости от направления и концепции все

исследователи, сразу же выявляют несомненную слабость данного аспекта в исследуемой проблематике.

Наряду с языковой проблемой и в тесной связи с ней, дискуссия по белорусской идентичности неизбежно обращается к понятиям «перекресток - окраины – граница – пограничье». Эти понятия широко используются при объяснении влияния исторического, географического и геополитического факторов на содержание и особенности белорусской идентичности (последние принадлежат к словарю теории «нации как конструкции»)

Подводя некоторые итоги всему вышесказанному, уместно, на наш взляд, сосредоточить еще раз внимание на том, что авторы различных подходов не пришли др сих пор к согласию по вопросу о белоруской идентичности. До сих пор можно наблюдать широкое разнообразие подходов и концепций и, как следствие, заключений и выводов, которые кратко можно свести к нескольким основным. 1.Белорусская идентичность существует, но имеет ряд особенностей;

2. белорусская идентичность все еще плохо определена и характеризуется определенной степенью незавершенности; и, наконец, 3. белорусская идентичность по-прежнему не существует. Такая ситуация вызывает, на самом деле, и постоянно поддерживает дискуссию, в центре которой размышления о ключевых факторах форирования белорусской нации и идентичности (например, язык или история?) (в частности, Андрей Котлярчук, 2009), а также о возможной модели «строительства» белорусской идентичности (этнокультурная или национальная?) (в частности, В. Акудович, 2010).

Относительно же самого определения концепта – «дефиниции», как сейчас любят говорить, то подводя здесь некоторые итоги всему вышесказанному, остается, на наш взгляд, только привести слова акад. А. Михайлова, который утверждал, что было бы наивным полагать, что возможно какое-то одно определение идентичности. (Г.Т.)

С нашей точки зрения, при исследовании белорусского случая следует использовать мультиконцептуальный подход, который – в той или иной степени –использует элементы различных концепций. Так, «идентичность как данность» позволяет сосредоточить особое внимание на роли белорусского языка, тогда как «идентичность как конструкция» выявляет тотчас взаимосвязь и взаимозависимость между «нацией» и «идентичностью» и демонстрирует воздействие исторического и географического/геополитического факторов (наиболее распространенными идеями среди которых, как мы уже упоминали, являются идеи «пограничья» и «перекрестка/границ» в Европе –Г.Т.) на содержание идентичности и способы ее формирования. Именно так, обращаясь к одному за другим основным концептам каждого из них, возможно выстроить, на наш взгляд единственно правильный путь исследования белорусской идентичности. Не будем забывать при этом о конепции, исходящей из понятий скорее не «формирования идентичности», а «идентификационных процессов» который каждый раз – в каждом отдельном случае - может быть разным, особенным, единственным. Чем обусловлен именно такой подход?

Во-первых, белорусский случай действительно не вписывается во многие известные до этого схемы изучения идентичности. В силу особенностей исторического развития белорусы во многом должны теперь быстро пройти тот путь, на который у соседей понадобились порой длительные периоды времени, либо для них более благоприятно складывалась ситуация.

Пожалуй, вряд ли кого может теперь удивить утверждение о том, что белорусам, к сожалению, очень часто в истории не дано было использовать свой шанс. Так просто

складывались обстоятельства, которые приводили или к нежелательным – или даже к губительным результатам. Одним из таких примеров может быть окончательная потеря для Беларуси Вильни. Нельзя не согласиться здесь с Т. Снайдером, который очень метко и образно сказал об этом: « то, что надежды белорусов получить Вильню не оправдались, нанесло белорусскому делу гораздо больший вред, чем даже аресты и смерть лидеров белорусского движения.» (Т. Снайдер, там же, с.117).

Добавить к этому нечего, разве только что продолжить рассуждения о том, насколько это непоправимо и насколько тяжело строить что-то народу, у которого, в частности, - позвольте опять метафору: « фактычна няма сталіцы» (название одной из публикаций на сайте ARCHE). (Безусловно, это никак не умаляет значения Минска для нас в эмоциональном и культурном плане, а также Минска как послевоенной столицы для послевоенных поколений –Г.Т.).

Во-вторых, следует учитывать и современную политическую составляющую, которая также во многом делает наш случай если не исключительным, то очень специфическим. Безусловно, общеизвестный политический облик страны, укладывающийся кратко в характеристику политического режима Беларуси как «последней диктатуры» в Европе, не может не оказывать - объективно или субъективно - неблагоприятного воздействия на воспиятие белорусов «*другими*». И это, в определенной степени, не может не консолидировать белорусов, которые чувствуют себя беззащитными с обеих сторон: как перед силой власти внутри страны, так и в отношении этих *«других»*, которые берутся судить о нас, нас совершенно не зная. Известно много примеров, показывающих стереотипы, жалкие клише о Беларуси, приведем лишь один из самых гротескных: 2010 год, на известном британском канале *BBC* снят и идет фильм с невинным названием «Sherlock» (речь идет о Шерлоке Холмсе, модернизированном и современном, иными словами – основной персонаж это – Шерлок XXI в.). В самом начале фильма на черно-белом экране появляется надпись: «Минск. Беларусь». Затем следует «картинка» - огромный пустой зал с выбитыми окнами, за окном холод, мрак и слякоть, так же холодно и мрачно внутри...(S. Moffat and M. Gatiss, 2010). Все это, повторяем, в XXI веке.

(В русле того, что было уже сказано вначале, следует еще раз привлечь внимание к очевидной необходимости для белорусов все больше и больше высказываться на международном уровне, если мы действительно хотим, чтобы нас знали!).

Возвращаясь к подходу для изучения белорусского случая, следует обратить особое внимание и на изменения в общественном сознаниии и менталитете белорусов, которые не могли не произойти в течение двух последних десятилетий. Они, на наш взгляд, как нельзя лучше просматриваются также с точки зрения мультиконцептуального подхода, при котором – в данном случае – акцент должен быть поставлен на изучение идентификационных процессов (третий из вышеприводимых подходов: идентичность как данность, идентичность как конструкция и отдельное изучение каждого случая - Г.Т.).

Итак, Беларусь современная, которая в течение двадцати последних лет существует как суверенное государство. Каким образом охарактеризовать ее в русле нашей проблематики? Прежде всего, как бы мы не подходили к изучению «белорускости белорусов» на сегодня, какими бы оценочными категориями не измерялась ее результативность, бесспорным является факт, что в течение этого последнего периода идет процесс самоидентификации белорусов. Родилось и выросло новое поколение, первое поколение суверенной Беларуси, и они не могут не позиционировать себя как белорусы хотя бы в смысле принадлежности к белорусской государственности, поколения их родителей и выше также не могут не

определяться в смысле их идентичности, сама действительность диктует поиск такой определенности. Более того, это изменение в плане самоидентификации белорусов признается самым существенным результатом двух последних десятилетий, что явилось следствием укрепления суверенного белорусского государства. (Об этом, в частности, Т. Снайдер, там же, с. 388). Эту точку зрения можно было проследить и в мультимедийном белорусском пространстве, а также в работах других исследователей, представляющих различные точки зрения и даже различные области знания - Г.Т.).

В этом смысле нельзя не наблюдать, насколько изменился облик белорусов, которые на начало 90-х годов выглядели «как самые советские (здесь с негативной коннотацией – Г.Т.) из всех советских» (М. Плиско, 2001), а республика наша – тогда еще «советская социалистическая» представляла собой « Вандею (контрреволюционный регион – Г.Т.) перестройки» (Алесь Адамович, 1994). Из белорусов конца 80-начала 90 годов они постепенно превращаются во все возрастающее большинство, которое осмеливается себя позиционировать как белорусы, - в этом и заключается главное.

И, наконец, последний аспект в рамках данной части. Анализируя или даже приводя примеры особенностей белорусского случая, нельзя не обратиться к названию самого государства, прежде всего. Однако, здесь следует начать с оговорки, что речь пойдет не о Литве и Беларуси, а о Беларуси и Белоруссии.

Как ни очевидны (для автора – Г.Т.) надежды некоторых представителей белорусской сообщности на то, что историческая правда может быть восстановлена, а вместе с ней уйдет навсегда и отождествление белорусов с русскими, если поменять современное название Беларусь на Литву, мы - честно говоря - не видим, во всяком случае, в обозримом будущем такого невероятного стечения обстоятельств, при которых это стало бы возможным. Как ни горько порой осознавать, а в белорусском случае, скорее, это происходит довольно часто, но есть данности, которые нам не дано изменить, даже если мы и знаем, что в основе их какие-то неудачные для нас метаморфозы, которые не отражают реальность, либо отражают ее как в кривом зеркале. Так во многом сложилось, и мы не можем «мечтать о прошлом», либо жить в истории в условном наклонении, и ставшую этнонимом Литву (с тем, чтобы вернуться затем в качестве названия государства только наших соседей) нам не вернуть в название нашего государства.

Итак, на сегодня еще отается вопрос между Беларусью и Белоруссией, правда, здесь мы, кажется, можем быть скорее оптимистами.

Бесспорно, что речь идет как о языковой, так и политической слагающей, что объединяет нас в идентифицирующее название Беларусь. Закон от 19 сентября 1991 года - года провозглашения независимости, устанавливает официальное название государства: Республика Беларусь или, в краткой версии, Беларусь. Это название учреждается в белорусском языке, ставшем официальным национальным языком суверенного государства.

Вместе с тем предполагается, что именно это название начнет фигурировать – в соответствующей транслитерации - во всех остальных языках. К сожалению, здесь до сих пор наблюдается некоторый диссонанс.

С одной стороны, нет никакой проблемы в употреблении названия, например, в украинском, польском, а также английском языках, точно так же как и в официальном названии Беларуси в рамках ООН. Наряду с этими, однако, есть другие примеры: в России вопрос однозначно не решен, - Институт русского языка им. Пушкина выступил за

«Беларусь»; многие другие институции, среди которых Академия наук, ратуют за сохранение старого названия « Белоруссия», ссылаясь на то, что именно эта версия соответствует русским лингвистическим нормам, тогда как « Беларусь» - по их мнению – чисто политический неологизм. (В. Пыхов, tut.by, от 6 января 2010). Примерно та же ситуация сложилась и во французском языке, где Французская академия приняла версию перевода с русского языка, т.е. *Biélorussie*, а не *Bélarus*; Квебек, в свою очередь, придерживается той же версии, что и французы. Наконец, есть и третий подход, согласно которому название государства заключает в себе буквальный перевод двух составляющих – Белая Русь, - Vitryssland (Швеция), Weissrussland (Германия), Baltorusija (Литва). В последнем случае это название сосуществует с исконно литовским названием Gudija (М. Гудинас, tut.by, там же).

Следует отметить, что многие из тех, кто хорошо знаком с белорусской ситуацией, выступают сторонниками переименования традиционного названия в своих языках, с тем чтобы современное название страны звучало как Беларусь, что отражало бы новый период белорусской истории как истории независимой страны и было направлено, несомненно, ее будущее, вне связи с советским прошлым. Одним из них является бывший посол Швеции в Республике Беларусь Стефан Эрикссон (С. Эрикссон, 2009). (Личность последнего не нуждается в рекламе, так как он всячески способствовал развитию шведско-белорусских отношений в различных областях, сам же он не раз демонстрировал свои личные симпатии в отношении белорусов и белорускости, а также выучил белорусский язык! В ходе политико-дипломатического скандала, вызванного «плюшевыми мишками», был в 2012 г., как известно, лишен аккредитации со стороны официального Минска. На наш взгляд, он был одной из самых знаковых фигур дипломатического истеблишмента за все годы суверенной Беларуси и, в связи с этим, его вынужденный отъезд из Минска – это несомненная потеря. – Г.Т.) Вместе с тем, в самой Беларуси можно услышать в русскоязычном варианте «Белоруссия», что чаще всего звучит просто в силу привычки, хотя безусловно правильным на сегодня является название Беларусь, которое указывает на ее идентификацию, в которой несомненно присутствует осознанно-артикулируемый патриотизм.

И, наконец, несколько замечаний о советском прошлом, которое часто приводилось и приводится как ключевой момент, где кроются ответы на все вопросы, связанные с особенностью белорусского случая в контексте изучаемой проблематики.

Итак, бесспорно, оно сыграло свою огромную отрицательную роль в виде тотальной по сути дебелорусизации: политические репресии (уничтожившие 90% белорусской культурной и политической элиты (Л. Моряков, 2003, 2007.), беспрецедентные потери в годы Второй мировой войны (теперь общепринято считать, что Беларусь потеряла в ее ходе треть населения); демографическая и языковая политика после войны; окончательная потеря для белорусов Вильни (о чем уже говорилось выше) и одновременно создание новой столицы из Минска; официальное сведение в целом истории Беларуси по сути к советскому периоду...от революции 1917 до Чернобыльской катастрофы 1986 года...(от одной трагедии до другой). Этот печальный ряд, к сожалению, может быть продолжен, но и этого достаточно, чтобы представить масштабы белорусской национальной катастрофы. Все это так. И, тем не менее, несмотря на колоссальные потери советского периода, нельзя свести все белорусские «беды» только лишь к 70 годам советской власти для восточной части страны и менее чем 50 годам для ее западной части. Исторически это было бы неправильным. Таким образом, не следует забывать, что до того, как «стать» советской,

Беларусь с конца XVIII века находилась в составе Российской империи, а до этого – почти в течение пяти столетий, - разделяла одну государственность с Литвой и Польшей. И до сих пор этот давний, средневековый в большинстве своем период, не перестает вызывать очень оживленные, если не сказать больше, дискусссии об историческом наследии современных Беларуси, Литвы и Польши.

Отдельные ключевые факторы исторического наследия для белорусов

1. Великое Княжество Литовское и Речь Посполита: какое наследие для Беларуси?

Постараемся теперь изложить суть кардинально-важных проблем белорусского случая в историческом ракурсе. При этом, во-первых, выделим только самые значимые и, возможно, частично, спорные из них, поскольку – на наш взгляд – в подробном трактовании многих других факторов нет необходимости, раз мы обращаемся не к англо- или франкоговорящему читателю, а к «посвященной» публике, которая достаточно хорошо владеет историческим материалом. Во-вторых, проблемы будут представлены с учетом хронологии, что, как правило, присуще историческому экскурсу.

В рамках нашей проблематики из неблагоприятного наследия речь идет, в целом и прежде всего, о двух основных моментах: положение и роль белорусского языка, а также *польскость* высшего сословия Великого Княжества Литовского, вернее, признание его исключительно польским. Причем, если первое положение (о белорусском языке) не вызывает, как правило вопросов, то второе (о шляхте) вызывает порой искреннее недоумение.

Итак, по порядку: именно в исторических (хронологических) и географических рамках Великого Княжества Литовского белорусскому языку суждено было достичь своего расцвета, а затем пройти через упадок. Среди языков, на которых разговаривали в Великом Княжестве Литовском, помимо белорусского были польский, литовский, в некоторой степени татарский, а с появлением евреев пришел и идишь. Однако все они, имея различное происхождение, имели разное распространение и играли разную роль. Так, широко известен, например, факт, что литовский язык в рамках этой государственности никогда не был государственным. Зато белорусский язык (разные исследователи его несколько по-разному называют, что не меняет сути – Г.Т.) получил статус государственного и сохранял его с XIV по XVI век. Одним из примеров, ставших - мы бы сказали -«классическим», который демонстрирует высокое положение белорусского языка, является Статут Великого Княжества Литовского, первая редакция которого (1529 года) вышла на (старо)белорусском языке. Статут же, как известно, представлял собой Свод законов данной государственности и являлся на тот период одним из самых передовых кодексов права в Европе, в частности, в области защиты прав человека. Другим примером – несколько другого плана, но не меньшего ранга в смысле его значимости, является пример «Библии» Франциска Скорины, напечатанной в 1517 году в Праге на белорусском языке. Значение этого скорининского издания нельзя до сих пор переоценить, поскольку это - не только выдающийся пример **белорусской письменности** как таковой, но и в то же время - **первая** печатная книга на **славянских** языках. Наконец, долгое время языком литургии в униатской церкви был не польский и не церковнославянский – как иногда принято считать, а ... белорусский (что, насколько нам известно, не признается Украиной (Y. Richard, 2002).

Таким образом, белорусский язык играл очень значительную роль на этом историческом этапе, который до сих пор справедливо считается одним из важнейших периодов

белорусской истории, и к которому неизменно обращаются современные исследователи при изучении целого спектра проблем и в поисках ответов на современные вопросы белорусской действительности: от истоков государственности до роли языка и белорусской идентичности. Однако эта, -исключительно высокая роль белорусского языка, к сожалению, впоследствии была утеряна, и, соответственно, не признавалась другими, сложившееся положение не могло способствовать и оформлению явно выраженной белорусской идентичности.

Исторически сложилось так, что на смену белорусскому языку в рамках одной и той же государственности пришел язык польский, который уже к концу XVI века (в частности, Т. Снайдер, 2010) стал единственным государственным языком (латынь также понемногу исчезала из официального оборота). Наряду с этим, - и это не менее существенно, польский язык стал языком элиты как всей Речи Посполитой, так и Великого Княжества Литовского, одновременно с этим став языком культуры, литературы и образования. Польский язык, таким образом, стал доминирующим, определящим «высшие» сферы: жизнедеятельность шляхты, а также образование и культуру. В таких условиях белорусский язык и литература заняли в течение скорого времени маргинальное место, отражая лишь фольклорные сценки из жизни белорусского крестьянства, т.е. они сомкнулись по сути с фольклором. Бесспорно, это не означало исчезновения самого языка, он, «как и наша история, никогда не исчезал, а просто шел по лабиринтам нашей коллективной национальной памяти».(А. Матафонов, 2010). В какой-то степени там он остается и теперь, и именно коллективная память движет нами, когда мы – не практикуя его в ежедневной жизни – в графе «родной язык» пишем – «белорусский».

Следующей проблемой является берущая начало в тот же, во многом судьбоносный период Великого Княжества Литовского, проблема появления стереотипа об исключительной ***польскости*** высшего сословия - шляхты. Эта проблема в основе своей происходит из факта определения этого сословия однозначно как польского. Бесспорно, оно и было польским с точки зрения культуры, ставшей, как мы видели, доминирующей к концу изучаемого периода. Его польскость также справедлива с точки зрения государственности, даже если мы имеем ввиду, что Великое Княжество Литовское в обладало определенной автономией в составе Речи Посполитой (последняя, как известно, существовала изначально как конфедерация, а затем как федерация двух ее составляющих: Великого Княжества Литовского и собственно Польши - Г.Т.). Все это, бесспорно, так. (Об этом чуть ниже).

Проблема здесь заключается однако в том, что при этом никак не учитывалось этническое происхождение шляхты, которое было различным. И, к сожалению, умаление или игнорирование этого факта привели к созданию исторических мифов, а также появлению и укоренению в исторической науке стереотипа об однозначной трактовке всего этого сословия как польского.

Более того, осмелимся утверждать, что на определенных этапах исторического развития вопрос «польскости» шляхты был не менее болезненным для развития и осознания белорускости, чем вопрос о белорусском языке. Разница между этими двумя проблемами заключается в том, что если проблема белорусского языка, его статуса и роли по-прежнему остается актуальной, в то время как вопрос о происхождении и принадлежности шляхты не имеет сегодня прямого отношения, ни воздействия на процессы белорусской самоидентификации. Вместе с тем, он не ушел в небытие, просто его первостепенность осталась в других периодах истории. В связи с этим вопрос о трактовке высшего сословия не может быть обойден в рамках нашего исторического дискурса.

Итак, шляхта Великого Княжества Литовского и Речи Посполитой. В социальной структуре общества она занимала огромное место в силу своей численности: по оценкам исследователей от 5 до 10% населения (в частности, S. Kieniewicz, 1986, I. Rychlikova, 1991; Галина Тумилович, 1995). Для сравнения: в России, известной также очень большим количеством абсолютной численности дворян, доля их никогда не превышала 1,5% общего количества населения. Другой отличительной чертой этой социальной группы было исключительно большое преобладание мелкой шляхты, составляющей около 95% ! всего шляхетского сословия (в частности, D. Beauvois, 1991). Это - беспрецедентно высокий показатель, который свидетельствовал о том, насколько тесно шляхта смыкалась с крестьянством, что было для любого *не поляка* «даже трудно вообразить» (D. Beauvois, там же), для «чужого глаза» здесь все «были шляхтой».

Широко известно также исторически сложившееся изречение: « польский народ есть народ шляхетный». Различные исследователи, в свою очередь, по разному поводу часто использовали это выражение, а также именно оно лежит в основе определения польской **нации** того времени как нации шляхты, иными словами, - по терминологии Т. Снайдера (одного из выдающихся представителей концепции «нация как конструкция» -Г.Т.),- эта «раннемодерная нация» была нацией шляхты(Т. Снайдер, там же).

Поскольку эта нация охватывала всех представителей высшего сословия государства, коротко называемого «Польшей – следовательно, и высшее сословие называли польским, о чем уже упоминалось выше, как и о правомерности идентифицировать его именно так и с точки зрения культуры.

Однако, по своему этническому происхождению вся эта многочисленная шляхта состояла из различных элементов – поляков так же, как белорусов и украинцев. Таким образом, шляхтич мог быть одновременно «**литвином** (выходцем из Литвы в том, политическом значении слова, т.е. из Великого Княжества Литовского как государствености наших предков – Г.Т.) по происхождению, поляком в силу национальной принадлежности и русским (православным) по религии (Т. Снайдер, там же). Таким образом, исходя с точки зрения этнической принадлежноси, было бы более правильно называть шляхту того времени польской и полонизированной. Осознавали ли это сами шляхтичи? Да, конечно. Среди примеров ограничимся упоминанием о Льве Сапеге (одном из наших самых знаменитых предков, белорусе, бывшем в свое время канцлером Великого Княжества Литовского, а также упомянем кн. А. Чарторыйского (этнически не белоруса, скорее, украинца), который уже в XIX в. в письме российскому императору Александру I говорил:

« Я несомненно и, прежде всего, поляк, но... я так же рутенец (от латинизированного названия (Бела)Руси - Г.Т.) и украинец. Они наши братья и формируют с нами одну нацию» (Daniel Beauvois et al., 1988).

Относительно мелкой шляхты это применимо еще с большей точностью: не была шляхта, скажем, Речицкого, Слуцкого или Давид-Городокского поветов польского происхождения! (наши собственные исследования шляхты Беларуси, в частности. подтверждают это – Г.Т.)

Проблема здесь кроется именно в широко распространенном непризнании или игнорировании того факта, что этнически высшее сословие имело различное происхождение. Подобное положение закрепилось в стереотипе, укоренившемся как в польской (одним из немногих исключений в этом плане был выдающийся польский историк Стефан Кеневич – Г.Н.), так затем в русской и позже советской историграфии, выстроенном на упрощенном, схематичном видении: раз – шляхтич, значит - поляк. Иными

словами, все это многочисленное, порой с трудом поддающееся исчислению сословие по сути однозначно признается польским. И, что не менее грустно, именно этот образ «господа (в белорусской версии часто: *паны*) – поляки» и «простолюдины – белорусы, украинцы» (либо в другой версии: « шляхта – мужичье» Г.Т.) прочно вошел в коллективную память белорусов. И это – один из важнейших моментов, так как стереотип о польской шляхте не оставлял никакого шанса белорусам консолидировать на этой основе впоследствии значительную часть общества в определенные судьбоносные исторические моменты (не стоит забывать, насколько исключительно важную роль играло высшее сословие в определении ключевых направлений жизнедеятельности любого европейского общества в течение многих веков – Г.Т.), размывал в течение веков самосознание, не позволял ему выкристаллизироваться, в отличие, например, от поляков. И в этом плане даже на сегодня мы просто лишены большой части нашего общего исторического наследия, что однозначно не может быть позитивным фактором или же скорее попадает на чашу весов наших национальных комплексов.

Какой еще итог можно подвести этому длительному и важному историческому периоду, помимо вышесказанного?

Видимо, нам остается лишь обратиться к краткому обзору последствий этого периода для разных стран, составляющих тогда единое государство. Как известно, историческое наследие каждой из них (за исключением Украины), а именно Беларуси, Литвы и Польши часто было предметом оживленных дебатов. Каждая из сторон предъявляла свои права быть преемницей той государственности, исходя из своих аргументов. Так, Литва всегда «разыгрывала карту» названия государства, Беларусь опиралась на численно превосходящий других представителей этнический состав населения и, в определенной степени, на роль белорусского языка, Польша тоже ссылалась на роль и статус польского языка, ставшего однозначно доминирующим, а также на роль польской и польскоязычной культуры, - вот уж действительно наглядный пример того, «что история объединяет, а память разъединяет». Однако, как бы то ни было, - и литовцы, и поляки нашли свою идентичность, которую в свое время очень четко определил Адам Мицкевич: «ты выходишь на берег Немана (наша общая с литовцами река, как известно – Г.Т.), ты – поляк, житель Европы»...(в частности, у D. Beauvois, 1988).

Что же, что сбылось для наших соседей, нами еще не достигнуто, и для большинства других, кто нас не знает или знает плохо, белорусы воспринимаются как турецкий астроном, персонаж А. Сент-Экзюпери, которому из-за его манеры одеваться никто не верил. К счастью для последнего, его научные заслуги наконец были оценены, стоило только «одеться по-европейски». (A. De Saint-Exupéry, 1987 (1946)).

2. Белорусское пространство в XIX – XXв.: продолжение дебелорусификации.

Как мы видим, в итоге уже к российскому периоду истории белорусы подошли с огромными потерями, «хібамі» - как в плане языка, так и в плане непризнания за ними права быть частью шляхты.

Это – с точки зрения Беларуси. Рассмотрим теперь, что же приобрела Российская империя в конце XVIII в. на инкорпорированной в ее состав территории после трех разделов Речи Посполитой, в итоге которых польская государственность надолго, вплоть до XX в.!, исчезла с политической карты Европы. И затем проследим, что же Россия, в свою очередь, предложила, в частности, белорусским землям.

Россия получила, в первую очередь, территорию в 462 тысячи квадратных километра, с общей численностью населения около 5,5 млн. человек (Historia panstwa i prawa polskiego, 1985), из которого на долю Беларуси приходилось – по разным подсчетам – от 3 до 4 млн. человек (Гісторыя Беларускай ССР у 5 тамах, 1972; М. В. Доунар-Запольскі, Гісторыя Беларусі, 1994).

В составе этого населения Россия получила, прежде всего, многочисленное высшее сословие – польскоязычную шляхту, чуждую ей по языку и культуре, подавляющее большинство которой, в свою очередь, составляла мелкая, часто безземельная шляхта, живущая часто на маленьком клочке арендованной земли или «находившаяся в услужении» (по многим известным определениям – Г.Т.). Эта огромная армия малоимущей шляхты в глазах российской администрации выглядела вообще как «социальная аномалия» (D. Beauvois, 1991). Россия получила белорусскую крестьянскую многочисленную массу, говорящую по-белорусски, а также города и «местечки» с явно преобладающим еврейским населением, изъяснявшимся на идишь, было заметным в демографиии тогдашней Беларуси и татарское население, представленное, как правило, потомками тех, кто находился на военной службе у великих князей литовских. Подобную пеструю этнически- социальную картину дополняло религиозное многообразие: одно только христианство здесь было представлено тремя направлениями: католичество, православие и униатство. И, наконец, местная администрация была также «польской».

Относительно политики российской империи, то она также не была однозначной и прямолинейной в течение всего периода, т.е. с конца XVIII в. и до большевистской революции 1917 г. Так, вначале российские власти стремились приспособить действие местного права к потребностям государства и ничем, за исключением, пожалуй, только отношения к шляхте, не демонстрировали своей враждебности по отношению к тому порядку вещей, который они застали.

В отношении шляхты царское правительство уже на первом этапе предусматривало сокращение этого сословия, правда основной целью здесь являлось увеличение числа налогоплательщиков (высшее сословие от налогов было освобождено по законодательству – Г.Т.). Иными словами, трудно выявить на этом, первоначальном этапе политические мотивы, о которых пишут некоторые историки. Шляхта – в смысле политической позиции - еще ничем не скомпрометировала себя в глазах царизма, другой вопрос, что ее состав выглядел «социальной аномалией» (напомним, что поместное шляхетство составляло лишь -5 -6 % всего сословия). Более того, следует добавить, что вся основная часть высшего сословия, т.е. мелкая шляхта «доставшаяся от Польши» по сути своей не отличалась революционностью, скорее наоборот, можно вести речь о присущем ее консерватизме и реакционности.

Тем не менее, она не устраивала - в силу вышеуказанных причин – российские власти изначально, в связи с чем мелкая шляхта была обязана предъявить доказательства своей принадлежности к высшему сословию. Так начался процесс «разбора шляхты», который поначалу не был отлажен, велся непоследовательно и вяло. (Пожалуй, излишним будет говорить о том, что владельцы поместий были от этого процесса освобождены, так как для России наличие имений являлось достаточным доказательством принадлежности к дворянству – Г.Т.).

Однако, в ответ на восстания 1830-1831 и 1863-1864 годов, царизм резко меняет курс своей политики, и во всех его – по сути репрессивных мероприятиях – прежде всего выступают

мотивы политические: Российская империя начинает вести открытую борьбу с «польским духом края».

Мероприятия царизма сразу же затронут шляхту: условия « разбора» ужесточатся, и именно тогда мелкая шляхта, которую Николай I открыто охарактеризует « как сброд людей, шатающихся без дела...» (Национальный Архив Республики Беларусь, Минск), станет одной из основных мишеней царизма в этом направлении. Таким образом, именно ей придется, прежде всего, выступить в роли « козла отпущения» царского режима (по меткому определению Д.Бовуа, 1991).

Каковы его основные итоги? Происходит перераспределение категорий среди самой шляхты: уже к 60 годам XIXв. 14%! среди сословия представляют землевладельцы (сравним с 5-6 % на конец предыдущего века); происходит четкое разграничение понятий «дворянство» и «шляхта», к последней, по сути, относятся те, кто сам себя считает представителем высшего сословия, но при этом он не является официально признанным с точки зрения российского законодательства, т.е тождественность этих понятий законодательно не признается; навсегда рушится их мир (в смысле world, свет – по-белорусски - Г.Т.) – и это, пожалуй, самая страшная потеря в смысле их самоидентификации, их идентичности, поскольку у них отнималось право ощущать свою шляхетскую «годнасць».

Относительно других репрессивных мероприяий царизма, нужно прежде всего отметить: введение русского языка в качестве административного (до этого такую роль выполнял польский язык – Г.Т.); запрещение белорусского языка в качестве языка церковной литургии; ликвидация униатской церкви (существовавшей в течение 243 лет); отмена действия Статута Великого Княжества Литовского (действовавшего с 1588 г.); закрытие Виленского Университета и, наконец, - с 1840 года запрет на употребление официальных названий Беларусь (Белоруссия) и Белорусские губернии. Именно вместо них и были введены тогда в оборот такие безлико-уничижительные термины как Северо-Западные (для белорусских и литовских губерний) и Западные губернии (Беларусь, Литва и Правобережная/Западная Украина) либо Северо-Западный и Западный край (Российский государственный исторический архив, Санкт-Петербург).

Следует также добавить, что как бы не менялось отношение к Беларуси со стороны сменявших друг друга российских императоров, какими разными не были бы направления российской политики, в целом вся эта политика с самого начала вписывается в то, что известно как «имперская логика». Со временем, для оправдания своих притязаний, претензий и требований была выработана теоретическая доктрина, до сих пор известная как «*западнорусизм*». Суть этой доктрины (которая идеологически приняла ясные очертания еще в первой половине XIX века) в наиболее емкой и образной форме изложил один из ее наиболее последовательных представителей и создателей, историк М. О. Коялович. Он определил ее так: «политическая самостоятельность Западной России невозможна и еще более невозможна при польской цивилизации» (М.О. Коялович, Чтения по истории Западной России, 1884).

Такова, в целом, собственно политическая картина. Постараемся отыскать и обрисовать теперь черты белорускости, а также отношение к ним со стороны властей (в дополнение к сказанному).

Белорусский язык оставался разговорным языком для крестьян и незначительной части мелкой шляхты, живущей в отдельных местах на востоке и юго-востоке Беларуси.

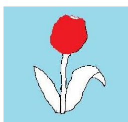

Бесспорно, вся местная шляхта владела белорусским, но между собой использовала польский язык. Как мы видели, до запретов 40-х годов белорусский язык продолжал оставаться языком литургии.

Однако вместе с тем этот же период сыграл очень важную роль в формировании белорусского самосознания, так как именно в это время – в ответ на репрессии российских властей стало оформляться **собственно белорусское** национал-патриотическое движение. Значение последнего нельзя переоценить, так как речь идет о появлении национальной белорусской идеи как таковой, вне ее связи с польской. Таким образом, среди ее последователей были прежде всего те, кто не ассоциировал себя больше с польской национальной идеей, кто осознавал свое, отличное от поляков или русских происхождение. Социально носители белорусской национальной идеи происходили из разных слоев, - в частности, из мелкой и средней шляхты и, несомненно, это были хорошо образованные люди, нередко выходцы из Виленского Университета, уникального учебного заведения, наполненного духом свободомыслия и патриотизма (не только белорусского).

Одним из важных проявлений всплеска национального пробуждения в тот период было и развитие литературы, где в первую очередь, выделяют Адама Мицкевича, Яна Чачота, Яна Барщевского и Викентия Дунина-Марцинкевича. Особое место при этом – в плане раскрытия идеи белорускости – принадлежит В. Дунину-Марцинкевич, несмотря на то, что он тоже писал в основном по-польски. Выделяется его творчество также и тематическим охватом: он, с присущим ему юмором и хорошим знанием описываемой среды, изображал жизнь различных слоев общества, а не ограничивался только крестьянством, представлявшим тогда самый популярный сюжет. Наконец, нельзя переоценить значение его творчества и в качестве исторического источника эпохи: напомним лишь, что именно благодаря его «Пинской шляхте» мы узнаем, что на белорусском Полесье местная администрация и шляхта десятилетия спустя жила, ничего не зная об отмене действия Статута 1588! (В. Дунин-Марцинкевич, 1866). (Что же, в данном случае, это, скорее, хороший знак! – Г.Т.)

Однако, подводя итоги, мы опять вынуждены обратиться к тому, что же российские власти предприняли в ответ на проявления белорускости, которая – в общем течении развития белорусской национальной идеи второй половины XIX века давала свои ростки. Увы, здесь все оставалось в соответствии с однозначно избранным курсом, который, как мы помним, не допускал даже официального названия Беларусь... Итак, белорусское книгопечатание было запрещено, школы с белорусским языком преподавания были закрыты, использование латинского алфавита в белорусском языке было также запрещено, - более того, - власти обратились за содействием к российским специалистам, целью которых было доказать, что нет белорусского языка как такового, и речь идет лишь о диалектах, предствляющих собой определенную форму русского устного языка. (Y. Richard, 2002). Все это было основательно «скреплено» идеологией западнорусизма.

В таком именно виде Беларусь и вошла уже в следующее, XX столетие, и именно так она и перешла из России имперской в СССР.

В рамках данной работы мы не отводим отдельно значительного места (в плане объема, конечно!) характеристике советского периода в смысле его воздействия на белорускость, и это по ряду причин. Во-первых, в целом эта эпоха не нуждается в детальном рассмотрении в силу ее изученности в связи с нашей проблематикой; во-вторых, в определенной степени это уже нашло отражение в предшествующих разделах (1-ом прежде всего); в-третьих, наконец, потому что нет на самом деле разрыва, прерванности либо каких-то

основательных изменений между официальной политикой России и СССР в отношении Беларуси. Более того, с точки зрения отдельных показателей даже царизму не удалось нанести такой непоправимый удар по белорускости, как это было сделано при советской власти.

Таким образом, мы ограничимся здесь лишь основными моментами. Прежде всего, и в добавление к тому, что было сказано о колоссальных потерях в результате сталинских репрессий, приведем лишь несколько уточняющих данных. Так, в составе белорусского правительства в 1938 году не было ни одного белоруса! (Y. Richard, 2002). Что же касается потерь среди культурной элиты, добавим , что Беларусь в годы «чисток» и борьбы с «нац-демом» потеряла 90 % писателей (Украина – 35-40%; Россия – около 15%) (С. Шушкевич, 2002; Л. Моряков, 2003, 2007). Относительно священников – как католического, так и православного культа вероисповедания, по данным того же исследователя – здесь они были уничтожены полностью. Если же добавить к этому так же беспрецедентные потери Второй мировой войны, то картина послевоенной Беларуси в общем будет выглядеть следующим образом: сократившееся на треть население, лишенное национальной элиты общество, полностью разрушенная нацистами страна (регион – в контексте СССР - Г.Т.)...

В таком виде Беларусь сразу после войны стала местом притока населения из-вне, со всех частей СССР. Бесспорно, надо было отстраивать разрушенные в годы войны города, и Минск в первую очередь; надо было восстанавливать и создавать промышленность. Это позволяло, в целях пропаганды, заявлять с высоких московских трибун – на примере Минска – «о нерушимой дружбе советских народов». К слову о последнем высказывании: не хотелось бы, чтобы оно однозначно вызывало только иронию или нигилизм, так как послевоенная эпоха знала много примеров энтузиазма и взаимопомощи людей. Это также является фактом истории той поры. Однако, возвращаясь к официальной политике, следует признать, что она не была направлена на поддержание белорускости.

Неоспоримым в этом плане доводом является ситуация с языком. После физического истребления и ссылки в места заключения работников Инбелкульта и закрытия самого института, с последовавшим уже в 30-годы декретом об отмене каких-бы то ни было лингвистических реформ в белорусском языке, положение практически замерло на мертвой точке вплоть до... **1959** года, когда, уже спустя несколько лет после смерти Сталина, появляется – наконец – первое полное описание белорусской орфографии. (Спустя более двух десятилетий после этого автор этих строк, в частности, также училась по ним. Они же, - насколько нам известно, – до сих пор не подвергались существенному пересмотру с точки зрения нормативов, принятых белорусскими акдемическими институтами, по крайней мере – Г.Т.)

Впрочем, порой ситуация выглядела не настолько драматично: вполне позитивные сдвиги в этом направлении можно наблюдать в эпоху «политической оттепели» 60 годов, когда некоторая часть школ в Минске была переведена на белорусский язык обучения. Правда, это новшество никак не коснулось системы высшего образования. К тому же, по свидетельству очевидцев, учеников минских белорусских школ тех лет, они сталкивались с проблемой приобретения учебников на белорусском языке. Нередко случалось, что на четырех-пять учеников мог быть один учебник, например, по математике или по любому другому школьному предмету. Именно это, во всяком случае, они вспоминают как проблему, а не сам факт обучения в белорусской школе.

Такая ситуация просуществовала недолго, и уже к 80 годам в Минске она изменилась в пользу русского языка. (На нашей памяти было буквально считаное количество средних

школ и один белорусскоязычный садик (Г.Т.). Белорусские школы сохранялись только в сельской местности (причем на всех 3 уровнях: начальной, восьмилетней и полной средней школе). Правда, их выпускникам грозил большой стресс в том случае, если они предполагали продолжить обучение в вузах: в таком случае выбора у них не было, - высшее образование всегда давалось только на русском языке.

Небезынтересными, в этой связи, нам представляются данные на сегодня. Так, например, О. Трусов (*Старшыня «Таварыства Беларускай Мовы імя Францішка Скарыны»*) утверждает, что всего сейчас в Минске 6 белорусских школ, к тому же в ряде школ существуют классы с белорусским языком преподавания. (О. Трусов, 2013). По данным же Белстата (институции, занимающейся сбором и обработкой статистического материала – Г.Т.), всего в Беларуси не сегодня 151 тыс. школьников, обучающихся по-белорусски, что составляет больше 16%; по вузам приводится относительная цифра, составляющая 0,2% от всего количества студентов. По-прежнему в деревне преобладает белорусский язык преподавания (данные не приводятся - Г.Т.), но общая тенденция направлена на сокращение в связи с уменьшением численности сельского населения.(tut.by, февраль 2013) Добавить к этому, пожалуй нечего, цифры вполне красноречиво обрисовывают положение с образованием на белорусском языке сегодня, спустя чуть больше 20 лет существования Республики Беларусь...

Однако подведем некоторые итоги относительно советского периода. Зададимся целью начать с позитивного – вольно или невольно происшедшего в белорусской действительности в плане развития белорускости.

Несмотря на все вышеизложенное, - что говорит если не о деградации положения, то скорее о сдерживании белорускости, - на наш взгляд, с конца 50 – 60 гг некоторые позитивные сдвиги в плане белорусского языка все же произошли, какими бы они не были минимальными. Как было показано выше, затронуты в целом были только две области: собственно лингвистическая и образовательная. Оценивая их значимость, можно выразить ее, пожалуй, так: во-первых, это было лучше, чем ничего; во-вторых, ничего лучшего до них в белорусском языковом пространстве не произошло. Следует добавить к ним и развитие литературы, поощрявшееся официальной политикой, суть которой выражал сформулированный для нее слоган о том, что литература каждой из советских республик должна была быть « национальной по форме и социалистической по содержанию». Однако в позитивном плане это способствовало сохранению белорусской литературной традиции и знакомило школьников с белорусскими писателями – М. Танком и С. Граховским, П. Бровкой и П. Глебкой, И. Мележем и И. Шамякиным, А. Кулешовым, К. Крапивой и А. Макаенком и мн. другими.

Что же касается практического применения языка, то сфера его употребления никак не расширилась: белорусский язык по-прежнему играл крайне незначительную роль. Причин этому множество, но в целом их можно свести к двум основным группам: исторически сложившимся и возникавшим в советской действительности. Иными словами, речь идет о силе уже сложившихся институтов и традиций, а также коллективной памяти для первых, и о политике и жизнедеятельности людей советской эпохи для вторых (часто они перекрещивались и бесспорно всегда дополняли друг друга).

Вернемся для этого не надолго к истории. Уже ко времени вхождения в Росийскую империю белорусский язык ассоциировался исключительно с крестьянством, а последнее, как известно, не рассматривалось носителем высокой культуры ни с с точки зрения Польши, ни с точки зрения России. Как мы видели, даже мелкие шляхтичи – в большинстве

своем – говорили по-польски, а затем, в российский период, потомки их со временем стремились перенять язык другой, практически поглотившей их руской культуры. Таким образом, они стали жертвами создавшегося положения, когда на смену польскому влиянию пришло русское, и вместе с тем оба они были взаимоисключающими. И, что в этом контексте оказалось губительным для белорускости, так это то, что нигде – кроме фольклора и бытовых сценок крестьянской действительности, для нее как раз и не находилось места.

Более того, белорусы вошли в Российскую империю без своей элиты, вернее, без признания ее белорускости в каком бы то ни было виде. Белорусам, иными словыми, исторически было отказано в праве именовать шляхту своей.

Затем, уже в Советскую Россию, белорусы вошли как бывший «аграрно-сырьевой» придаток России царской, который к концу империи был уже чем-то по сути «безымянным», являясь частью « Северо-западного края». Причем вновь, как и при польской государственности, не надо видеть губительную роль для белорускости только исключительно в политике и идеологии: непризнание белорускости распространилось на самом деле гораздо дальше, проникнув широко в русскую литературу и культуру в целом, а все это проникало и укоренялось в общественном сознании. (В качестве примера советуем обратиться к действительно великим писателям, например, к А. П. Чехову – в его рассказах фигурируют не раз «Западные губернии», или к одной из выдающихся писательниц «белой» эмиграци Н. Берберовой – Г.Т.)

Таким образом, уже к советскому периоду сложился определенный стереотип видения белорусов со стороны, а сами белорусы подошли к нему со своими комплексами и надломленностью. Над нами, над языком нашим смеялись и подтрунивали «сильные» того мира, в котором мы оказались. Многие в ответ продолжали искать себе «спасение» в чужой культуре, в чужом языке.

Примеров этому – целая армия. Но давайте остановимся лишь на образцовых «Тутэйшых», где один из лучших представителей земли белорусской, каким был Янка Купала, уже все подметил и изобразил.

На такую историческую почву Советский Союз привнес только свои коррективы. Однако, поскольку основные, этапные вехи последнего периода уже нашли свое отражение, осталось добавить лишь отдельные штрихи о результатах демографической политики в Беларуси к концу существования СССР.

После «первой послевоенной миграционной волны», нацеленной на создание прмышленности и освоение очень крупного месторождения калийных солей, в Беларусь постепенно переселяются многие бывшие советские офицеры, а также практикуется привлечение из-вне номенклатурных работников одновременно с которым многие из «местных видных деятелей» (как, например, К. Т. Мазуров, один из Первых секретарей ЦК КПБ до П. М. Машерова - Г.Т.) переводятся на работу в аппарат ЦК КПСС. Москва забирала не только «лучшие партийные кадры», это относилось также к спортсменам и деятелям культуры.

(Уточним по поводу бывших военных, что это происходило в связи с тем, что с определенного времени они получили право на выбор места жительства после выхода в отставку. В результате тысячи семей устремились, прежде всего, в Беларусь, которая, наряду с Прибалтийскими республиками, привлекала не только самым высоким уровнем жизни в СССР, но и – в отличие от последних – отсутствием русофобии. - Г.Т.).

Так или иначе, к перестройке Беларусь подошла с руководящим аппаратом, отмеченным сильным антибелорусским характером. Впрочем вся обстановка, в которой любое проявление белорускости воспринималось, в лучшем случае как атавизм, благоприятствовала этому. В худшем же случае, проявление белорускости выглядело «деревенщиной», которая по-прежнему ассоциировалась с отсталостью и бескультурьем. Говорить по-белорусски в городе считалось чуть ли не неприличным, особенно это касалось городов-новостроев типа Солигорска, где удельный вес переехавших из росийской глубинки или богом забытой военной части был крайне высок. Титульная нация диктовала права! И только малочисленная культурная элита и отдельные представители академических кругов, к которым принадлежал, например С.С. Шушкевич (белорусский язык которого – один из самых красивых, образных и богатых, который нам приходилось когда-либо слышать –Г.Т.), позволяли себе общаться на родном языке.

«Беларусь, твой народ дачакаецца..»?

Какой итог можно подвести тому, что было сказано в данной работе, а также тому, что сказано не было, и, наконец, тому, перед чем Беларусь стоит сегодня?

Неслучайно в качестве названия мы выбрали цитату, - полную надежд строку М. Богдановича, однако заканчиваем ее вопросом...

С одной стороны, все - казалось бы - ясно: страна остается практически в политической изоляции, после президентских выборов 2010 года эта ситуация только усугубилась, очертания национального проекта по-прежнему не ясны, если только речь не идет об официальной национальной версии. Кроме этого, экономически Беларусь по-прежнему остается заложницей России в сиду того, что у последней – по словам Валерии Новодворской (известная диссидентка), если и «нет экономики, но есть труба» (имеются ввиду газо- и нефтепроводы –Г.Т.)

Все это так же верно, как и то, что мы показали в предыдущих главах, рассматривая исторически сложившиеся ключевые факторы и спорные моменты белорусского случая, которые определяют на сегодня нашу белорускость в том виде, когда она по вполне понятным причинам может оспариваться другими.

Все это так. Однако в то же время, Беларусь сегодня уже не та страна, которую мы оставили в предыдущей главе на пороге обретения независимости.

В связи с этим вспоминаются слова Светланы Алексиевич (личность которой не нуждается в представлении –Г.Т.), которая в эмоциональном порыве после драматичных событий на «площади» 19 декабря 2010 г. адресовала главе государства открытое письмо, где она, в частности, говорит о том, что у нас «на сегодня уже не одна, а две Беларуси» (С. Алексиевич, 2010). Для нас это было не менее очевидным, с тем лишь уточнением, что «площадь» продемонстрировала то, что сложилось до нее, т.е. эти «две Беларуси» уже существовали...

Что мы имеем здесь ввиду? (У каждого может быть своя точка зрения относительно «количества» Беларусей, а также относительно содержания каждой из них –Г.Т.)

Определяющим моментом, отправной точкой нашего понимания является именно процесс самоидентификации белорусов. Иными словами, мы ведем речь о заметных изменениях, которые произошли в русле идентификационных процессов, какими бы противоречивыми и незавершенными эти изменения не казались. Если совсем схематично, то можно

разделить самоопределение белорусов по линии: *Беларусь*, с одной стороны, и *Белоруссия* (а порой и *БелАруссия*).

Где мы видим изменения? Обратимся вновь к белорусскому языку. Ситуация нами дотаточно хорошо обрисована выше: незначительное присутствие школьного белорусского обучения в городах – в Минске, во всяком случае, вместе с тем, деревня – основной носитель или база языка, - сама по себе сокращается как шагреневая кожа, а вместе с ней уходит и язык...

И все же, давайте обратимся не только и не столько к цифрам. По нашим наблюдениям, отношение к языку все же поменялось и меняется со стороны, прежде всего, образованной национально ориентированной городской молодежи. В Минске, например, для многих девушек и юношей «из хороших семей» говорить по-белорусски является знаком отличия, они часто двуязычны, и во всяком случае, более двуязычны, чем их родители (которым сейчас между 40 и 50). Это – выбор этих молодых людей, и кумирами для них являются Я. Купала и М. Богданович, так же как В. Быков и В. Короткевич, в частности. Не хотелось бы изобиловать именами в рамках небольшой работы, но нельзя не назвать и известных белорусских женщин – «адраджэнак», какими были, например, Лариса Гениюш и Зоська Верас, Наталия Арсеньева и Констанция Буйло, которых молодые белорусы, молодые образованные белорусы, знают в гораздо большей степени, чем в свое время поколение их родителей.

Все эти молодые люди представляют собой уникальное поколение, так как они – первое поколение, выросшее в суверенной Беларуси. Для них вопрос самоидентификации ясен: они - белорусы.

В качестве ремарки – выросло и новое поколение писателей и поэтов: количество имен, литературных произведений и даже премий, присуждаемых им, впечатляет и радует.

Можно возразить, что речь идет только о некоторой части молодежи, - образованной и национально сознательной. Во-первых, действительно, о них, что также важно, но, во-вторых, не только. Обратимся теперь к несколько другой категории тех молодых людей, тем, кому сейчас между 20 и 30, а именно к выросшим «детям Чернобыля». Как ни абсурдно может это прозвучать, но все же осмелимся утверждать, что у Чернобыльской катастрофы было одно положительное последствие: дети из наиболее пострадавших районов, прежде всего Гомельской и Могилевской областей, открыли для себя другой мир благодаря деятельности многочисленных благотворительных организаций. Причем, как нам известно из практики некоторых фондов, принимающие страны (среди которых была представлена практически вся Западная Европа, начиная с Германии, а также остальной мир от Японии до Канады) в первую очередь занимались оздоровлением детей - выходцев из малообеспеченных и неполных семей, также детей-сирот. Таким образом, были в целом представлены различные социальные слои Беларуси. Возвращаясь к вопросу об идентичности: если спросить у этих, повзрослевших «чернобыльских» детей, кем они себя считают, они точно знают, что они – белорусы.

Обращаясь к другим поколениям с вопросом о белорускости, здесь, безусловно, есть разночтения и разногласия. Так, например, нет никаких проблем с самоопределением у тех, кто позиционирует себя как белорус, кто участвует в организованных дискуссиях или просто сам себе задает вопрос, «что это значит - быть белорусом?». Несомненно, еще в большей степени это относится к активным участникам и лидерам движения « За

демократическую Беларусь», среди которых достаточно назвать лишь Ивонку Сурвила, вся жизнь которой пример самозабвенного служения белорусской идее.

Что же касается тех, кто сегодня на вопрос «откуда»? отвечает «from Russia» (это, как правило из тех, кому 40-50 лет и кто живет за-границей – о них мы писали в первой главе – Г.Т.), то они тоже, как и все другие – плод именно нашей истории, как истории народа, которому уготовлено было жить на перекрестке различных культур, а также – с точки зрения политической составляющей - «на перепутье более могучих соперников». Иными словами, эти люди – они тоже часть нашего белорусского случая, нашей «уязвленной белорускости», как и те, кто никуда не выезжая, довольствуется «чаркай, шкваркай» и песенками типа «Я из деревни», своего рода гимна маргинальности, которая не имеет ничего общего с культурой, основанной на привязанности к земле, свойственной крестьянам, ни на образованности других групп населения.

Что же, ментальность народа – всегда результат длительного исторического процесса, на которую, безусловно, немаловажную роль оказывает фактор современности.

В нашем случае этот фактор современности тесно связан с политическим аспектом, который, в свою очередь, неразрывно связан с личностью президента Беларуси, что не может не влиять на белорусов, развивая у них ощущение закрытости, незащищенности и уязвимости. Именно это ощущение «коллективного одиночества» и определяет во многом форму, в которой развивается сегодня национальное белорусское сознание.

Источники и литература

1. Выбраныя творы XIX і пачатку XX стагоддзяў. Мінск: Народная асвета, 1966. 120с.
2. Касцюк М.(рэд.). Беларусь у Расійскай імперыі (канец XVIII – пачатак XXст.). Мінск, 2007. 520 с.
3. Купала Я. З кутка жаданняў. Мінск: Мастацкая літаратура, 2006. 576 с.
4. Национальный архив Республики Беларусь. Минск. Материалы губернских дворянских депутатских собраний и канцелярий губернских и уездных предводителей дворянства: Фонды 319-320.
5. Полное собрание законов Российской империи (ПСЗ). Т. XV, XXII, XXIV, XXX, XXXII.
6. Романович-Славатинский А. Дворянство в России от начала XVIII в. до отмены крепостного права. Киев, 1912. 570 с.
7. Российский государственный исторический архив. Санкт-Петербург. Материалы Сената (в частности, отдела Герольдии): Фонды 1341, 1343.
8. Снайдэр Т. Рэканструкцыя нацый: Польшча, Украіна, Літва і Беларусь (1569-1999), пер. з анг. Мінск: Медысонт, 2010. 421с.
9. Статут Великого Княжества Литовского. Минск: Навука, 1969 [1529]. 150 с.
10. Туміловіч Г. Расійскі царызм і шляхта Беларусі (1795-1863). Праверка на «высокароднасць»: Беларускі гістарычны агляд. 2010, Том 17, Сшыткі 1-2: с.125-154.
11. Шушкевич С. Неокоммунизм в Беларуси. Смоленск, 2002. 288с.

12. Beauvois D. Le Noble, le serf et le révizor: la noblesse polonaise entre le tsarisme et les masses ukrainiennes (1831- 1863). Paris: Éditions des archives contemporaines, 1991. 365 p.
13. Beauvois D, et al. Les confins de l'ancienne Pologne: Ukraine, Lituanie, Biélorussie (XVI – XX siècles). Lille: Presses Universitaires, 1988. 284 p.
14. Bich M, et al. The History of the Belarusian Nation and State, trad. from Belarusian. Minsk: Belaruski Knigazbor, 2001. 207 p.
15. Dépelteau F. et Aurélie Lacassagne (dir). Le Bélarus: L'État de l'exception. Québec: Les Presses de l'Université Laval, 2003. 387 p.
16. Bardach J., Lesnodorski B., Pietrzak M. Historia Panstwa i Prawa Polskiego. Warszawa, 1985. 587 s.
17. Lettres de Fondation Robert SCHUMAN, rubriques différentes, 2008 – 2010.
18. Richard Y. La Biélorussie: Une géographie historique. Paris: L'Harmattan, 2002. 310 p.
19. Toumilovitch G. La place de la Biélorussie dans le cadre de l'élargissement de l'Union Européenne. Les cahiers de club européen de la Faculté franco-biélorusse de sciences politiques et d'études européennes. Minsk: Université Européenne des Sciences Humaines, 2004. P. 21 -28.*
20. TUT.BY. http://news.tut.by/politics/, http://news.tut.by/society /, http://news.tut.by/culture/, http://news.tut.by/elections/ , ежедневно читаемый материал, начиная с 1 ноября 2008 г.
21. *Все названия (страны и факультета –Г.Т.) сохранены в том официальном виде, в каком они существовали на тот момент в соответствии с канонами французской академической версии, принятой МИДом Франции в лице Посольства Франции в Республике Беларусь.

Несьвядомая небясьпека сьвядомасьці

Віталь Воранаў

У артыкуле зьвяртаецца ўвага на, прынятую за дадзеную, праблему разьмежаваньня беларускага грамадзтва паводле фактару сьвядомасьці. Агляд тэмы пачынаецца з прадстаўленьня таго, як сьвядомыя і несьвядомыя кампанэнты псыхікі інтэрпрэтуюцца з пункту гледжаньня псыхааналізу і навукі ў цэлым. Аўтар абгрунтоўвае ўвядзеньне тэрміну "сьвядаміт", прадстаўляе сваё бачаньне існуючага падзелу і агаворвае пагрозы зьвязаныя з ім.

Сьвядомасьць і навука

Бадай самым цікавым і адначасна найменш дасьледаваным фэнамэнам сучаснага беларускага жыцьця зьяўляецца, тое што для патрэбаў гэтага аналізу я буду называць тэрмінам „сьвядаміцтва”. У гэтым кантэксьце, пад сьвядаміцтвам маецца на ўвазе набор перакананьняў і ўяўленьняў пра сьвет з пункту гледжаньня так званага „сьвядомага беларуса”. Мэтай артыкулу не ёсьць прадстаўленьне гісторыі стварэньня ці выяўленьня першакрыніцы гэтага эпітэту, або фактараў якія паспрыялі ягонай пашыранасьці ў грамадзтве, але апісаньне пагрозаў зьвязаных з разьмежаваньнем беларусаў на „сьвядомых” і „несьвядомых”.

Негледзячы на беспрэцэдэнтны ў гісторыі прагрэс, навука так і не здолела, а некаторыя навукоўцы сьцьвярджаюць, што ніколі не здолее адказаць на пытаньне, чым ёсьць сьвядомасьць. Нават такая інтэрдысцыплінарная навука як нэўрабіялёгія, якая змагла прыадкрыць пэўныя таямніцы працы мозга чалавека, у сутыкненьні з агульнай мэтапарадыгмай апынулася цалкам бездапаможнай. Не дасягнутая таксама згода, што да правядзеньня мяжы паміж сьвядомасьцю і несьвядомасьцю. Сьвядомасьць можа быць інтэгральнай часткай несьвядомасьці, можа судакранацца з ёй у адным абшары і быць незалежнай у іншым, або абедва станы могуць быць ад сябе незалежныя цалкам. Відаць найбольш пашыраная схема розуму чалавека належыць аўтарству пачынальніка псыхааналітыкі Зыгмунту Фройду. Людзкі розум прадстаўлены тут у выглядзе айсбэргу.

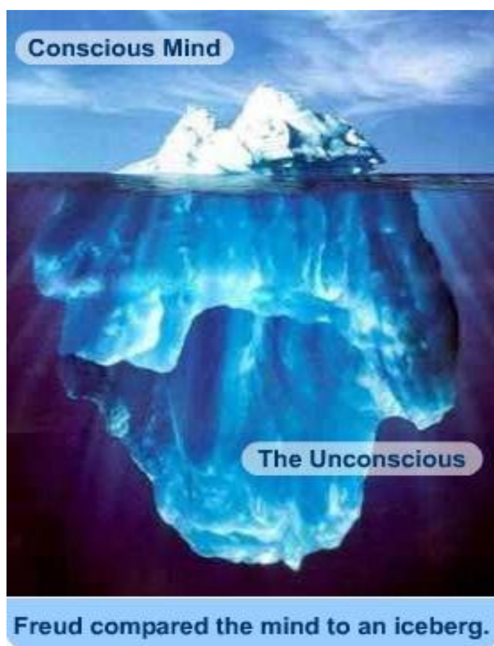

Тая частка айсбэргу якая бачная над паверхняй вады гэта сьвядомае. Гэта таксама найменшая частка, якая займае ўсяго ад 5 да 10 адсоткаў усёй псыхікі. Астатнія дзьве часткі ледзяной гары знаходзяцца пад вадой. Падсьвядомае, якое знаходзіцца адразу пад паверхняй вады ахоплівае ўспаміны і веды, якія могуць лёгка пераносіцца ў сфэру сьвядомага. Гэта прыблізна ад 10 да 15 адсоткаў розуму. Глыбока пад вадой знаходзіцца самая вялікая частка (75 – 80 адсоткаў) - несьвядомае розуму чалавека, якая зьмяшчае ў сабе боязьні, сарамлівыя досьведы, непрымальныя сэксуальныя жаданьні і г.д. Фройд вызначае тры аспэкты асабовасьці чалавека: id (яно), ego (я) і superego (над я). Сярод іх ego і superego дзейнічаюць на ўсіх трох узроўнях бачнага і нябачнага, у той час як id дзейнічае выключна на найбольш „найглыбейшым" узроўні псыхікі і выражаецца ў несьвядомых, інстынктыўных памкненьнях. Але што такое само сьвядомае і несьвядомае?

Тэрмін сьвядомасьць адносіцца да некалькіх станаў і звычайна выступае ў апазіцыі да несьвядомасьці (некаторыя замест гэтага памылкова выкарыстоўваюць тэрмін „падсьвядомасьць"), але мяжа паміж адным і другім станам вельмі ўмоўная, часта супярэчлівая з рэчаіснасьцю і фактамі. Так напрыклад, станам сьвядомасьці лічыцца прабуджэньне. Чалавек абуджаны - сьвядомы, а чалавек які сьпіць адпаведна - несьвядомы. Цікава што да зьяўленьня фэнамэну сьвядаміцтва беларускія песьняры апэлявалі якраз да абуджэньня нацыі: „Ад веку мы спалі і нас абудзілі", „Прачынайся! Браток Беларус!/зноў Радзіма зняслаўлена, ў кратах", „Спаў народ, і ты спала, і ворагі верылі,/Што ніхто не разбудзіць цябе, што заснула навек." Аднак мы ведаем, што калі чалавек сьпіць яму могуць сьніцца сны і ў гэткім разуменьні чалавек зьяўляецца сьвядомым. Адзіная розьніца ў тым, што ў стане сну чалавек несьвядомы сьвету вонкавага, але надалей сьвядомы сьвету ўнутранага. Такім чынам сьцьвярджэньне, што сьпячы чалавек несьвядомы разыходзіцца з праўдай.

Іншы аспэкт сьвядомасьці - гэта канцэнтрацыя, то бок здольнасьць засяроджаньня на нейкім матар'яле або чыннасьці. Гэты падзел таксама вельмі невыразны і яго ўмоўнасьць добра ўсьведамляе той, хто чытаючы кніжку, хоць раз аддаліўся думкамі ад яе зьместу, прытым фармальна не перастаўшы чытаць літараў/словаў/сказаў. Тое самае выдатна ўсьведамляюць кіроўцы, якія езьдзяць на доўгія адлегласьці. Пасьля некалькі гадзінаў язды, спраўны кіроўца пераходзіць у стан лёгкай несьвядомасьці, ці скажам мінімальнай сьвядомасьці, якая дазваляе пры невялікай канцэнтрацыі працягваць бясьпечны рух да мэты.

Чарговая праява сьвядомасьці гэта духоўнасьць. Яна зьяўляецца ці не самай суб'ектыўнай з вышэй прадстаўленых, паколькі адносіцца да пытаньня веры ў яе розных ўвасабленьнях. Хтосьці можа лічыцца сьвядомым, або несьвядомым існаваньня бога ці рэінкарнацыі, але паколькі існаваньне ні аднаго ні другога ніколі не было даведзенае, ані зрэшты як і аспрэчанае, то быць цалкам сьвядомым, як і цалкам несьвядомым у гэтым пляне немагчыма. Існуе таксама шэраг памежных вераваньняў і суб'ектыўных разуменьняў той ці іншай догмы. Гэты аспэкт апазіцыі паміж сьвядомасьцю/несьвядомасьцю гэтаксама размыты і недастаткова аргумэнтаваны як падзел на сьвядомых людзей і несьвядомых жывёлаў/расьлінаў. Навуковыя дасьледваньні ўсё часьцей даводзяць пра існаваньне большай, ці меншай сьвядомасьці, як адных так і другіх. Адпаведна навука таксама ўсё часьцей, перад тэрмінам сьвядомасьць аддае перавагу тэрмінам ўсьведамленьне ці здольнасьць адчуваньня.

Адсюль вынікае, што падзел беларусаў на сьвядомых і несьвядомых сам у сабе не толькі надзвычай супярэчлівы, але таксама, з прычыны сваёй суб'ектыўнасьці, вельмі

небясьпечны. Асабліва калі ўлічыць, што ў спрошчаным варыянце сьвядаміцтва гэта „адзіная правільная форма беларускасьці". Сьвядомымі прынята лічыць адукаваных (прынамсі ў пэўных пытаньнях) беларусаў, якія не толькі ведаюць адзіную правільную гісторыю (хаця як вядома адзінай гісторыі не бывае), разумее сёньняшнюю сытуацыю ў краіне (адпаведна займае нонканфармісцкую пазыцыю) і мае пэўнае бачаньне будучыні (гэты аспэкт сьвядаміцтва дзеля аб'ектыўных прычынаў якраз найбольш размыты). Адсюль вынікае чарговая супярэчнасьць такога падзелу, паколькі выдзеленая тут рацыянальнасьць становіць толькі частку розуму. Апрача мысьленьня на розум складваюцца або недаацэненыя, або цалкам не ўлічаныя: памяць, уяўленьне, эмоцыі, пачуцьці, інтуіцыя, чульлівасьць і ўспрыманьне. Беручы гэта пад ўвагу, можна ўпэўнена сьвярджаць, што адзінай сьвядомасьці ў прыродзе не бывае, не кажучы ўжо пра тое, што мысьленьне таксама залежыць, часам кагэгарычна, ад стану ведаў і шэрагу іншых размаітых фактараў. Але пакінем тэорыю і прыгледзімся праблеме менавіта беларускага сьвядаміцтва.

Сьвядаміцтва і Беларусь

Тое, што беларускае грамадзтва дзеліцца на сьвядомых і несьвядомых гэта аксіёма. Пра факт, што сьвядомыя ў сваю чаргу дзеляцца на два абозы ведаюць ужо не ўсе. Вельмі ўмоўна (з прычыны размытасьці мяжы паміж аднымі і другімі) сьвядамітаў можна падзяліць на „культурніцкіх" і „палітычных". Першыя і другія належаць, фармальна ці нефармальна, да так званай апазіцыі, і поплеч змагаюцца з пануючай сыстэмай. Аднак прыярытэты ў двух абозах розныя, а часам нават супярэчлівыя. Калі казаць найбольш агульна, то культурніцкія сьвядаміты змагаюцца за беларускую культуру, а палітычныя за дэмакратыю. Дадаткова ў кожнай групе пануе мноства іншых падгрупаў і ідэйных антыномій.

Гэтак культурніцкія сьвядаміты змагаюцца за беларускую мову, бел-чырвона-белы сьцяг і герб Пагоня. Прытым, значная частка групы якая змагаецца за мову робіць гэта пад іншым сьцягам і гербам, напрыклад працуючы ў дзяржаўных выданьнях, але пры гэтым „сьвядома" папулярызуючы беларускую мову. Частка культурніцкіх сьвядамітаў выступае за вяртаньне нацыянальнай сымболікі, але не валодае беларускай мовай, ці не надае ёй прыярытэтнага значэньня. Разыходжаньні і спрэчкі наконт формаў, ці спосабаў адраджэньня/захаваньня мовы ўнутры групы, якая канцэнтруецца на праблеме мовы гэта наогул тэма на асобны артыкул.

Абоз палітычных сьвядамітаў яшчэ менш аднародны. Тут пануе некалькі падгрупаў, якія аддаюць перавагу тым ці іншым аспэктам: дэмакратыя, свабода, незалежнасьць, правы чалавека. Апрача таго, што ўсе гэтыя аспэкты вельмі неакрэсьленыя (не бывае напрыклад адзіных правоў чалавека, ці ўнівэрсальнай формы дэмакратыі), то праблему падзелаў на падгрупы дадаткова паглыбляюць ідэі формы іх рэалізацыі, а таксама падзелы палітычная. Гэтак палітычныя сьвядаміты дзеляцца на праэўрапейскіх і прарасейскіх, камуністаў і сацыял-дэмакратаў, лібералаў і кансэрватыстаў і г.д.

Абыдзьве групы сьвядамітаў шчыльна супрацоўнічаюць у тых аспэктах, якія аб'ядноўваюць большасьць з іх, альбо там дзе прынамсі дасягнутыя пэўныя кансэнсусы: бел-чырвона-белы сьцяг і свабода. Аднак падзелы становяцца заўважнымі, а з часам нават паглыбляюцца ў пытаньнях у якіх поўнай згоды няма. Да такіх праблемаў можна аднесьці праблему статусу беларускай мовы. Калі большасьць сьвядамітаў пагаджаецца, што беларускую мову трэба патрымліваць, то пытаньне формы рэалізацыі такой падтрымкі

застаецца спрэчным. Асабліва гэтае пытаньне грызецца з ідэалістычным разуменьнем дэмакратыі, у якой большасьць насельніцтва краіны, прынамсі на сёньняшні дзень, усё такі аддае перавагу мове расейскай. Культурніцкія сьвядаміты гатовыя ахвяраваць дэмакратыяй у пытаньні адраджэньня мовы, а палітычныя ўжо сёньня заяўляюць што такога быць не можа. Тое ж тычыцца пакараньня сьмерцю, правоў сэксуальных мяншыняў, ці эўраінтэграцыі. У дадзенай палітычна-культурніцкай сытуацыі абыдзьве групы ўмоўна змагаюцца за адно, але пасьля падзеньня сыстэмы няўхільна апынуцца па розных баках барыкадаў. Відавочна, што тэрмін „сьвядомы беларус” залежыць ад інтэрпрэтацыі, але паспрабуем бліжэй прыгледзецца менавіта яго першапачатковай, „культурніцкай” разнавіднасьці.

Сьвядаміцтва і культура

У культурніцкім абозе сьвядамітаў пануе перакананьне, што „сапраўдны” беларус мусіць гаварыць па-беларуску. Аднак з прычыны, як ужо было выказана раней, на немагчымасьць дасягненьня ідэалягічнай цэласнасьці, разуменьне канцэпту падвергнутае шэрагу схематычных спрашчэньняў і супярэчнасьцяў. Элемэнт, які выносіцца на першы плян у кожнай падгрупе звычайна падаўляе, або цалкам ігнаруе іншыя складнікі сьвядомасьці. Адсюль вялікая частка моўных сьвядамітаў перакананая, што беларусам зьяўляецца кожны той, хто авалодаў беларускай мовай хоць у нейкай ступені. Такія аспэкты як дасканаласьць валоданьня мовай, ці сацыялінгвістычныя праблемы ўжываньня мовы звычайна выштурхоўваюцца на пэрыфэрыю дыскурсу. Гэтая падгрупа, з-за нерацыянальнасьці свайго разуменьня, дагэтуль не выпрацавала напрыклад інтэрпрэтацыі факту вывучэньня мовы з мэтай выведкі, або з прычыны нейкіх іншых, варожых памкненьняў. Гэтак сярод моўных сьвядамітаў пануе поўная разгубленасьць, калі чалавек па-беларуску выказвае ідэалягічна варожыя з пункту гледжаньня беларускай ідэі меркаваньні. Калі ж ранейшы вораг пераходзіць раптам на беларускую мову, то моўныя сьвядаміты ўспрымаюць гэта ў катэгорыях рэлігійнага навяртаньня на адзіны, сапраўдны шлях. Напрыклад, калі моўны сьвядаміт, хрысьціянін чуе як чалавек па-беларуску выказвае сатаністычныя погляды, то несьвядомая частка яго розуму рэпрэсуе/падаўляе выказваньне такім спосабам, што сьвядомасьць успрымае і інтэрпрэтуе гэтае выказваньне як станоўчае. Адпаведна калі вернік хрысьціянін, належыць да падгрупы палітычнай, то ўспрыме гэта хутчэй адмоўна. У некаторых выпадках гэта можа нават адбіцца на патрэбе пераканструяваньня сваіх вартасьцяў, што можа прывесьці да больш адмоўнага стаўленьня да беларускай мовы.

Іншы аспэкт унутранага падзелу можна праілюстраваць на прыкладзе палітычнай сьвядомасьці моўных сьвядамітаў. Сапраўдны водападзел больш за ўсё заўважны ў дэфініцыі панятка народ, што ў клясычным разуменьні адносіцца да продкаў (дзядоў), нас (сучасьнікаў) і нашчадкаў (будучых пакаленьняў), але сярод значнай часткі сьвядамітаў асацыяюцце са спрошчаным паняткам „насельніцтва”, то бок людзі „тут і цяпер”. Адпаведна, беларусам можа стаць кожны, хто гатовы прыняць пэўныя догмы, што найчасьцей зводзіцца да вывучэньня беларускай мовы. Прадстаўнікі гэтай падгрупы звычайна не прымаюць да ведама існаваньня канфліктаў, якія не вынікаюць з моўнай праблематыкі, альбо інтэрпрэтуюць іх выключна праз прызму мовы. Такім чынам для моўнага сьвядаміта, беларускім пісьменьнікам можа стаць кожны хто піша па-беларуску, а для сьвядаміта дэмакрата, беларускі пісьменьнік кожны той хто сам сябе да гэтае групы адносіць, незалежна ад працоўнае мовы такога літаратара.

З гэтым таксама шчыльна зьвязаны падыход моўных сьвядамітаў да прамоцыі мовы, які ўсё

часьцей адыходзіць ад нацыянальнай рэторыкі і замест апэляваньня да „мовы дзядоў”, апэлюе да „моды”. Натуральна, што ў такім разуменьні, сьвядома ці несьвядома, ігнаруецца факт хуткаплыннасьці кожнае моды. Парадаксальна, мода выступае тут як вартасьць пастаянная, то бок мода якая ніколі не мінае, не мяняецца. Ад гэтае падгрупы мы часта можам пачуць „беларуская мова модная”, „у Менску модна гаварыць па-беларуску”, „беларускамоўная рэкляма зараз у модзе” і г.д. Згодна са спэцыфікай уласьцівай таму, што зьяўляецца модным, гэтая падгрупа мае рысы тыповыя для кожнай субкультуры, і што з гэтага вынікае - субкультурны мэнталітэт. Мова тут выступае як фактар адметнасьці, то бок таго што вылучае з натоўпу. У якасьці процілеглага разуменьня гэтае праблемы, варта працытаваць верш Ларысы Геніюш: „Гаварыць па-беларуску — гэта модна./Мовы маці, кажуць, не забыць./Для мяне ж гэта не модна, толькі родна —/гэта так, як піць, як есць, як жыць...”

Суровая іерархізацыя прыярытэтаў і няўхільная тэндэнцыя да спрашчэньня кожнае праблемы вядзе да пэўных пагрозаў. Добра вядома, што ў абліччы небясьпекі, падсьвядомасьць пачынае рэагаваць значна раней за сьвядомасьць. Прыйшоў час, каб бліжэй прыгледзецца небясьпецы, якая вынікае якраз з падзелу на сьвядомых і несьвядомых, у кантэсьце фэномэну аўтаматызацыі і падаўленьня сьвядомага.

Сьвядаміцтва і небясьпека

Возьмем на разгляд клясычны прыклад пра кінапраекцыю фільма. Гледзячы фільм людзі сьмяюцца, плачуць, перажываюць, хвалюцца, жахаюцца і ў залежнасьці ад якасьці прадукцыі ў той ці іншай ступені паглыбляюцца ў тое, што „адбываецца на экране”. Звычайна мы забываем пра тое, што кожны фільм гэта звычайны струмень сьвятла, які праектуецца на вялікі экран кінатэатра. Акторскую ігру, па законах канвэнцыі, мы адпаведна ўспрымаем як штосьці, што „сапраўды” адбываецца, і таму гатовыя з эмпатыяй рэагаваць на боль, сьмерць, шчасьце, ці смутак герояў. Натуральна, што ў такой сытуацыі, сьвядомае падаўляецца на карысьць несьвядомага. Без гэтага ўменьня „адключыцца” глядзеньне фільму было б цалкам немагчымым. Кожная асоба складаецца са сьвядомага і несьвядомага, але ідэалягічны сьвядаміт змушаны да няспыннага падаўленьня несьвядомага. І хоць ён так як і ўсе астатнія можа адключыць сьвядомасьць і атрымаць асалоду ад улюбёнага фільму, то ў сытуацыі, якая вымагае ад яго ідэялягічнай паставы ён нездольны адключыць сьвядаміцкае мысьленьне і адпаведна ня бачыць большасьці праблемаў, якія хаваюцца ў несьвядомым. У выніку, парадаксальна ён становіцца больш несьвядомым за несьвядомага, таму што ігнаруе існаваньне 90-95 адсоткаў падсьвядомага і несьвядомага свайго розуму. Няўменьне рэпрэсаваць у сабе сьвядомае робіць яго зацыкленым на працэсе і адпаведна сьляпым на праблемы несьвядомасьці. Адсюль кожнай форме сьвядаміцтва ў той ці іншай ступені ўласьцівае перавядзеньне рацыянальнага ў ірацыянальнае і наадварот.

Уменьне рэпрэсаваньня/падаўленьня несьвядомасьцю сьвядомага дазваляе чалавеку фунцыянаваць у грамадзтве. Падаўленьне ўвагі да кожнага колеру, гуку, і формы атачэньня дазваляе кіроўцу бясьпечна кіраваць транспартным сродкам. Вытворца гарэлкі з непадаўленай сьвядомасьцю таго, што ягоная праца павольна забівае тысячы людзей мусіў бы, або кінуць сваю працу, або ўчыніць самагубства. Калі б падаўленьне сьвядомага было парушанае, чалавек ня быў бы здольны не тое, што выконваць складаныя, тэхнічныя апэрацыі, але нават базавыя чыннасьці сталіся б для яго цалкам недасягальныя. Гэта добра відаць на прыкладзе пацыентаў з нэўрозам назойлівых станаў, якія характэрызуюцца

фіксацыяй на пэўных элемэнтах, што часта не дазваляе ім весьці нармальны лад жыцьця.

Фіксацыя на штучным падзеле на сьвядомых і несьвядомых вядзе да спасьцераганьня іншага боку як замбаваных, несьвядомых прадстаўнікоў горшага гатунку – падыход, які блякуе якую-кольвечы пэрспэктыву дыялёгу. У гэтым пляне, менавіта сьвядаміцтву ўласьцівыя шматлікія рысы сэктанцкага мысьленьня. Напрыклад, сярод сьвядамітаў пануе звычай апавяданьня сваёй гісторыі „навяртаньня” да беларушчыны, якая тут выступае ў якасьці веры, то бок аповеды пра тое „як я стаў беларусам” (бо ў іх разуменьні беларусамі не нараджаюцца а становяцца), „калі я пачаў гаварыць па-беларуску”, „як беларуская мова зьмяніла маё жыцьцё”. Апрача гэтага, адэпты сьвядаміцтва гатовыя ўспрымаць звычайных беларусаў як ворагаў і акупантаў, пры гэтым часта называючы іх цёмнымі, адсталымі і „несьвядомымі”.

У рэчаіснасьці, сярод „несьвядомых” часта сустракаюцца таленавітыя творцы, клапатлівыя суседзі, выдатныя гаспадары і знаўцы сваёй справы, якіх ніякім чынам, не магчыма аднесьці да ахвяраў прамываньня мазгоў ці прадстаўнікоў ідэалягічнага мысьленьня. Карыстаючыся намэнклатурай Фройда іх „несьвядомасьць” не мусіць быць вынікам падаўленьня ida (яго), пра што амаль заўжды перакананыя сьвядаміты, а таму іх стан не вымагае інтэрвэнцыі/дапамогі з боку сьвядамітаў. Не зважаючы на гэта, сьвядаміт заўжды перакананы ў тым, што мусіць „несьці сьвятло”, „асьвячаць” і „асьведамляць”. У гэтым сэнсе сьвядаміцтва каардынальна адрозьніваецца ад пазбаўленай ідэалёгіі адукацыі, якая вучыць людзей мысьліць, а не насаджае адну нерацыянальную сыстэму каардынатаў замест другой. Больш за тое, кожная рацыянальная сыстэма адукацыі бярэ ва ўлік існаваньне ў чалавеку яго нерацыянальнага складніка.

Сьвядаміцтва гэта той тып шчасьця, які некаторыя навукоўцы называюць сьвядомасьцю мядовага месяца. Мядовы месяц тут выступае як мэтафара пэрыяду у якім, з прычыны павышанай сьвядомасьці, усе чыннасьці выконваюццца з асаблівай увагай і асьцярожнасьцю. Як толькі мядовы месяц мінае і саступае месца прозе жыцьця, сьвядомае зьмяшчаецца на карысьць несьвядомага, пачынаюцца першыя канфлікты, разчараваньні і прастрацыі. Жыцьцё ж гэта цэлы айсбэрг, а не толькі бачная (сьвядомая) з карабля верхавіна. Дзеля таго каб пасьля мядовага месяца не разчаравацца прозай жыцьця, трэба памятаць пра тое, што кожны чалавек складаецца як са сьвядомага, так і з несьвядомага.

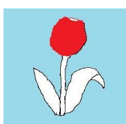

Часопіс «Сакавік», №1, 2013 ISSN 2291-4757

Democratization of Authoritarian Regimes Through Unified Multilateral Approach: The Case Study of Belarus

Viktoryia Kozlova

Key terms: *democratization, international engagement, sanctions, military intervention, Belarus*

Abstract: International engagement in conflict states is often necessary due to humanitarian, political or social instability. Since international law has not been fully developed yet, it is crucial to undertake the critical analysis of previous and potential future actions. International community's actions are analyzed in the case of Republic of Belarus, acknowledging that whether they are focused through diplomatic or unofficial negotiations, sanctions or military interventions – if they are taken multilaterally they are more likely to be effective.

Introduction

Researchers and citizens argue that democratic regimes promote political and economic stability, human rights, and equality among citizens. It is increasingly difficult for authoritarian regimes to hide actions that are viewed by the international community as violations of international law. The recent political uprisings under authoritarian regimes in Egypt, Libya, Tunisia and Syria, among others have been closely documented in the news. Arguably, the loss of civilian lives during these events could have been avoided through the international community's intervention. Thus, a key under - researched question is: How can the international community influence and force an authoritarian leader from power and when is it best to undertake such actions to commence democratization processes? The hypothesis is: the international community needs to develop a unified multilateral approach to forcefully remove authoritarian leaders while engaging non-officials from the target state in the decision making processes for democratization.

For the purposes of this paper, international community will refer to the external actors influencing the case study including: international organizations, individual states and unions. Based on this definition the paper will first analyze important themes concerning democratization and forcing authoritarian leader from power. This discussion includes diplomatic and informal negotiations, unilateral and multilateral approaches for sanctions towards authoritarian regimes as well as military action. Secondly, a case study of Belarus is developed in regards to this hypothesis. Thirdly, themes identified in the first section will be applied to case study of the Republic of Belarus. The case study will enable the reader's further understanding of the importance of the international community's actions and their impact on democratization processes.

Diplomatic or Informal Negotiations

A re-occurring and highly debated theme in international relations is whether diplomatic or unofficial negotiations are most effective when seeking authoritarian leaders' cooperation. Such cooperation can be a first step in acknowledging that there is a problem and attempting to fix it through negotiations or discussions. These discussions and negotiation could be conducted through different tracks, with the leader of authoritarian state- which is referred to as 'diplomatic' or with civil society- also known as 'informal'. Tobias Bohmelt identifies three types of

diplomacy strategies in third party interventions[1]. He argues that different tracks of diplomacy have an advantage compared to other types of diplomacy, because they consider variations in mediators' characteristics, resources and strategies[2]. Essentially, track one involves interaction between state and high ranking government officials. Track two, is based on informal interaction between members of adversarial groups or nations[3]. A third track that is identified as track one point five, focuses on public and private interaction between official representatives of conflicting states and third parties who do not represent political institutions[4]. Decisions on what track is most appropriate for a given situation should be made on case-by-case basis. Building off of this methodology diplomatic negotiation may be even more effective if it is a multilateral decision by the international community.

A number of authors agree that democratization processes are more easily achieved if the authoritarian state shares a border with one or more democratic states. Shimmelfennig supports this idea arguing that participation in the European Union's (EU) membership has resulted in the democratization of some of Eastern Europe's former authoritative regimes[5]. The EU's membership conditions are viewed as multilateral, because there are a number of states within the EU. Schimmelfennig and Vachudova explain that multilateral agreements established during diplomatic negotiations between EU member states are applied to potential members in the form of 'political conditionality'[6], and thus slowly democratize potential member states. Schimmelfennig argues that European regional organizations are only effective promoters of democratic change when they promise membership in the EU and NATO[7]. Authoritarian leaders do not always view such offers as beneficial, but they have been effective in a number of Eastern European countries.

As previously mentioned Tobias's track two diplomacy consists of informal negotiations that can be conducted with the assistance of opposition leaders and civil society parties that oppose the authoritarian regime. Track two is exemplified well by Michael Bernhard and Ekrem Karakoc's framework which argues that pro – democratic attitudes emerge earlier and more easily than pro-democratic behaviors[8]. They examine two behaviors- participation in organizational life and

---

[1]Bohmelt, Tobias. "The Effectiveness of Tracks of Diplomacy Strategies in Third-Party Interventions", *Journal of Peace Research*, 47(2): 167-178.

[2]Bohmelt, Tobias. "The Effectiveness of Tracks of Diplomacy Strategies in Third-Party Interventions", *Journal of Peace Research*, 47(2): 167-178.

[3]Bohmelt, Tobias. "The Effectiveness of Tracks of Diplomacy Strategies in Third-Party Interventions", *Journal of Peace Research*, 47(2): 167.

[4]Bohmelt, Tobias. "The Effectiveness of Tracks of Diplomacy Strategies in Third-Party Interventions", *Journal of Peace Research*, 47(2): 167.

[5]Schimmelfennig, Frank. (2007). European regional organizations, political conditionality, and democratic transformation in Eastern Europe. *East European Politics and Societies*, 21(1), 126-141.

[6]Schimmelfennig, Frank. (2007). European regional organizations, political conditionality, and democratic transformation in Eastern Europe. *East European Politics and Societies*, 21(1), 127.

[7]Schimmelfennig, Frank. "European Regional Organizations, Political Conditionality, and Democratic Transformation in Eastern Europe", *East European Politics and Societies*, 21 (1), February 2007: 126-141.

[8]Bernhard, Michael and Ekrem Karakoc. "Civil Societies and the Legacies of Dictatorship", *World Politics*, 59 (4), January 2007: 539-

protests which are associated with a robust civil society and explain variations across societies as a function of their regime history. Michael Bernhard and Ekrem Karakoc come to the conclusion that certain patterns of dictatorship have powerful negative legacies that affect the establishment of democratic civil societies[9]. At times, these negative legacies provide leverage during the informal negotiations to the international community with the civil society from authoritarian state.

Similarly, Brian Levy and Francis Fukuyama state that countries' unique historical circumstances could affect policy makers' strategic choices during decision- making process[10]. They argue that to formulate a development strategy there is a need to take a broad view of the interactions between economic, political and social restrains and dynamics[11]. The authors use four sequences and examples from a number of countries where different social, political and cultural dimensions might evolve over time. This is important, as authoritarian regimes often have a long history of dictatorial leadership resulting in lack of freedom. Authoritarian leaders greatly influence the decision making processes and the history of the state. Therefore there are a number of factors that need to be considered when conducting diplomatic or informal negotiations with authoritarian leaders. It is important that all of the above stated factors are considered on a case-by-case basis.

The Unilateral and Multilateral Use of Sanctions

Sanctions are used as tools to uphold international law and the United Nations (UN) Charter. The UN Charter employs sanctions as a response option against international aggression as well as potential or actual conflict[12]. Sanctions could be positive, involving the use of bilateral relationship as incentives or rewards and they could be negative involving the threat or use of sanctions[13]. Negative sanctions are "useful to governments in signaling intentions, complementing diplomacy, building a political consensus for the eventual use of military force, or withstanding pressure to resort to military force"[14]. Another type of sanction that the international community increasingly uses is 'smart sanction' that are designed to "limit damage to the general population in favour of more precise targeting on the assets of the ruling elite"[15]. These sanctions generally

---

567.

[9]Bernhard, Michael and Ekrem Karakoc. "Civil Societies and the Legacies of Dictatorship", *World Politics*, 59 (4), January 2007: 539-567.

[10]Levy,Brian and Francis Fukuyama. "Development Strategies: Integrating Governance and Growth", World Bank, Working Paper Public Sector Governance Unit, January 2010.

[11]Levy,Brian and Francis Fukuyama. "Development Strategies: Integrating Governance and Growth", World Bank, Working Paper Public Sector Governance Unit, January 2010.

[12]Mastanduno, Michael. "Economic statecraft", in Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, ed., *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (New York: Oxford University Press, 2008), 176.

[13]Mastanduno, Michael. "Economic statecraft", in Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, ed., *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (New York: Oxford University Press, 2008), 172.

[14]Mastanduno, Michael. "Economic statecraft", in Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, ed., *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (New York: Oxford University Press, 2008), 186.

[15]Mastanduno, Michael. "Economic statecraft", in Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, ed., *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (New York: Oxford University Press, 2008), 178.

focus on governments' property and financial assets. Smart sanctions are the most effective in targeting dictatorial leaders and forcing them to comply with international demands.

If a country imposes unilateral economic sanctions, the targeted country will likely shift its trade to other states, who have not implemented sanctions against them. However, if a number of countries multilaterally impose the same economic sanctions, it will be more difficult for the targeted country shift its trade and will suffer economically as a result. In the case of multilateral sanctions, dictatorial leaders are incentivised to cooperate with the international community. Thus, multilateral action is a more effective means of influencing authoritarian regimes than unilateral actions.

However, economic sanctions have a number of limitations. Historically, economic sanctions have not forced leaders from power, but they have assisted in democratization processes of authoritarian states. Their contribution is to burden the domestic economy of authoritarian states. Depending on the type and scope of economic sanction will directly result on the size of the economic constrain, which civil society had to intake. This can foster discontent within society leading to stronger protests and uprisings against the authoritarian regime and its inability to lessen the burden of sanctions on the economy.

Military Approach

The third theme throughout the scholarly literature is whether military intervention is necessary to force leaders from power and to begin democratization processes. Dan Reiter discusses whether peace and participation in military initiatives results in the establishment of sustainable democracies[16]. Reiter suggests that authoritarian states are more likely to democratize after losing in a war or conflict[17]. The authoritarian leader may not be able to survive the defeat due to the international community's influence in the victory and the local community's distress due to warfare**.** Reiter's hypothesis is supported by the recent democratization of Eastern European countries[18] which suggests that democracy can appeal to many political systems.

Thomas Weiss argues that if the military intervention is grounded on the basis of humanitarian intervention, the US and the UN are important players in formulating policy options for military and humanitarian interventions[19]. He argues that 'the Responsibility to Protect in a unipolar era' can only be achieved by democratic states that can defend human rights and promote democratic norms, because they are sufficiently knowledgeable about what is required for true democracy[20]. Weiss states that the international community should limit intervention in states' internal affairs to acts of genocide and threats by actual armed conflicts. The obligation to intervene is especially

---

[16]Reiter, Dan, "Does Peace Nurture Democracy?" *The Journal of Politics*, 63(3), 2001: 935

[17]Reiter, Dan, "Does Peace Nurture Democracy?" *The Journal of Politics*, 63(3), 2001: 935

[18]Vachudova, Milada Anna. "Democratization in Postcommunist Europe: Illiberal Regimes and the Leverage of the European Union", *Democracy and Authoritarianism in the Postcommunist World*, ed. Valerie Bunce, Michael McFaul and et. (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 81.

[19]Weiss, T.G. "The Sunset of Humanitarian Intervention? The Responsibility to Protect in a Unipolar Era", *Security Dialogue*, 35(2), 2004:135-153.

[20]Weiss, T.G. "The Sunset of Humanitarian Intervention? The Responsibility to Protect in a Unipolar Era", *Security Dialogue*, 35(2), 2004:137-138.

strong for democratic states that border authoritarian regimes. In cases of intervention, democratic states will focus on the compliance with authoritarian leader or his removal. Dryzek furthers Weiss' argument stating that increasing military ability and force is necessary if democracy is to be established globally[21]. These authors' works therefore falls into graduated sequence for the international community's efforts of democratization. The sequence is following: if diplomatic or unofficial negotiations and sanctions have not achieved their objectives, the international community's next step should be the creation of a military strategy to overthrow authoritarian leaders.

It is important to mention that there are opposing views on military interventions. Bruce Bueno de Mesquita and George Downs predict that third-party military intervention in the target state generally lead to little or no improvement in democratic development[22]. They argue that the extent to which military intervention promotes democracy and the interveners' goals, are best obtained by focusing on the policies of the target state[23]. The types of governmental institutions that are in the target state are most likely to produce the necessary policies[24]. This requires cooperation with the authoritarian leader. However, if the international community would have been able to achieve that cooperation with the authoritarian leader prior the intervention, the military intervention would be less likely needed.

Intervening states may be accused of having mixed agendas if their military intervention is pursued unilaterally. The US intervention in Iraq is an example of this. If an action is taken multilaterally, such as one approved by UN Security Council, it is considered more legitimate by the international community and will be criticized less then unilateral actions.

In addition, it is important to work with civil society groups within the authoritarian regime. If civil society actively expresses discontent with the current leader and regime, it is easier for an international community to cooperate with them by supplying military assistance and training. It is important to focus from the grassroots of the problem through the cooperation with civil society, and then it will be easier to force the authoritarian leader from power. There are three main themes throughout the literature on how to remove leaders and promote democratization: diplomatic and unofficial negotiations, sanctions, and military intervention.

The Case of the Republic of Belarus

The case of the Republic of Belarus is highly relevant for this paper, because the international community has taken numerous actions towards Belarus in the past ten years. Since the collapse of the Soviet Union, Lukashenka is the only president of a post Soviet country to maintain stable growth of his country's economy. However, since December 2010 there has been a rapid shift in the Belarusian economy. Belarus has been well known for its political stability, as well as 'The

[21]Dryzek, J.S. "Transnational Democracy in an Insecure World". *International Political Science Review*, 27(2), 2006: 101-119.

[22]De Mesquita, Bruce Bueno and George Downs. "Intervention and Democracy", *International Organization*, Vol.60, Summer 2006: 627-649.

[23]De Mesquita, Bruce Bueno and George Downs. "Intervention and Democracy", *International Organization*, Vol.60, Summer 2006: 647.

[24]De Mesquita, Bruce Bueno and George Downs. "Intervention and Democracy", *International Organization*, Vol.60, Summer 2006: 647.

Last Dictator in Europe'. Essentially, it has been politically stable in the sense that after the dramatic experience of the collapse of the Soviet Union, Lukashenka has taken the post of president seriously, politically dictating Belarus. Two years after coming to power, Lukashenka held a successful referendum that removed the limitation on the number of presidential terms an individual could hold[25]. Lukashenka has continuously held the presidential post within Belarus since the collapse of the Soviet Union. The opposition has never won enough votes to create an alliance in this authoritarian regime. In fact, they have been physically abused and jailed[26], as noted by High Representative Catherine Ashton. The opposition decided to seek and has gained the attention and support of Western countries.

Historically, Belarusian citizens are one of calm, trustworthy and non-violent people. Their mentality has been largely trained by communism, and Lukashenka has been able to maintain and secure it. Thus, the risk taken in the recent events of Egypt, Libya and Tunisia is something that Belarusian citizens have yet to learn. It has been noted that the young population has mainly been out protesting in the recent events, as they are becoming informed and involved through online sources and assistance from the West[27]. Thus, the democratization process has not been their main priority. However, when the economic crisis has personally affected every individual, their trust in the President decreased[28]. Currently citizens are not comfortable with the president, thus, they are seeking some type of change.

Application of Themes to the Case Study of Belarus

According to Silitsky the colored revolutions that occurred in the post – Soviet countries have led to stronger authoritarian reactions from governments[29]. His article's title "Survival of the Fittest" suggests that the stronger authoritarian regimes survived attempted revolutions setting back democratization processes. Since, currently Belarusian regime is the only one left in Eastern Europe, it has been noted that Lukashenka has done a superior job at keeping it that way[30].

Diplomatic and Unofficial Negotiations

Steven Levitsky and Lucan Way's discussion of the international linkage between authoritarian

[25]Marples, David, "Lukashenka Announces Controversial Referendum", *Eurasia Daily Monitor*, Vol.1 (83), September 12, 2004, Available at http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=26844.

[26]Office of the Spokesperson. "Statement by the Spokesperson of High Representative Catherine Ashton on Belarusian Authorities' Brutal Handling of Silent Protesters", *Official Journal of the European Union*, 16 July, 2011, Available at http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/123894.pdf.

[27]Marples, David. "Belarus Cracks Down on Youth Activists", *Eurasia Daily Monitor*, Vol.6 (231), December 16, 2009, Available at http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=35845.

[28]Marples, David. "Stepping Up Pressure On the Belarusian Regime", *Eurasia Daily Monitor*, Vol.8 (187), October 12, 2011, Available at http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=38515.

[29]Silitsky, Vitali. "'Survival of the Fittest:' Domestic and International Dimensions of the Authoritarian Reaction in the Former Soviet Union Following the Colored Revolutions", *Communist and Post-Communist Studies*, 43, 2010: 339-350.

[30]Marples, David. "Lukashenka Touts Belarusian Path to the Future", *Eurasia Daily Monitor*, Vol.1 (132), November 21, 2004, Available at http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=27183.

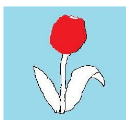

regimes and their democratization is applicable to the case study of Belarus[31]. They state that "the precise mechanisms of Western influence remain poorly understood"[32], but democratization processes tend to occur in countries with strong ties to the West. This explains why the Belarusian government has not changed, since Lukashenka has strong ties with Russia, another illiberal regime, instead of Western states.

The US has been unsuccessful in its attempted diplomatic negotiations with Lukashenka. This lead to the US's action towards Belarus, the 2004 Belarus Democracy Act initiated shortly after illegitimate presidential elections. The Belarus Democracy Act has been reinitiated in 2011[33]. A short description states that "the Belarus Democracy Act of 2004 authorizes assistance to promote democracy and civil society in Belarus"[34]. Since then, even more actions have been taken toward funding non-governmental organizations promoting democracy in Belarus through unofficial channels.

For a further understanding of the international community's perspective on Belarus, it is important to compare it to other post-Soviet countries with similar political and economic situations. For example, in Central and Eastern Europe, after the collapse of the Soviet Union, countries experienced similar situations to the ones in Belarus. A number of countries such as Romania, Bulgaria, Slovakia, Croatia and Serbia-Montenegro, during the period of 1996-2000 had experienced illiberal forms of democracies which held on to economic reforms and led to transition to full democracy[35]. In other words, they were called illiberal democracies, because they demonstrated some characteristics of a democratic regime- such as elections, but many key components of legitimate democracy were missing. The states were in difficult positions in relation to the international community, as their regimes were not considered democratic and their economies' fluctuation were destabilizing to the whole country. The democratization processes were explained through "the EU's leverage was animated by the fact that the substantial benefits of EU membership- and the costs of exclusion- create incentives for states to satisfy the entry requirements"[36]. The EU had a unified goal of the EU membership which it had allowed countries to achieve by conducting diplomatic negotiations, supporting and offering membership in the EU [37]. Illiberal democracies were unable to ignore such an offer, thus they began the

[31]Levitsky, Steven and Lucan Way. "International Linkage and Democratization", *Journal of Democracy*, 16 (3), July 2005: 20-34.

[32]Levitsky, Steven and Lucan Way. "International Linkage and Democratization", *Journal of Democracy*, 16 (3), July 2005: 33.

[33]"H.R. 515--112th Congress: Belarus Democracy and Human Rights Act of 2011", *GovTrack.us* (database of federal legislation), Accessed November 7, 2011, Available at <http://www.govtrack.us/congress/bill.xpd?bill=h112-515&tab=summary>.

[34]"H.R. 515--112th Congress: Belarus Democracy and Human Rights Act of 2011", *GovTrack.us* (database of federal legislation), Accessed November 7, 2011, Available at <http://www.govtrack.us/congress/bill.xpd?bill=h112-515&tab=summary>.

[35]Vachudova, Milada Anna. "Democratization in Postcommunist Europe: Illiberal Regimes and the Leverage of the European Union", *Democracy and Authoritarianism in the Postcommunist World*, ed. Valerie Bunce, Michael McFaul and et. (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 90.

[36]Vachudova, Milada Anna. "Democratization in Postcommunist Europe: Illiberal Regimes and the Leverage of the European Union", *Democracy and Authoritarianism in the Postcommunist World*, ed. Valerie Bunce, Michael McFaul and et. (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 90.

[37]Schimmelfennig, Frank. "European Regional Organizations, Political Conditionality, and Democratic Transformation in Easter Europe", *East European Politics and Societies*, Vol.21 (126), 2007:127.

transformation process. However, this does not apply to Belarus as the international community lacks a unified goal and neither the Belarusian leader nor the EU wants Belarus to gain EU membership.

The Use of Sanctions

Over the years, there have been numerous sanctions taken by the international community on Belarus. These sanctions have often targeted the Belarusian President in order to make him comply with the international community's demands. One such measure taken by the EU towards Belarus is the freezing of assets of companies that are linked to the political regime[38]. Furthermore, individuals considered responsible for violations of international electoral standards in the national elections have had their assets frozen[39] for a number of years. In 2011, the above mentioned and additional officials were banned from the sale, supply and transfer of any equipment which could be used for internal repression within Belarus[40]. The added article in the Council Decision Concerning Restrictive Measures Against Certain Officials of Belarus applies to anyone who supports such officials, but exempts individuals and groups working based on humanitarian grounds or for institution building for UN or EU programs[41].
The United States had applied similar sanctions on Belarus[42]. Furthermore, the United States does not encourage American companies to invest in Belarus[43]. This can discourage other countries from investing, leading to more effective multilateral use of sanctions, economic separation from the world and influencing Lukashenka. However, it is clear that Russia and post-Soviet countries do not follow American suggestions and pursue their own financial benefits in Belarus.

Seth Kaplan argues that the relationship between identities, institutions, social cohesion, and state legitimacy are vital to spurring economic and political development in fragile states[44]. The socio-political, geographical, and economic problems, which are apparent in many authoritarian states,

---

[38]The Council of the European Union. "EU Reinforces Restrictive Measures Concerning Belarus", *Official Journal of the European Union*, October 11, 2011, Available at http://www.eeas.europa.eu/delegations/belarus/press_corner/all_news/news/2011/10_10_2011_en.htm.

[39]The Council of the European Union. "EU Reinforces Restrictive Measures Concerning Belarus", *Official Journal of the European Union*, October 11, 2011, Available at http://www.eeas.europa.eu/delegations/belarus/press_corner/all_news/news/2011/10_10_2011_en.htm.

[40]The Council of the European Union. "Council Decision 2011/357/CFSP of 20 June 2011 Amending Decision 2010/639/CFSP Concerning Restrictive Measures Against Certain Officials of Belarus", *Official Journal of the European Union*, June 21, 2011, Available at http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:161:0025:0028:EN:PDF

[41]The Council of the European Union. "Council Decision 2011/357/CFSP of 20 June 2011 Amending Decision 2010/639/CFSP Concerning Restrictive Measures Against Certain Officials of Belarus", *Official Journal of the European Union*, June 21, 2011, Available at http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:161:0025:0028:EN:PDF

[42]Office of the Spokesperson. " Treasury Sanctions Four Entities of Major State-Owned Belarusian Petrochemicals Conglomerate", *U.S. Department of State*, Bureau of European and Eurasian Affairs, August 11, 2011, Available at http://www.state.gov/p/eur/ci/bo/index.htm.

[43]Embassy of the United States in Belarus. "U.S. Assistance to Belarus", *U.S. Department of State*, Available at http://minsk.usembassy.gov/us_assistance.html.

[44]Kaplan, Seth. "Identity in Fragile States: Social Cohesion and State Building," *Development*, 52(4), 2009: 466-472.

complicate attempts to reform governments and economies. The economic sanctions lead to distress among the population, which could potentially lead to two situations in Belarus. The first situation is that the distress is not strong enough to force Lukashenka from power and thus nothing changes. The second is that the economic sanctions are so strong that the distress among the people results in massive protests forcing Lukashenka eventually to do something about pleasing the population or the international community.

Military Engagement

Currently, external military engagement with Belarus is unlikely. First, of all even though Belarus is an economic threat to its trading partners, as its economic fluctuation could burden them, it does not pose a security threat to the international community. Secondly, the political protests occurring within the country were not widespread enough and were able to be quickly stopped by the Belarusian military and the President's personal security. However, in the last six years the number of people protesting in Minsk's main square has increased[45]. If the Belarusian military will begin persistently abusing the civilian population, NATO could potentially authorize a humanitarian intervention. As a close neighbor and ally to Belarus, Russia will likely abstain from voting.

If military action is taken in Belarus, this could be devastating due to the previous experiences with conflict and war where Belarusians have proven to be patriotic. Furthermore, Lukashenka's ability to influence and manipulate the international community's actions to his advantage could result in the Belarusian people fighting against the humanitarian intervention. However, in order to prevent the internal conflict the president has requested special security from the Collective Security Treaty Organization (CSTO) including foreign military intervention from the member states against a possible civil revolution in Belarus[46]. His actions could potentially interpret into two things. Firstly, that he will not seek help from the Western community, rather ex-Soviet states. Secondly, he is expecting a revolution in Belarus in the near future.

Based on the above analysis, in order to avoid large number of casualties it is better for Western military not to participate in the Belarusian uprisings. It is essential to thoroughly evaluate the effects of current sanctions and come up with unified approach how to succeed by forcing the president from power and democratizing the country. The military engagement should be considered only as a last resort. Perhaps if CSTO is unable to reduce the revolution, Western military will conduct a humanitarian intervention.

Conclusion

This paper analyzed various actions of the international community, including diplomatic and informal negotiations, unilateral and multilateral approaches to sanctions against authoritarian regimes and military action. A case study of Belarus was developed and analyzed in relation to the paper's hypothesis. The themes of diplomatic and informal negotiations, unilateral and

[45]Marples, David. "Belarus Elections End in Violence and Repressions", *Eurasia Daily Monitor*, Vol.8 (3), January 5, 2011, Available at http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=37321.

[46]"Lukashenka Advocates Foreign Military Intervention Against Revolutions", Belarus Digest, September 8, 2011, Date Accessed November 18, 2011, Available at http://belarusdigest.com/story/lukashenka-advocates-foreign-military-intervention-against-revolutions-5632.

multilateral approaches to sanctions and military action were applied to case study of the Republic of Belarus. Essentially, the case study allowed the reader to further understand the importance of the international community's actions and their impact on democratization process. It is clear that whether the actions are taken through diplomatic or unofficial negotiations, sanctions or military intervention, if they are taken multilaterally they are more likely to be effective.

Bibliography

1. Bernhard, Michael and Ekrem Karakoc. "Civil Societies and the Legacies of Dictatorship", *World Politics*, 59 (4), January 2007: 539-567.
2. Bohmelt, Tobias. "The Effectiveness of Tracks of Diplomacy Strategies in Third-Party Interventions", *Journal of Peace Research*, 47(2):167-178.
3. De Mesquita, Bruce Bueno and George Downs. "Intervention and Democracy", *International Organization*, Vol.60, Summer 2006: 627-649.
4. Dryzek, J.S.. "Transnational Democracy in an Insecure World". *International Political Science Review*, 27(2), 2006: 101-119.
5. Embassy of the United States in Belarus. "U.S. Assistance to Belarus", *U.S. Department of State*, Available at http://minsk.usembassy.gov/us_assistance.html.
6. "H.R. 515--112th Congress: Belarus Democracy and Human Rights Act of 2011", *GovTrack.us* (database of federal legislation), Accessed November 7, 2011, Available at <http://www.govtrack.us/congress/bill.xpd?bill=h112-515&tab=summary> .
7. Kaplan, Seth. "Identity in Fragile States: Social Cohesion and State Building," *Development*, 52(4), 2009: 466-472.
8. Levitsky, Steven and Lucan Way. "International Linkage and Democratization", *Journal of Democracy*, 16 (3), July 2005: 20-34.
9. Levy, Brian and Francis Fukuyama. "Development Strategies: Integrating Governance and Growth", World Bank, Working Paper Public Sector Governance Unit, January 2010.
10. "Lukashenka Advocates Foreign Military Intervention Against Revolutions", Belarus Digest, September 8, 2011, Date Accessed November 18, 2011, Available at http://belarusdigest.com/story/lukashenka-advocates-foreign-military-intervention-against-revolutions-5632 .
11. Marples, David. "Belarus Cracks Down on Youth Activists", *Eurasia Daily Monitor,* Vol.6 (231), December 16, 2009, Available at http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=35845 .
12. Marples, David. "Belarus Elections End in Violence and Repressions", *Eurasia Daily Monitor*, Vol.8 (3), January 5, 2011, Available at http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=37321 .
13. Marples, David, "Lukashenka Announces Controversial Referendum", *Eurasia Daily Monitor*, Vol.1 (83), September 12, 2004, Available at http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_ne%5D=26844 .
14. Marples, David. "Lukashenka Touts Belarusian Path to the Future", *Eurasia Daily Monitor*, Vol.1 (132), November 21, 2004, Available at http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=27183.
15. Marples, David. "Stepping Up Pressure On the Belarusian Regime", *Eurasia Daily Monitor*, Vol.8 (187), October 12, 2011, Available at http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=38515.
16. Mastanduno, Michael. "Economic statecraft", in Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, ed., *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (New York: Oxford University Press, 2008).

17. Office of the Spokesperson. “Statement by the Spokesperson of High Representative Catherine Ashton on Belarusian Authorities’ Brutal Handling of Silent Protesters”, *Official Journal of the European Union*, 16 July, 2011, Available at http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/123894.pdf.
18. Office of the Spokesperson. “ Treasury Sanctions Four Entities of Major State-Owned Belarusian Petrochemicals Conglomerate”, *U.S. Department of State*, Bureau of European and Eurasian Affairs, August 11, 2011, Available at http://www.state.gov/p/eur/ci/bo/index.htm.
19. Reiter, Dan, “Does Peace Nurture Democracy?” *The Journal of Politics*, 63(3), 2001:935-948.
20. Schimmelfennig, Frank. “European Regional Organizations, Political Conditionality, and Democratic Transformation in Easter Europe”, *East European Politics and Societies*, Vol.21 (126), 2007:126-141.
21. Silitsky, Vitali. “’Survival of the Fittest:’ Domestic and International Dimensions of the Authoritarian Reaction in the Former Soviet Union Following the Colored Revolutions”, *Communist and Post-Communist Studies*, 43, 2010: 339-350.
22. The Council of the European Union. “Council Decision 2011/357/CFSP of 20 June 2011 Amending Decision 2010/639/CFSP Concerning Restrictive Measures Against Certain Officials of Belarus”, *Official Journal of the European Union*, June 21, 2011, Available at http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:161:0025:0028:EN:PDF
23. The Council of the European Union. “EU Reinforces Restrictive Measures Concerning Belarus”, *Official Journal of the European Union*, October 11, 2011, Available at http://www.eeas.europa.eu/delegations/belarus/press_corner/all_news/news/2011/10_10_2011_en.htm.
24. Vachudova, Milada Anna. “Democratization in Postcommunist Europe: Illiberal Regimes and the Leverage of the European Union”, *Democracy and Authoritarianism in the Postcommunist World*, ed. Valerie Bunce, Michael McFaul and et. (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 82-106.
25. Weiss, T.G. “The Sunset of Humanitarian Intervention? The Responsibility to Protect in a Unipolar Era”, *Security Dialogue*, 35(2), 2004:135-153.

Я, Аловак: Мой радавод апаведзены Леанарду Э. Рыду

Леанард Э. Рыд *Пераклад Віталя Воранава*

Я графітавы аловак, звычайны драўляны аловак. Пра мяне ведаюць усе хлопчыкі, дзяўчынкі і дарослыя, якія ўмеюць чытаць і пісаць.

Пісаньне для мяне і пакліканьне, і пацеха; так бы мовіць - маё ўсё.

Вы спытаецеся, навошта мне ўздумалася пісаць свой радавод. Ну, па-першае, гэта цікавая гісторыя. Па-другое – я суцэльная таямніца, большая за дрэва, захад сонца, ці скажам, бліскавіцу. Нажаль, тыя хто мной карыстаюцца, успрымаюць мяне як нешта дадзенае, так, быццам я звычайная выпадковасьць – ні племя ні роду, як камень у ваду. Такі вось пагардлівы падыход зводзіць маё існаваньне да элемэнту будзённасьці. Гэта прыклад вялікай памылкі, трываньне ў якой, небясьпечнае для самога чалавецтва. Бо як заўважыў мудры Чэстэртан: "Мы гінем ад няўменьня зьдзіўляцца, а не ад нястачы цудаў."

Я, Аловак, хоць падаюся звыклым, але варты вашага захапленьня і пашаны – і я паспрабую гэта давесьці. Папраўдзе, калі вы здолееце мяне зразумець (хоць не, гэтага чакаць ад кагосьці зашмат), калі вы ўсьвядоміце тую незвычайнасьць, якая ўва мне хаваецца, вы зможаце вярнуць чалавецтву свабоду, якую яно да жалю губляе. Я маю для вас глыбокую праўду і я здольны выкласьці гэта лепш за аўто, самалёт, ці пасудамыйку. І тое менавіта таму, што я такі нібыта звычайны.

Звычайны? Але ж *ніводны чалавек на белым сьвеце, не ведае, як мяне зрабіць*. Гучыць гэта дзіўна, ці не так? Асабліва калі разумееш, што толькі ў Штатах штогод вырабляецца каля аднаго з паловай мільярда такіх як я.

Вазьміце мяне ў рукі і ўважліва агледзьце. Што вы бачыце? Нічога асаблівага: кавалак дрэва, лак, маркіроўка, графітавы стрыжань, трохі мэталу і гумка.

Незьлічоныя папярэднікі

Так як веды пра свой радавод у кожнага нечым абмежаваныя, гэтак і мне немагчыма назваць і апавесьці пра ўсіх сваіх продкаў. Але я ўсё ж паспрабую прадставіць вам дастатковую колькасьць, каб уразіць вас багацьцем і складанасьцю свайго паходжаньня.

Маё генеалягічнае дрэва пачынаецца менавіта з дрэва, з прамаслойнага кедра, які расьце ў Паўночнай Каліфорніі і Арэгоне. Цяпер уявіце сабе ўсе гэтыя пілы, грузавікі, вяроўкі і іншае прычындальле, патрэбнае для таго, каб нарыхтаваць і даставіць кедравыя бярвеньні да чыгуначнай станцыі. Падумайце - якая колькасьць людзей і якая бясконцая колькасьць розных умельстваў заангажаваная ў гэты працэс: здабыццё жалязьняку, выплаўленьне сталі, вырабленьне пілаў, сякераў, рухавікоў; пра тое як гадавалі каноплі, сушылі валокны і перамянялі іх у цяжкія і моцныя вяроўкі; будкі лесарубаў з шэрагамі ложкаў, агульную сталоўку, гатаваньне і дастаўку ўсіх прадуктаў. Над кожнай філіжанкай кавы, якую выпівае лесаруб, увіхаліся незьлічоныя тысячы людзей!

Бярвеньні вязуць на пілараму ў Сан-Леанарда, у Каліфорніі. Ці можаце вы ўявіць людзей, якія выраблюць транспарцёры, рэйкі, лякаматыўныя рухавікі, і ў дадатак інсталююць зьвязаныя з імі камунікацыйныя сістэмы? Гэтыя легіёны таксама частка маіх папярэднікаў.

Перанясіцеся думкай на пілараму ў Сан Леанарда. Бярвеньні кедра пілуюць на невялічкія кавалкі, даўжынёй з аловак і шырынёй на шэсьць мілімэтраў. Тады іх сушаць у

печы і падмалёўваюць, дакладна з той самай прычыны, па якой жанчыны кладуць на свае твары румяны. Людзям падабаецца калі я барвяны, а не бляды як сьмерць. Потым кавалкі дрэва пакрываюць воскам і сушаць ізноў. Колькі ўменьняў спатрэбілася на падрыхтоўку фарбы, пабудову печы, забясьпечваньне цяпла, сьвятла і электрыкі, выдабленьне рамнёў, рухавікоў і ўсяго таго, што неабходнае на пілараме? Ці сустракаюцца сярод маіх продкаў прылады для прыбіраньня пілавіньня? Натуральна, а таксама людзі, якія залівалі цэмэнт для плаціны гідраэлектрастанцыі „Ціхаакеанскай электра-газавай кампаніі", якая забясьпечвае пілараму электрычнасьцю!

Не забывайцеся на ўсіх блізкіх і далёкіх продкаў, якія мелі дачыненьне да развозу шасьцідзесяці вагонаў нарыхтовак па ўсёй краіне.

Апынуўшыся на фабрыцы алоўкаў (на якой знаходзіцца абсталяваньне і пабудовы вартасьцю ў 4 мільёны даляраў, усё дзякуючы ашчаднасьці і гаспадарлівасьці маіх бацькоў), кожная стрэмка атрымлівае па восем зарубак ад вельмі складанай машыны, пасьля чаго іншы станок укладвае ў кожную другую стрэмку грыфель, намазвае яе клеем і накрывае зьверху яшчэ адной стрэмкай – атрымліваецца такі графітавы перакладанец.

Мой грыфель – ня блытаць са штрыфелем - даволі складаная рэч. Графіт здабываюць на Цэйлоне, што на Шры Ланцы. Зьвярніце ўвагу на гарнякоў і на тых, што выдабляюць іх шматлікія прылады, а таксама на вытворцаў папяровых мяшкоў, у якіх перавозяць графіт і тых, што прывязваюць тыя мяшкі вяроўкамі, загружаюць на караблі, і ўрэшце на канструктараў тых караблёў. Нават ліхтарнік маяка ды партовы лоцман дапамаглі мне ў маім станаўленьні.

Затым графіт мяшаюць з глінай з Місісіпі, у якой ёсьць гідраксід амонія, неабходны ў працэсе ачысткі. Пасьля дадаецца ўвільгатняльнік – звычайна гэта сульфінаваны тлушч, то бок жывёльны тук, апрацаваны серчаным квасам. Прайшоўшы праз некалькі станкоў, гэтая сумесь урэшце выглядае як бясконцыя валокны (чыста як каўбасны фарш), якія абразаюць, сушаць і на працягу некалькіх гадзінаў абпальваюць у печы, пры тэмпературы каля 1010 градусаў. Каб грыфелі былі мацнейшымі і мягчэйшымі, іх апрацоўваюць гарачым растворам, у які ўваходзіць воск кандэліла з Мэксікі, парафіна і гідрагенізаваныя прыродныя тлушчы.

На мне шэсьць кажухоў лаку. Ці ведаеце вы з чаго выдабляюць лак? Хто б мог здагадацца, што да гэтага працэсу датычныя людзі, якія гадуюць клешчавіну і выдабляюць касторкавы алей? А яно ж так і ёсьць. Ужо не кажу пра тое, што сваім прыгожым жоўтым колерам лак абавязаны працы такой колькасьці фахоўцаў, якая робіць узгадваньне ўсіх проста немагчымым!

Зірніце на надпіс. Гэта стужка, атрыманая шляхам награваньня сажы і смалы. А як выдабляюць смалу і што такое сажа?

Мой маленькі мэталічны абадок масянжовы. Падумайце пра ўсіх тых, што здабываюць цынк і медзь, і тых хто ўмее ператвараць гэтыя дары прыроды ў бліскучыя масянжовыя ліштвы. Чорныя кропкі на маім абадку гэта нікель. Што такое чорны нікель і навошта ён патрэбны? Каб патлумачыць чаму ў сярэдзіне майго абадка няма чорнага нікелю спатрэбіўся б асобны аповед на некалькі старонак.

Прыйшоў час апісаць мой сапраўдны гонар – карону, якую звычайна непаэтычна называюць – гумкай. Гэтую частку чалавек выкарыстоўвае, каб выправіць памылкі, якія пры маім жа ўдзеле зрабіў трохі раней. Сьціраньне адбываецца пры дапамозе складніка, які называецца „факціс". Гэта нешта накштал гумы і атрымліваецца ў выніку рэакцыі рапсавага алею (з галяндзкай Ост-Індыі) і хларыду серы. Насуперак пашыранаму ўяўленьню, гума патрэбная толькі для прымацаваньня. Туды таксама дадаюць шматлікія сродкі: вулканізатары і каталізатары. Пемзу прывозяць з Італіі, а за колер гумкі адказвае сульфід кадмію.

Ніхто не ведае

Ці жадае цяпер хтосьці аспрэчыць маё сьцьверджаньне, што ніводны чалавек на сьвеце ня ведае, як мяне вырабляюць?

Сапраўды, мільёны людзей прыклалі руку да працэсу майго паўставаньня, але ніводны зь іх не ведае болей за тых некалькіх астатніх. Цяпер вы можаце сказаць, што знаходзячы сувязь паміж зьбіральнікам пладоў кавы ў далёкай Бразіліі, ці вытворцамі ежы ў іншых месцах плянэты і маім стварэньнем, я іду занадта далёка, а пазіцыя мая - гэта скрайнасьць. Але я застаюся пры сваім. Сярод гэтых мільёнаў няма ніводнага чалавека, улучна з уласьнікам фабрыкі аўлоўкаў, які ўкладае ў гэты працэс больш за маленькую, малюпасенькую долю сваіх ведаў. З пункту гледжаньня тэхналёгіі, уся розьніца паміж цэйлонскімі капальнікамі графіту і арэгонскімі лесарубамі заключаецца толькі ў *тыпу* іх ведаў. З працэсу немагчыма выключыць ні гарняка, ні лесаруба, ні хіміка на фабрыцы, ні нафтавіка – бо парафін ёсьць пабочным прадуктам бэнзыну.

І вось неверагодны факт: ні нафтавік, ні хімік, ні капальнік графіту, ні гліны, ні тыя што будуюць ці водзяць караблі, цягнікі, грузавікі, ні апэратар станка, які робіць засечку на маім мэталічным каўпаку, ні ўласьнік фабрыкі не выконвае сваю частку працы таму, што я ім патрэбны. Кожнаму зь іх я патрэбны відаць менш чым першакласьніку. Запраўды, сярод гэтай процьмы людзей ёсьць такія, якія ніколі ня бачылі алоўка, а яшчэ больш такіх, якія ня ведаюць, як яго ўжываць. Не, не стварэньне алоўка кіруе імі. Магчыма, гэта хутчэй вось што: кожны з гэтых мільёнаў разумее, што можа памяняць сваю маленькую частку ўмельства на патрэбныя яму тавары і паслугі. Сярод гэтых тавараў магу быць я, а магу і не быць.

Ніякай агульнай задумы

А вось чарговы, яшчэ больш неверагодны факт: за ўсімі гэтымі бясконцымі чыннасьцямі, якім я ўдзячны за сваё існаваньне, не хаваецца ніякая агульная задума, дыктоўка, ці прымусовае кіраваньне. Сьлед прысутнасьці такога парадку, нейкага адзінага розуму, выявіць проста немагчыма. Замест яго мы знаходзім працу Нябачнае Рукі. Гэта і ёсьць таямніца, пра якую я згадваў раней.

Сказана, што „толькі Бог можа стварыць дрэва”. Чаму мы з гэтым сьцьверджаньнем пагаджаемся? Ці не таму, што мы ўсьведамляем, што самі стварыць яго ня ўмеем? А ці ўмеем мы хаця б апісаць яго? Ня ўмеем, хіба што ў агульных рысах. Напрыклад, мы можам сказаць, што дрэву адпавядае акрэсьленае спалучэньне малекулаў. Але ці ёсьць сярод людзей той, хто змог бы, хаця б простымі словамі, апісаць няспынныя зьмяненьні ў малекулах, якія выступаюць на працягу жыцьця дрэва? Казаць пра магчымасьць кіраваньня такімі працэсамі нават не даводзіцца. Такое дасягненьне цалкам непраўдападобнае!

Я, Аловак, складанае спалучэньне цудаў: дрэва, цынку, медзі, графіту, і гэтак далей. Але да гэтых цудаў, якія праяўляюцца ў Прыродзе, дадаецца цуд яшчэ большы: аб’яднаньне стваральнай энэргіі мільёнаў маленькіх умельстваў, якія складваюцца ў адно цэлае самаісна і спантанна ў адказ на патрэбу чалавека, ягонае жаданьне і *пры адсутнасьці якой-колечы людзкой задумы!* Паколькі толькі Бог можа стварыць дрэва, я сьцьвярджаю, што толькі Бог можа стварыць і мяне. Чалавек ня можа кіраваць гэтымі мільёнамі ўмельстваў, якія патрэбныя для стварэньня мяне, таксама як не можа скласьці дрэва з малекулаў.

Вось што я меў на ўвеце, напісаўшы: „калі вы ўсьвядоміце тую незвычайнасьць, якая ўва мне хаваецца, вы зможаце вярнуць чалавецтву свабоду, якую яно да жалю губляе”. Бо калі вы ведаеце, што ўсе гэтыя ўмельствы па сваёй прыроднай натуры, так-так, самаісна

ўкладваюцца ў стваральныя і пладавітыя формы ў адказ на патрэбу і попыт чалавека, - то бок, пры адсутнасьці ўрадавай, ці якой-колечы прымусовай задумы, - тады ў вас ужо ёсьць цалкам неабходны складнік свабоды: *вера ў чалавека свабоднага*. Бяз гэтай веры свабода немагчымая.

Як толькі ўрад аб'яўляе манаполію на пэўны тып стваральнай дзейнасьці, напрыклад на дастаўку пошты, большасьць пачынае верыць, што людзі ўжо ня здольныя наладзіць дастаўку пошты па сваёй уласнай волі. А прычына вось дзе: кожны прызнае, што ня ведае ўсяго пра тое, якім чынам пошта трапляе да адрасата. Ён разумее, што ніхто іншы гэтага таксама ня ведае. І гэта цалкам слушныя меркаваньні. Ніводная асоба ня мае дастатковых ведаў, каб забясьпечыць дастаўку пошты ў нацыянальным маштабе, таксама як ніводны чалавек не валодае адпаведнымі умельствамі, каб зрабіць аловак. У выніку, бяз веры ў свабодных людзей, без усьведамленьня таго, што мільёны маленькіх умельстваў могуць цудоўна фармавацца і самаісна ўзаемадзейнічаць дзеля забесьпячэньня пэўнай патрэбы, чалавек прыходзіць выключна да памылковай высновы, што дастаўку пошты можа забясьпечыць толькі ўрад і яго „задума".

Мора сьведчаньняў

Калі б я, Аловак, быў адзінай істотай, якая сьведчыць пра тое, на што здольныя людзі пры ўмове вольнай волі, тады тыя, што сумняюцца, мелі б рацыю. Але ёсьць мора сьведчаньняў – на кожны густ і смак. Дастаўка пошты надзвычай простая ў параўнаньні, напрыклад, з працэсам вытворчасьці аўтамабіля, калькулятара, зернеўборачнага камбайна ці фрэзернага станка і тысячы іншых рэчаў. Дастаўка? Дык вось, у гэтай галіне, дзе людзям пакінутая свабода, яны пераносяць голас чалавека праз увесь сьвет за менш чым адну сэкунду; яны ў любую хату дастаўляюць любую падзею (вобраз і рух) уласна тады, калі яна адбываецца; яны дастаўляюць 150 пасажыраў з Сіетла ў Балтымор менш чым за чатыры гадзіны; яны дастаўляюць газ з Тэхаса ў нечую кухонную пліту, ці ў печ у Нью-Ёрку па неверагодна нізкім кошце і без усялякіх субсыдый; яны пастаўляюць кожныя два кіляграмы нафты з Пэрсідзкай Затокі да нашага Усходняга ўзьбярэжжа (аплываючы пры гэтым палову сьвету) таньней, чым урад бярэ за тое, што даставіць трыццаціграмавы ліст на другі бок вуліцы!

Вось якой праўдай я хачу падзяліцца з вамі: *дайце волю ўсім стваральным энэргіям*. Дастаткова арганізаваць грамадзтва, каб дзейнічала ў суладзьдзі з гэтай праўдай. Ад прававага апарата патрабуецца як мага больш дасканалага скасаваньня ўсіх магчымых для гэткага ладу перашкодаў. Хай гэтыя стваральныя ўмельствы плывуць у свабоднае плаваньне. Паверце, што свабодны чалавек адклікнецца на Нябачную Руку сам. Гэтая вера падцьвердзіцца. Я, Аловак, звычайны, быццам аловак, ахвярую вам цуд майго стварэньня, як доказ таго, што гэтая вера праўдзівая гэтак жа, як праўдзівымі ёсьць і сонца, і дождж, і кедравае дрэва, і добрая зямля.

***

Леанард Э. Рыд (1898-1983) – амэрыканскі эканаміст, заснавальнік Фонду Эканамічнай Адукацыі, які быў першым вольнарынкавым мазгавым трэстам у Злучаных Штатах. Леанард Рыд як прадстаўнік Аўстрыйскай Школы экономікі быў прыхільнікам лібэртарыянскіх ідэяў і праціўнікам сацыялізму. Аўтар 29 кніжак і сотняў эсэ. „Я, Аловак" – найбольш вядомае эсэ аўтара, было надрукаванае ў 1958 годзе. Рональд Рэган пісаў: „Наш народ і нашыя людзі моцна ўзбагачаныя ягонай адданасьцю ідэі свабоды. Будучыя пакаленьні шукацьмуць у творчасьці Леанарда Рыда натхненьня".

Наступны нумар часопіса выйдзе ў чэрвені 2013 г.